

АГРОСВІТ

№13 липень 2023

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грабчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбачка Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгеніївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелеєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегада Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 13 липень 2023 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.agrosvit.info

Засновники:
**Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"**
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 06.07.23 р.
Підписано до друку 06.07.23 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 10.5
Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення № 0607/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2023

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 13 липень 2023 р.

У НОМЕРІ:

<u>Третяк А. М., Третяк В. М., Третяк Р. А., Третяк Н. А.</u>	
Роль землевпорядників в удосконаленні системи управління земельними ресурсами та землекористуванням	3
<u>Горин В. П., Савчук С. В.</u>	
Резерви нарощування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах воєнного стану	11
<u>Подольничук О. А., Гудзенко Н. М., Коваль Н. І.</u>	
Фінансова звітність в умовах воєнного стану	21
<u>Прядка Т. М.</u>	
Особливості формування природно-екологічної підсистеми земельного устрою	30
<u>Базака Р. В., Яковенко Р. В., Нестеренко Т. С., Тертиця О. О.</u>	
Спільноти за інтересами в системі маркетингових комунікацій	39
<u>Валінкевич Н. В., Атаманюк Г. М., Любарський М. В., Яковенко О. С.</u>	
Організація та управління персоналом підприємницьких структур	46
<u>Марусей Т. В.</u>	
Статистичні дослідження туризму в умовах сталого розвитку	54
<u>Плотнікова М. Ф., Карасьов В. О., Марутовський Б. С., Пиньківський Я. В.</u>	
Проектний аналіз управління якістю та конкурентоспроможністю суб'єктів підприємництва	60
<u>Поневач А. І.</u>	
Особливості формалізації ефективності моделей змінного (гнучкого) торгового підприємництва	69
<u>Баранов А. В., Сторчак С. Г.</u>	
Продовольча безпека як фактор економічної безпеки економіки України в умовах війни	75

№ 13 / 2023

CONTENTS:

<u>Tretiak A., Tretiak V., Tretiak R., Tretiak N.</u>	
THE ROLE OF LAND MANAGERS IN IMPROVING THE LAND RESOURCES AND LAND USE MANAGEMENT SYSTEM	3
<u>Horyn V., Savchuk S.</u>	
RESERVES FOR INCREASING OF TERRITORIAL COMMUNITIES' FINANCIAL RESOURCES UNDER MARTIAL LAW	11
<u>Podolianchuk O., Gudzenko N., Koval N.</u>	
FINANCIAL REPORTING UNDER MARTIAL LAW	21
<u>Priadka T.</u>	
FEATURES OF THE FORMATION OF THE NATURAL AND ECOLOGICAL SUBSYSTEM OF THE LAND SYSTEM	30
<u>Bazaka R., Yakovenko R., Nesterenko T., Tertitsia O.</u>	
INTEREST-BASED COMMUNITIES IN THE MARKETING COMMUNICATIONS SYSTEM	39
<u>Valinkevych N., Atamanyuk G., Lyubarsky M., Yakovenko O.</u>	
ORGANIZATION PERSONNEL BUSINESS MANAGEMENT	46
<u>Marusei T.</u>	
STATISTICAL STUDIES OF TOURISM IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	54
<u>Plotnikova M., Karasyov V., Marutovskyi B., Pinkivskyi Y.</u>	
PROJECT ANALYSIS OF QUALITY MANAGEMENT AND COMPETITIVENESS OF BUSINESS ENTITIES	60
<u>Ponevach A.</u>	
FEATURES OF FORMALIZING THE EFFECTIVENESS OF FLEXIBLE RETAIL ENTREPRENEURSHIP MODELS	69
<u>Baranov A., Storchak S.</u>	
FOOD SECURITY AS A FACTOR OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE'S ECONOMY DURING WAR	75

УДК 332.2:332.3

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1154-4797>

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6779-1941>

Р. А. Третяк,

к. е. н., Національний авіаційний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4980-3002>

Н. А. Третяк,

к. е. н., старший дослідник, Державна установа "Інститут економіки

природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7602-8606>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.13.3

РОЛЬ ЗЕМЛЕВПОРЯДНИКІВ В УДОСКОНАЛЕННІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ТА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯМ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Sumy National Agrarian University

R. Tretiak,

PhD in Economics, National Aviation University

N. Tretiak,

PhD in Economics, Senior Researcher, Public Institution "Institute of Environmental

Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine"

THE ROLE OF LAND MANAGERS IN IMPROVING THE LAND RESOURCES AND LAND USE MANAGEMENT SYSTEM

У статті в процесі дослідження висвітлено землепорядну роль в удосконаленні системи управління земельними ресурсами та землекористуванням. Для з'ясування ролі землепорядників, було здійснено оцінку існуючого стану управління земельними ресурсами і землекористуванням за двома напрямками: функціонального та інтегрального управління. Зокрема, оцінка ефективності функціонального управління в межах системи Держгеокадастру України проведена у порівнянні з іншими країнами (Грузія, Молдова). Аналіз графоаналітичної моделі свідчить, що Україна серед цих країн має найнижчий інтегральний індекс ефективності управління землекористуванням — 0,623. А також те, що потрібні радикальні кроки у напрямку підвищення управління земельними ресурсами і землекористування, в першу чергу, у тих сферах, які характеризуються "низькою" ефективністю у порівнянні до інших країн, а це: юридична та інституційна основа, планування землекористування, менеджмент і опаткування; управління (менеджмент) державним землекористуванням; вирішення спорів та урегулювання конфліктів. Для покращення інституціонального (законодавчо-нормативного і організаційного) середовища, авторами було здійснено експертне опитування щодо покращення інституціонального середовища системи управління. Попри те, що думки експертів дуже різняться дане опитування дало розуміння які основні напрями землепорядкування потребують термінових змін і доповнень в Земельний кодекс України та закон України "Про землеустрій".

Оцінка інтегрального управління формуванням сталого (збалансованого) землекористування на національному рівні проведена з використанням показника екологічної стабільності землекористування, рівня його капіталізації та соціалізації в Україні станом на 2010 та 2020 роки. Розрахунок інтегрального індексу (Іінт) свідчить, що управління земельними ресурсами та землекористуванням в Україні за 10 років, характеризується дуже низькою позитивною закономірністю та склав Іінт = 1,16. Тобто управлінські дії щодо екологічної стабільності землекористування, рівень його капіталізації та соціалізації в Україні були не достатньо ефективними, щоб досягти хоча б мінімальних позитивних змін в екологічній, економічній та соціальній стійкості.

Проведений аналіз існуючого стану управління земельними ресурсами і землекористуванням за двома напрямками, дозволив: показати багатофункціональність землі (земельних ресурсів) при її використанні в системі життєдіяльності людини та її безпеки і землекористування; розділити управління на функціональне (Держгеокадастр України) та багатофункціональне управління (міністерства, державні відомства, Національна та галузеві академії наук і т.п., територіальні громади, юридичні та фізичні особи); висвітлити головну місію землевпорядників для покращення основних складових інституції землевпорядкування в Україні. Крім того, для вирішення такого надважливого завдання, авторами було здійснене експертне опитування щодо визначення функцій управління землекористуванням територіальних громад та можливих назв підрозділів управління землекористуванням територіальних громад, що дозволяє зробити певні рекомендації для вирішення інституційної проблеми.

Крім того, автори зазначено, що наявна ціла низка елементів системи управління земельними ресурсами та землекористуванням, які станом на сьогодні не задіяні в процес управління, а відповідно і його ефективність залишається низькою та потребує більш детального дослідження. Тобто, зростає роль фаховості, а відповідно і землевпорядників, в удосконалення системи управління земельними ресурсами та землекористуванням.

The article during the research process highlights the role of land planning in the improvement of the land resources and land use management system. To clarify the role of land managers, an assessment of the existing state of land resources and land use management was carried out in two directions: functional and integral management. In particular, the assessment of the effectiveness of functional management within the State Geocadastr system of Ukraine was carried out in comparison with other countries (Georgia, Moldova). Analysis of the grapho-analytical model shows that Ukraine has the lowest integrated index of land use management efficiency among these countries — 0.623. And also the fact that radical steps are needed in the direction of improving the management of land resources and land use, first of all, in those areas characterized by "low" efficiency compared to other countries, namely: legal and institutional basis, land use planning, management and taxation; management of state land use; resolution of disputes and conflict resolution. To improve the institutional (legislative, regulatory and organizational) environment, the authors conducted an expert survey on enhancing the institutional environment of the management system. Despite the diverse opinions of the experts, this survey provided an understanding of the main directions of land management that require urgent changes and amendments to the Land Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On Land Management". An assessment of integrated management for the formation of sustainable (balanced) land use at the national level was conducted using the indicator of ecological stability of land use, its level of capitalization, and socialization in Ukraine as of 2010 and 2020. The calculation of the integral index (Іінт) indicates that land resource and land use management in Ukraine over the course of 10 years is characterized by a very low positive regularity, resulting in an Іінт score of Іінт = 1.16. That is, management actions regarding the ecological stability of land use, the level of its capitalization and socialization in Ukraine were insufficiently effective to achieve even minimal positive changes in ecological, economic, and social sustainability. The analysis of the current state of land resources and land use management in two directions allowed for the following: demonstrating the multifunctionality of land (land resources) in its utilization within the human life support system and ensuring safety in land use; distinguishing between functional management (State Geocadastr of Ukraine) and multifunctional management (ministries, government agencies, National and sectoral academies of sciences, territorial communities, legal and natural persons); highlighting the main mission of land managers to improve the key components of land planning institution in Ukraine. In addition, to address this crucial task, the authors conducted an expert survey to determine the functions of land use management by territorial communities and possible names for subdivisions responsible for land use management within territorial communities. This allows for specific recommendations to be made to address the institutional problem. Furthermore, the authors noted that there are several elements within the system of land resource and land use management that are currently not utilized in the management process. As a result, the effectiveness of the system remains low and requires further detailed research. This highlights the increasing importance of expertise and, consequently, land managers in improving the system of land resources and land use management.

Ключові слова: управління земельними ресурсами, землевпорядник, землекористування, землеустрій.

Key words: land management, land manager, land use, land organization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна досягла переломного етапу у випробуванні меж можливостей нашої землі, земельних ресурсів. Чим ширший багатофункціональний підхід до управління земельними ресурсами і землекористуванням, який враховує та інтегрує широкий спектр стратегій землекористування, то це може допомогти повернути назад багато з сьогоднішніх негативних тенденцій у процесі деградації земель. Вирішення проблеми стимулюючих факторів та наслідків деградації земель залишається складним зав-

данням без узгоджених дій та вимагають залучення всіх землевпорядників та зацікавлених сторін для досягнення успіху у здійсненні змін. Кожен студент, освітян, управлінець, науковець, еколог тощо, має приймати рішення для сталого (збалансованого) землекористування. Здійснення переходу до більш ефективного і, отже, більш екологічно раціонального землекористування вимагає розуміння впливу управлінських рішень на всіх рівнях, створення відповідних стимулів для сталого землекористування, а також збільшення потенціалу для впро-

Рис. 1. Графоаналітична модель порівняльної оцінки ефективності функціонального управління земельними ресурсами і землекористування

Джерело: [2].

Таблиця 1. Шкала ранжування ефективності управління землекористуванням

Рівень ефективності управління землекористуванням	Діапазон зміни інтегрованої оцінки ефективності
Високий	$1,000 \geq I_i \geq 0,751$
Середній	$0,750 \geq I_i \geq 0,501$
Низький	$0,500 \geq I_i \geq 0,251$
Критичний	$0,250 \geq I_i$

Джерело: [2].

вадження і розширення досконаліших практик організації використання і охорони земельних та інших природних ресурсів. У зв'язку з цим, авторами проведено дослідження, основної місії землевпорядників в удосконаленні системи управління земельними ресурсами та землекористуванням в Україні.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — обґрунтування ролі землевпорядників в удосконаленні системи управління земельними ресурсами та землекористуванням в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для того щоб зрозуміти роль землевпорядників в системі управління земельними ресурсами та землекористуванням, потрібно здійснити оцінку існуючого стану управління земельними ресурсами і землекористуванням, який в Україні здійснюється за двома напрямками:

1) як функціональне управління в межах системи Держгеокадастру України (до сьогодні це основний орган державного управління)

шляхом порівняння з іншими країнами чи регіонами або тенденцій змін;

2) як інтегральне управління формуванням сталого (збалансованого) землекористування на відповідному ієрархічному рівні (національний, регіональний, місцевий (рівень територіальних громад) та господарський).

Оцінка ефективності функціонального управління в межах системи Держгеокадастру України щодо порівняльного аналізу з іншими країнами регіону, дуже детально здійснена в дослідженні Р.М. Курильціва [2]. Так, на рисунку 1, приведено результати

порівняльної оцінки ефективності функціонального управління земельними ресурсами і землекористування між Україною, Грузією та Молдовою.

Для обґрунтування діапазонів зміни інтегральної оцінки, Р.М. Курильцевим запропонована наступна шкала ранжування ефективності (табл. 1).

Як бачимо з рисунку, п'ять із шести найвищих індексів ефективності функціонального управління земельними ресурсами і землекористування належать Грузії. В свою чергу, за блоком "Надання державою інформації про землю" найвищий індекс належить Молдові. Найвищий інтегральний індекс ефективності управління землекористуванням у Грузії — 0,863, що говорить про "високу" ефективність цієї системи. Трохи нижчий у Молдові — 0,712. Він характеризується "середньою" ефективністю. Україна ж серед цих трьох країн має найнижчий інтегральний індекс ефективності управління землекористуванням — 0,623. Тобто, такий стан речей вимагає радикальних кроків у напрямку підвищення управління земельними ресурсами і землекористування, в першу чергу, у тих сферах, які характеризуються "низькою" ефективністю.

Для покращення інституціонального (законодавчо-нормативного і організаційного) середовища шляхом внесення змін і доповнень в Земельний кодекс України та закон України "Про землеустрій" Саме тому, авторами було здійснено експертне опитування таких груп експертів: студентів, освітян, управлінців (табл. 2).

Як показують дані проведеного експертного опитування, то думки студентів, освітян і

Таблиця 2. Експертне опитування щодо покращення інституціонального середовища системи управління *

№ п/п	Напрями землевпорядкування	Підсумкова оцінка					
		Студенти			Освітня	Управлінці	Авторська
		Харків	Суми	Миколаїв			
1) Зміни, що вносилися до Земельного кодексу України (2001) протягом 2003-2023 рр. були направлені, на Ваш погляд, на:							
1.1	На євроінтеграцію земельного законодавства	21	31	29	12	9	5
1.2	На вирішення людиноцентричної моделі земельних відносин	16	15	19	19	15	10
1.3	На вирішення олігархоцентричної моделі земельних відносин	23	17	19	34	35	45
1.4	На вирішення екологоцентричної моделі земельних відносин	18	18	16	18	14	5
1.5	На вирішення дрібного і середнього бізнесоцентричної моделі земельних відносин	22	20	17	22	27	15
1.6	На вирішення корупційноцентричної моделі земельних відносин	-	-	-	-	-	20
2) Зміни, що вносилися до закону України «Про землеустрій» протягом 2004-2023 рр. були направлені, на Ваш погляд, на:							
2.1	На євроінтеграцію земельного законодавства	22	27	28	16	9	2
2.2	На вирішення людиноцентричної моделі земельних відносин	18	19	14	20	20	8
2.3	На вирішення олігархоцентричної моделі земельних відносин	23	17	19	28	39	35
2.4	На вирішення екологоцентричної моделі земельних відносин	17	17	16	25	10	10
2.5	На вирішення дрібного і середнього бізнесоцентричної моделі земельних відносин	19	21	17	23	22	15
2.6	На вирішення корупційноцентричної моделі земельних відносин	-	-	-	-	-	30

Примітка: * вказано питому вагу у процентах до кількості респондентів
Джерело: авторське опитування

управлінців та нашої авторської щодо покращення інституціонального (законодавчо-нормативного і організаційного) середовища дуже різняться. Зазначимо, що найбільш вразливими є думки студентів щодо направленості змін на євроінтеграцію земельного законодавства, це можна пояснити тим, що вони не володіють фактичним станом адаптації у законодавство.

Попри те, що думки експертів дуже різняться дане опитування дало розуміння які основні напрями землевпорядкування потребують термінових змін і доповнень в Земельний кодекс України [1] та Закон України "Про землеустрій" [4] в контексті людиноцентричного, екологоцентричного та бізнесоцентричного спрямування моделі земельних відносин.

Крім того, потрібно не забувати, що однією із основних цілей функціонального управління земельними ресурсами і землекористування в Україні є формування сталого (збалансованого) землекористування, саме тому і оцінка його ефективності повинна здійснюватися також в цьому аспекті. Для того щоб зрозуміти дію управлінських рішень на формування сталого (збалансованого) землекористування, яке означає екологічно збалансоване, економічно ефективне та соціально бажане, авторами пропонується використати показники екологічної стабільності землекористування, рівень його капіталізації та соціалізації, тобто інтегральний індекс управління.

Для оцінки інтегрального управління формуванням сталого (збалансованого) землекористування на національному рівні використаємо дослідження, які викладені у праці "Оцінка ефективності управлінських дій щодо формування збалансованого землекористування" [5]. Так, на основі проведених досліджень в таблиці 3, представлено розрахунок показника екологічної стабільності землекористування, рівень його капіталізації та соціалізації в Україні станом на 2010 та 2020 роки.

Аналіз таблиці свідчить, що землекористування в Україні при існуючому використанні земель станом на 2010 рік відносилось до стабільно нестійкого ($K_{ек.ст} = 0,39$) та станом на 2020 рік — залишилося в зоні стаб-

ільно нестійкого землекористування ($K_{ек.ст} = 0,41$). Тобто, зміни екологічної стабільності землекористування в Україні характеризуються дуже слабкою позитивною закономірністю, оскільки коефіцієнт екологічної стабільності за 10 років зріс тільки на 0,02 одиниці. Тобто управлінські дії щодо екологічної стабілізації землекористування в Україні були не достатньо ефективними, щоб досягти хоча б мінімальних позитивних змін в екологічній стійкості. Схожа ситуація щодо вартості землекористування в Україні, так станом на 2010 рік при існуючому використанні земель складала 88158 млд. дол. США (або 1461 дол. США/га), станом на 2020 рік складала — 92428 млд. дол. США (або 1531 дол. США/га). Таким чином, зміни вартості землекористування в Україні характери-

зуються незначною позитивною тенденцією, оскільки вартість землекористування зростає тільки на 70 дол. США/га, тобто управлінські дії щодо капіталізації землекористування в Україні за період 2010—2020 рр. були не достатньо ефективними, щоб економічна стійкість була на рівні європейських держав. Аналогічну картину має валова додана вартість створювана землекористуванням, так в Україні станом на 2010 рік при існуючому використанні земель вона складала 6768 млрд. дол. США (112 дол. США/га), а станом на 2020 рік складала 7142 млрд. дол. США (118 дол. США/га). Таким чином, зміни вартості землекористування в Україні характеризуються дуже незначною позитивною закономірністю, оскільки додана вартість землекористування за 10 років зростає тільки на 6 дол. США/га. Отже, управлінські дії щодо соціалізації землекористування в Україні були також не достатньо задовільними.

Використовуючи розраховані показники екологічної стійкості, економічної та соціальної стійкості можливо провести розрахунок інтегрального індексу ($I_{\text{інт}}$) збалансованого землекористування в Україні за формулою 1 [5]:

$$I_{\text{інт}} = I_{\text{ек.ст.}} \times I_{\text{екон.ст.}} \times I_{\text{соц.ст.}} \quad (1),$$

де $I_{\text{ек.ст.}}$ — індекс екологічної стійкості землекористування;

$I_{\text{екон.ст.}}$ — індекс економічної стійкості землекористування;

$I_{\text{соц.ст.}}$ — індекс соціальної стійкості землекористування.

Як свідчить здійснений розрахунок інтегрального індексу ($I_{\text{інт}}$), який складає $I_{\text{інт}} = 1,16$, то управління земельними ресурсами та землекористуванням в Україні за 10 років, характеризується дуже низькою позитивною закономірністю управління (табл. 4).

Отже, враховуючи багатофункціональність землі (земельних ресурсів) при її використанні в системі життєдіяльності людини та її безпеки і землекористування, управління можна поділити на функціональне (згідно статті 15-1 Земельного кодексу України здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин (Держгеокадастр України) та багатофункціональне (рис. 2), це коли до функціонального управління додається управління землекористуванням (міністерства, державні відомства, Національна та галузеві академії наук і т.п., територіальні громади, юридичні та фізичні особи) і які взаємопов'язані.

Відповідно функціональне управління земельними ресурсами — виконує на загально-

Таблиця 3. Розрахунок показника екологічної стабільності землекористування, рівень його капіталізації та соціалізації

Показники сталого (збалансованого)	2010 рік	2020 рік	Зміни за 10 років
Площа (I_P), тис. га	60354,9	60354,9	-
Екологічна стійкість – Екологічна стабільність землекористування			
$K_{\text{ек.ст}}$ типів землекористування	0,39	0,41	0,02
Добуток ($I_P \times K_{\text{ек.ст}}$)	23259,3	24753,6	1494,3
Економічна стійкість – Вартість землекористування			
Вартість (V), дол. США/га	1461	1531	70
Вартість землекористування, тис. дол. США	88158412,4	92428530,8	4270118
Соціальна стійкість – Валова додана вартість створюваної землекористуванням			
Валова додана вартість, дол. США/га	112	6768191,8	6768080
Валова додана вартість землекористування, тис. дол. США	118	7142396,4	7142278

Джерело: узагальнено авторами із використанням джерела [5].

Таблиця 4. Шкала ранжування інтегрального індексу ($I_{\text{інт}}$) збалансованого землекористування

Рівень ефективності управління землекористуванням	Діапазон інтегрального індексу ($I_{\text{інт}}$) збалансованого землекористування
Високий	$I_i \geq 1,751$
Середній	$1,750 \geq I_i \geq 1,251$
Низький	$1,250 \geq I_i \geq 0,751$
Критичний	$0,750 \geq I_i$

Джерело: авторський розподіл

державному, регіональному, місцевому (території територіальних громад) та частково локальному рівнях такі функції:

а) управлінські дії щодо реалізації політики держави щодо науково обґрунтованого перерозподілу земель, формування сталого (збалансованого) розвитку землекористування, раціональної системи землеволодіння і землекористування, створення екологічно сталих ландшафтів і агросистем;

б) управлінські дії щодо прогнозування, планування, організації раціонального використання та охорони земель на національному, регіональному рівнях та на місцевому зонування земель за типами (підтипами) землекористування в межах територій територіальних громад а також узгодження державних, регіональних, громадських і особистих інтересів у цій сфері;

в) управлінські дії щодо інформаційного забезпечення землевпорядно-правового, економічного, екологічного механізму регулювання земельних відносин, розвитку іпотечного кредитування та земельного ринку на національ-

Рис. 2. Логічно-змістовна модель системи багатфункціонального управління земельними ресурсами та землекористуванням в Україні

Джерело: [7].

ному, регіональному і частково місцевому рівнях;

г) управлінські дії щодо формування та встановлення на місцевості меж адміністративно-територіальних утворень, територій з особливим природоохоронним, рекреаційним і заповідним режимами;

д) управлінські дії щодо розробки системи заходів по формуванню землекористування природоохоронних, рекреаційних, оздоровчих та територій виробництва екологічно чистої продукції, збереженню і поліпшенню природних ландшафтів тощо.

Багатфункціональне управління земельними ресурсами та землекористуванням щодо управлінських дій з організації системи сталого (збалансованого) землекористування в Україні та його сутність було досліджено у праці "Управління земельними ресурсами та землекористуванням" [7].

Враховуючи ситуацію, що склалася в Україні із рівнем управління земельними ресурсами та землекористуванням, постає питання, яка місія землевпорядників для його покращення, а саме досліджуючи її через призму основних складових інституції землевпорядкування в Україні. Так, розглядаючи аналіз функцій

управління земельними ресурсами в Положенні про Держгеокадастр України [3], то потрібно відмітити, що такі функції управління вивчення стану використання і охорони земель, землекористування, прогнозування і планування використання земель, територіально-просторове планування розвитку землекористування — відсутні. Відповідно, існуюча система Держгеокадастру України не спроможна дієво організувати необхідне управління земельними ресурсами та землекористуванням. Крім того, жодна із функцій управління земельними ресурсами та землекористуванням Держгеокадастру України, до функцій територіальних громад не включені.

Для вирішення такого надважливого завдання, авторами було здійснене експертне опитування щодо визначення функцій управління землекористуванням територіальних громад та можливих назв підрозділів управління землекористуванням територіальних громад (табл. 5).

Отже, як показують дані експертного опитування думки студентів, освітян і управлінців щодо функцій управління землекористуванням територіальних громад та можливих назв підрозділів управління землекористуванням територіальних громад дуже різняться. Але, управлінським підрозділам територіальних громад певні рекомендації вже можна давати, хоча відповідні дослідження необхідно продовжити.

Так, враховуючи визнання необхідності сталого розвитку суспільства виникає необхідність наукового переосмислення значущості таких двох суміжних галузей наукових та практичних знань, як землекористування (складова природокористування) та екологічна економіка (складова економіки), де у складі категорій цих наук знаходяться глибинні положення, а саме: раціональне використання земельних та інших природних ресурсів (тобто одним словом — землекористування) та економічний прибуток. Зазначимо, що при поєднанні землекористування та екологічної економіки одержуємо так звану

"економіку землекористування", бо землекористування, що має своїм предметом вивчення земельних ресурсів у сфері суспільно-виробничої діяльності, є економічною дисципліною, а теоретичною її основою є екологічна економіка. Більше ширше наукове розуміння сутності цих визначень розкрито в дослідженні "Поняття та класифікація (структурування) прикладних наук сфери землекористування як фундаментальної науки" [6]. Таким чином, можна виділити, що наявна ціла низка елементів системи управління земельними ресурсами та землекористуванням, які станом на сьогодні не задіяні в процес управління, а відповідно і його ефективність залишається низькою та потребує більш детального дослідження. Отже, зростає роль фаховості, а відповідно і землевпорядників, в удосконаленні системи управління земельними ресурсами та землекористуванням. Ситуація ще й ускладнюється тим, що в системі Держгеокадастру України йде скорочення землевпорядників, а в територіальних громадах їх катастрофічно не вистачає, це також обумовлює необхідність зміни в пріоритетах освітньої підготовки землевпорядників.

Таблиця 5. Експертне опитування щодо визначення функцій управління землекористуванням територіальних громад та можливих назв підрозділів управління землекористуванням територіальних громад

№ п/п	Напрями землевпорядкування	Підсумкова оцінка (рейтинг)					
		Студенти			Освітня	Управлінці	Авторська
		Харків	Суми	Миколаїв			
Які із нижче запропонованих функцій управління землекористуванням територіальних громад, на Ваш погляд, сьогодні фактично є пріоритетними*							
1	Моніторинг земельного податку та орендної плати за землею	3	3	2	4	3	5
2	Земельний облік	1	1	1	1	1	1
3	Планування використання і охорони земель в межах ОТГ	2	2	2	2	2	2
4	Організація впорядкування (облаштування) території існуючих землекористувань	5	1	3	3	7	2
5	Адміністрування формування сталого землекористування	7	2	4	6	4	4
6	Організація оцінки цінності земельних ресурсів та вартості землекористування	6	3	4	6	9	2
7	Адміністрування формування обмежень у використанні земель (пов'язаних екологічною мережею, господарюванням тощо)	4	5	4	7	5	3
8	Організація розроблення та супроводження реалізації Комплексного плану територіально-просторового планування розвитку землекористування	8	4	4	5	7	3
9	Організація розроблення та супроводження реалізації місцевої програми використання і охорони земель та інших природних ресурсів	9	3	3	8	6	1
10	Досудового вирішення земельних спорів	11	6	5	9	10	4
11	Узгодження та захист інтересів громадян і територіальної громади в процесі ринкового і адміністративного перерозподілу земельних ділянок	10	5	4	6	8	3
Які із нижче запропонованих назв підрозділів управління землекористуванням територіальних громад, на Ваш погляд є раціональними**							
1	Землевпорядкування і охорони природи***	3	2	1	1	1	1
2	Управління землекористуванням і землевпорядкуванням***	1	1	2	3	2	1
3	Землевпорядкування (з фінансуванням 50% бюджету комунального і 50% надання послуг)	4	3	4	4	5	4
4	Землевпорядкування (з фінансуванням 50/50 держбюджету і комунального)	7	2	4	5	6	4
5	Землевпорядкування (з фінансуванням 50% бюджету комунального і 50% зарубіжних країн)	5	2	4	6	7	5
6	Землевпорядкування і містобудування	2	1	2	2	3	3
7	Землевпорядкування і водних ресурсів***	6	4	3	5	4	2

** в порядку пріоритетності вказати від 1 до 7

*** напрями по регіональних авторських рекомендацій

Джерело: авторське опитування

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Україна в повоєнний період має можливості здійснити трансформацію системи управління земельними ресурсами та землекористуванням, яка на сьогодні є мало ефективною. Оцінка інтегрального управління формуванням сталого (збалансованого) землекористування на національному рівні за показниками екологічної стабільності землекористування, рівня його капіталізації та соціалізації в Україні станом на 2010 та 2020 роки показала, що управління є не достатньо ефективним в Україні. Так, розрахунок інтегрального індексу ($I_{\text{інт}}$) свідчить, що управління земельними ресурсами та землекористуванням в Україні за 10 років, характеризується дуже низькою позитивною закономірністю та склав $I_{\text{інт}} = 1,16$, що є не достатнім, щоб досягти хоча б мінімальних позитивних змін в екологічній, економічній та соціальній стійкості. Також, враховуючи необхідність трансформації системи управління земельними ресурсами та землекористуванням із функціональної у багатофункціональну, зростає роль фаховості управління, а відповідно і землевпорядників, особливо на рівні територіальних громад. Також, потребує термінових змін і доповнень в Земельний кодекс України та закон України "Про землеустрій" в контексті людиноцентричного, екологоцентричного та бізнесоцентричного спрямування моделі земельних відносин. Це також вимагає професіоналів-землевпорядників на всіх ієрархічних рівнях державного управління та рівні територіальних громад, а також їхнього розуміння інституціональних змін у функціях управління.

Подальші дослідження закладаються в формуванні інституціонального середовища багатофункціональної системи управління земельними ресурсами та землекористуванням, в тому числі освітніх програм підготовки землевпорядників.

Література:

1. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
2. Курильців Р.М. Інтегральна оцінка ефективності управління землекористуванням в Україні, Грузії та Молдові. Економіка. Управління. Інновації. 2016. № 4 (19). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_4_7.
3. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text>.

4. Про землеустрій: Закон України від 22 травня 2003 року № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>.

5. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Капінос Н. О., Третяк Н. А. Оцінка ефективності управлінських дій щодо формування збалансованого землекористування. Агросвіт. 2022. № 4. С. 3—9.

6. Третяк А.М., Третяк В.М., Гунько Л.А., Третяк Н.А. Поняття та класифікація (структурування) прикладних наук сфери землекористування як фундаментальної науки. Агросвіт. 2023. № 11. С. 1—10.

7. Третяк А.М., Третяк В.М., Курильців Р.М., Прядка Т.М., Капінос Н.О., Третяк Н.А. Управління земельними ресурсами та землекористуванням: навч. посібник. Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2022. 436 с.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Land Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (Accessed 20 Jan 2023).
 2. Kuryltsiv, R.M. (2016), "The integral assessment of land management efficiency in Ukraine, Georgia and Moldova", Economy. Management. Innovations, vol. 4(19), available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_4_7 (Accessed 20 Jan 2023).
 3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Resolution "About the State Service of Ukraine for geodesy, cartography and cadastre", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text> (Accessed 20 Jan 2023).
 4. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Law of Ukraine "About land management", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (Accessed 20 Jan 2023).
 5. Tretiak, A., Tretiak, V., Priadka, T., Kapinos, N. and Tretiak, N. (2022), "Assessment of management activities efficiency for the formation of balanced land use", Agrosvit, vol. 4, pp. 3—10. DOI: 10.32702/2306-6792.2022.4.3
 6. Tretiak, A., Tretiak, V., Hunko, L. and Tretiak, N. (2023), "Concept and classification (structuring) of applied sciences in the field of land use as a fundamental science", Agrosvit, vol. 11, pp. 3—10. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.-2023.11.3>
 7. Tretiak, A., Tretiak, V., Kuryltsiv, R.M. Pryadka, T.M., Kapinos, N.O. and Tretiak, N.A. (2022), Land resource management and land use management [Upravlinnjazemel'nimi resursami ta zemlekoristuvannjam], Belotserkivdruk LLC, Bila Tserkva, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 30.06.2023 р.*

УДК 336.1:352

В. П. Горин,
 д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
 Західноукраїнський національний університет
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6048-8330>
 С. В. Савчук,
 к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
 Західноукраїнський національний університет
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6213-4122>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.13.11

РЕЗЕРВИ НАРОЩУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

V. Horyn,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of S. Yuriy Department
 of Finance, West Ukrainian National University
 S. Savchuk,
 PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of S. Yuriy Department
 of Finance, West Ukrainian National University

RESERVES FOR INCREASING OF TERRITORIAL COMMUNITIES' FINANCIAL RESOURCES UNDER MARTIAL LAW

У статті розкриті резерви нарощування фінансових ресурсів територіальних громад в частині податкових та неподаткових надходжень. Розглянуто причини недостатньої фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб, розкриті можливості щодо збільшення його надходжень від реалізації заходів зі зменшення масштабів тіньової економіки, підвищення ефективності адміністрування цього податку, розширення податкової бази. Визначено вектори реформування окремих місцевих податків, зокрема податку на нерухомість і транспортного податку в контексті підвищення їх фіскальної віддачі. Окрему увагу приділено розкриттю перспектив збільшення неподаткових надходжень за рахунок провадження прозорих процедур надання в оренду та продажу комунального майна, ліквідації схем його тіньової приватизації, активізації діяльності територіальних громад із залучення зовнішнього фінансування за міжнародними програмами фінансової допомоги.

The article discloses reserves for increasing the local communities' financial resources, in particular tax and non-tax revenues. It is substantiated that due to the action of economic, social, institutional-legal, cultural and other factors, the fiscal efficiency of the personal income tax is insufficient, which leads to loss of local communities' budgets revenues. Possibilities of revenues increasing from personal income taxation due to illegal employment combating and the wage fund concealment have been revealed. The causes of the significant scale of the shadow economy in Ukraine have been identified and measures to reduce them have been determined for the growth of personal income tax revenues. It is substantiated that it is impractical to switch to a progressive scale of personal income tax rates in modern conditions. The advantages of the electronic residency system introduction and the use of digital technologies in the personal income tax administration were considered. The ways of real estate tax reform were considered, as well as the need to the transport tax base expand and adjust of its tax rate was substantiated. The main schemes of communal property inefficient use are also revealed, which leads to loss of local communities' budgets revenues. It is substantiated that the implementation of

transparent procedures for communal property leasing and selling, liquidation of its shadow privatization schemes will provide an opportunity to increase non-tax revenues of the local communities' budgets. The democratization and transparency of communal property leasing procedures will provide an opportunity to solve another problem of rental relations — the unjustified underestimation of rent for such property. It was determined that it is necessary to strengthen the activities of local communities to attract external financing under international financial aid programs in the conditions of war and a decrease of investment budget transfers. In order to take advantage of new opportunities for attraction of development projects external financing, it is important to improve the qualifications of local self-government specialists, in particular, to train them to prepare development projects in a high-quality manner, to participate in international grant programs.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, комунальне майно, податок на нерухомість, транспортний податок, доходи бюджету, територіальні громади.

Key words: personal income tax, communal property, real estate tax, transport tax, budget revenues, local communities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Реформа місцевого самоврядування в Україні супроводжувалась реалізацією низки ініціатив для підтримки фінансової спроможності територіальних громад. У перші роки після об'єднання громади відчували різке зростання власних бюджетів, спричинене закріпленням за ними додаткових джерел доходів, а також наданням права на отримання спеціальних трансфертів з державного бюджету на підтримку реформи. Завдяки цьому зростання доходів бюджетів новоутворених громад могло сягати 5—8 разів. Проте, завершення адміністративно-територіальної реформи в Україні поставило перед громадами завдання пошуку шляхів забезпечення фінансової самодостатності власними силами, залучення резервів нарощування власних доходів, оскільки частина бюджетних програм фінансової підтримки реформи децентралізації була обмежена.

Особливої ваги питання зміцнення власних доходів місцевих бюджетів набуло з початком масштабної агресії проти України, коли ресурси державного бюджету необхідно концентрувати на забезпеченні оборони країни та захисту її суверенітету. За цих обставин більшість програм надання місцевим бюджетам бюджетних трансфертів інвестиційного призначення було призупинено, більш того, самі органи місцевого самоврядування частину

власних бюджетних ресурсів спрямовують на забезпечення обороноздатності країни. Це ще більше загострює актуальність завдання щодо зміцнення фінансової самодостатності громад.

Необхідність нагального вирішення цієї проблеми призвела до активізації зусиль з пошуку резервів нарощування власних доходів територіальних громад як серед практиків публічного управління, так і серед науковців. До ключових резервів збільшення бюджетних ресурсів місцевого самоврядування зараховують вдосконалення практики справляння загальнодержавних податків у контексті підвищення їх фіскальної ефективності, розвиток місцевого оподаткування, а також пошук способів нарощування неподаткових надходжень, зовнішніх джерел фінансування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання теорії та практики формування фінансових ресурсів територіальних громад в сучасних умовах є одним із найбільш затребуваних напрямів наукових досліджень. Наукові праці з цієї тематики представлені у науковому доробку таких вчених, як В. Булавинець, В. Дем'янишин, Т. Єфименко, О. Кириленко, З. Лободіна, І. Луніна, К. Павлюк та інших. Проблеми формування фінансової бази місцевого самоврядування також отримали відображення у публікаціях зарубіжних науковців, зокрема Р. Бірда, С. Ілмаз, Р. Масгрейва, Г. Поллака та багатьох інших. Серед публікацій ос-

танніх років необхідно відзначити праці Н. Карпишин та В. Булавинець, де розглянуті резерви збільшення доходів місцевих бюджетів в Україні в умовах глобальних трансформацій [8]; У. Ватаманюк-Зелінської, І. Штундер, С. Гаврилюк стосовно аналізу тенденцій виконання місцевих бюджетів за доходами в період воєнного стану [4], монографію І. Цимбалюк, де авторка розглядає вектори реформування фіскального інструментарію регіону в контексті розбудови фіскального простору його інклюзивного розвитку [13]. Незважаючи на сплеск уваги до проблематики формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування в сучасних умовах, вагома частина публікацій обмежується аналізом виконання місцевих бюджетів за доходами, тоді як резерви їхнього збільшення розглядаються побіжно. Між тим, в умовах новітніх викликів фінансовій стабільності держави наукові дослідження, покликані обґрунтувати резерви зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування в складний період державотворення залишаються актуальними.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті передбачає розкриття ключових резервів збільшення обсягів фінансових ресурсів місцевого самоврядування в Україні з урахуванням реалій воєнного стану та наслідків реформи децентралізації. У контексті реалізації цієї мети будуть оцінені можливості нарощування обсягу надходжень від оподаткування доходів фізичних осіб, справляння місцевих податків та зборів, а також доходів від використання комунальної власності та з інших джерел.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Останнє десятиліття позначене ґрунтовними змінами у правовий базис формування податкових надходжень місцевих бюджетів. Хоча у багатьох аспектах податкові новації мали формальний характер, не змінивши глибинного змісту податкових норм, позитивним ефектом від часткового перерозподілу дохідних джерел між державним та місцевими бюджетами стало формування мотивації органів місцевого самоврядування до нарощування бази оподаткування так званими "спільними" податками.

Військова агресія проти України, яка розпочалась на початку 2022 року призвела до кардинальних змін економічного середовища фор-

мування доходів місцевих бюджетів. Радикальне скорочення обсягів міжбюджетних трансфертів інвестиційного призначення для спрямування бюджетних коштів на фінансування Збройних сил України та оборону країни висувують перед органами місцевого самоврядування питання про максимальну мобілізацію власних дохідних джерел для утримання фінансової ситуації в контрольованому стані. Для підтримки економіки урядом було змінено норми щодо застосування спрощеної системи оподаткування, що дало можливість пом'якшити економічні наслідки війни для малого і середнього бізнесу. За підсумками 2022 року ці новації призвели до того, що на фоні значного збільшення загальних податкових надходжень місцевих бюджетів обсяги єдиного податку практично не змінилися.

Враховуючи потенційні фіскальні втрати від податкових змін, покликаних підтримати вітчизняну економіку в умовах війни з росією, головним резервом нарощування власних доходів місцевих бюджетів, на наш погляд, є вирішення проблем функціонування ПДФО як провідного загальнодержавного податку, який має головне бюджетоформує значення. Попри те, що у воєнний період цей податок показує значні темпи зростання надходжень, вони мають екстенсивний характер, адже пов'язані із збільшенням витрат на оплату праці військових, які задіяні у бойових діях, а також грошового забезпечення військовослужбовців у тилу. Таким чином, збільшення надходжень ПДФО не є результатом зростання економіки, підвищення рівня оплати у ній або поліпшення адміністрування цих платежів. У довгостроковому періоді задіяння резервів нарощування надходжень від ПДФО потребує реалізації ініціатив у трьох напрямках:

— по-перше, у протидії тіньовому сегменту економіки, тіньовій зайнятості у місцевій економіці, боротьбі з використанням схем як ухилення, так і мінімізації податкових зобов'язань. На наш погляд, в умовах воєнного стану ці дії необхідно характеризувати як мародерство, посягання на національну безпеку країни з відповідними висновками щодо осіб, які їх вчиняють;

— по-друге, проведення політики максимального сприяння легальному бізнесу, підвищення конкурентоспроможності громади як місця для ведення господарської діяльності, стимулювання зайнятості та росту оплати праці;

— по-третє, розвиток правового базису функціонування ПДФО в частині вдосконален-

Таблиця 1. Динаміка фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб в Україні 2017–2021 рр.

Показники	2017	2018	2019	2020	2021
Доходи населення у формі заробітної плати та грошового забезпечення військових, млрд грн	1209,10	1529,37	1758,59	1832,29	2211,72
Надходження ПДФО до зведеного бюджету (в частині оподаткування зарплати та грошового забезпечення військових), млрд грн	149,40	186,86	224,41	242,10	286,69
Ефективна ставка податку, %	12,36	12,22	12,76	13,21	12,96
Стандартна ставка податку, %	18	18	18	18	18
Продуктивність податку, %	68,65	67,88	70,89	73,41	72,01
Доходи населення у формі прибутку та змішаного доходу, від власності, млрд грн	556,53	663,23	795,22	845,32	1072,09
Надходження ПДФО до зведеного бюджету (в частині оподаткування доходів у формі прибутку та змішаного доходу, від власності), млрд грн	21,22	24,31	28,62	29,07	34,46
Ефективна ставка податку, %	3,81	3,67	3,60	3,44	3,21

Джерело: розраховано за [6; 7].

ня елементів, процедур адміністрування для підвищення фіскальної відачі податку.

Фіскальні можливості ПДФО реалізуються у складному середовищі, яке об'єднує чинники різного походження та характеру дії: економічні (динаміка зайнятості, рівень оплати праці, темпи зростання споживчих цін, кон'юнктура на ринку банківських продуктів та інших сегментах фінансового ринку); соціально-демографічні (чисельність та структура населення, рівень урбанізації, процеси внутрішньої і зовнішньої міграції); інституційно-правові (специфіка податкового та бюджетного законодавства, організація адміністрування податків та зборів); соціально-культурні (менталітет населення та його цінності, рівень податкової культури, ставлення суспільства до праці, ступінь проникнення фінансових знань в суспільстві та ін.) [5, с. 76]. Суперечлива дія чинників цього середовища, а також дискреційна політика уряду, спрямована на реалізацію регуляторного потенціалу ПДФО, спричиняють зниження його фіскальної ефективності та бюджетні втрати. Внаслідок функціонування механізму податкової соціальної пільги, а також через збереження схем ухилення від оподаткування продуктивність ПДФО стосовно оподаткування трудових доходів населення (у формі заробітної плати, грошового забезпечення військовослужбовців) впродовж останніх років коливається в межах 68–73%, а ефективна ставка цього податку значно нижча за базову. Щодо ПДФО з інших доходів населення (у

формі прибутку і змішаного доходу, від власності), то через знижені ставки податку (5% та 9%) та значні масштаби тінізації цих відносин рівень його ефективної ставки не перевищує 4% (табл. 1).

Провідним чинником, який негативно впливає на реалізацію фіскального потенціалу ПДФО в Україні є високий рівень тінізації економічних операцій, який виявляється серед іншого в значних масштабах приховування фонду оплати праці. Внаслідок цього складно говорити про об'єктивну структуру доходів населення та їхні фактичні обсяги, прогнозувати величину доходів, які можуть підпадати під оподаткування.

Оцінки масштабів тіньової економіки різняться. За оцінками експертів економічних видань, її параметри складають від 50 до 70% від рівня офіційного ВВП [9]. Такі параметри, на наш погляд, надто перебільшені. Більш об'єктивними вважаємо дані Міністерства економіки України, яке впродовж останніх років оцінювало ступінь тінізації економічних відносин на рівні близько 1/3 від рівня офіційного ВВП зі слабо вираженою тенденцією до зниження [10]. Навіть якщо орієнтуватись на ці дані, то тіньова економіка в Україні за своїми параметрами значно перевищує показники розвинутих європейських країн.

Відзначаючи причини високих показників тіньової економіки в Україні, поділяємо позицію А. Бочі та В. Поворозника, що вони пов'язані із комплексом чинників: кризою пуб-

лічного управління економікою, що отримує вираження у відсутності довіри між органами влади та підприємницьким сектором, слабкості комунікації між ними, бюрократією; недостатньою ефективністю адміністрування фіскальних платежів, високим рівнем корупції та вибірковістю застосування податкових норм, відсутністю верховенства права при вирішенні податкових спорів; недостатнім рівнем контролю за ефективністю витрачання бюджетних коштів, значними масштабами марнотратства у публічному секторі, що знижує мотивацію платників податків належно сплачувати податкові зобов'язання [3].

Світовий досвід переконливо доводить, що повністю подолати проблему тіньової економіки не можливо, вона присутня навіть у державах з ліберальними податковими системами. На думку О. Тарасенко та В. Перетятко [11], зниження її параметрів потребує реалізації цілеспрямованої політики держави, покликаній усунути причини її існування. Необхідними рішеннями у цьому контексті є такі:

— формування сприятливого податкового середовища за рахунок зниження рівня податкового навантаження, дотримання неупередженого підходу при адмініструванні податків та зборів. В період війни рівень централізації ВВП через систему публічних фінансів в Україні досяг безпрецедентного значення, проте у післявоєнний період він має бути знижений до 33—35%. Це зменшить економічну мотивацію платників податків застосовувати схеми уникнення від оподаткування й приховувати масштаби своєї діяльності. На думку експертів, у першу чергу важливо знизити податкове навантаження на працю, яке сумарно складає понад 40% (за різними оцінками воно для України не має перевищувати 25—30%);

— розширення застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі адміністрування податків та зборів. Позитивний ефект від такого кроку полягатиме у деперсоніфікації податкових відносин, зниженні суб'єктивного впливу на процес сплати податків та зборів, мінімізації корупційної складової. Необхідно посилити механізми виявлення платників податків, які застосовують схеми уникнення чи мінімізації податкових зобов'язань. Натомість, сумлінні платники повинні відчувати вигоду у формі спрощення процедур адміністрування фіскальних платежів, надання додаткових податкових консультацій, залучення їх до дорадчих структур при органах податкової служби та ін.;

— проведення на рівні громад цілеспрямованої політики стимулювання розвитку підприємництва для нарощування економічної бази формування доходів бюджету. При цьому варто орієнтуватись на сприяння розвитку галузей, які генерують підвищену додану вартість (переробка аграрної продукції, трудомісткі види діяльності), що збільшить базу оподаткування бюджетоформуючими податками, зокрема ПДФО. З цією метою доцільно використовувати такі стимули, як зняття адміністративних бар'єрів, сприяння реєстрації та провадженню господарської діяльності. Перспективним інструментом є створення в громадах технопарків (що потребує проходження процедури реєстрації), або ж підготовка майданчиків для розміщення виробництва із підведенням до них комунікацій.

Поряд із заходами, які покликані розширити базу оподаткування ПДФО та підвищити ефективність його адміністрування, значну роль у науковому середовищі та серед фахівців практиків викликає питання щодо вдосконалення елементів цього податку, зокрема запровадження неоподаткованого мінімуму та інших пільгових моментів, повернення до прогресії ставок податку. Особливу дискусію викликає питання щодо прогресії ставок в оподаткуванні доходів.

Незважаючи на те, що міркування щодо необхідності реалізації потенціалу ПДФО як інструмента соціального регулювання ми вважаємо раціональними, у питанні запровадження прогресивної шкали оподаткування доходів населення з огляду на існуючі реалії вважаємо такий крок несвоєчасним. Він посилив би мотивацію уже не тільки роботодавців, але й працівників з вищими зарплатами використовувати схеми уникнення оподаткування.

З іншого боку, необхідно також враховувати дію зовнішніх чинників, які впливають на перебіг економічних процесів в Україні. В останнє десятиліття ряд країн центрально-східної Європи (Литва, Болгарія, Румунія та ін.) перейшли до єдиної ставки прибуткового податку на доходи населення із суттєвим зниженням загального рівня податкового навантаження на працю. Такі кроки були введені в рамках створення у цих країнах "привабливого" середовища для проживання та реєстрації резидентства [1], орієнтованого на представників "нової економіки", не прив'язаних у зайнятості до певної території (програмісти, зайняті в інтернет-торгівлі та інтернет-послугах та ін.). Відповідно, запровад-

ження підвищеного рівня оподаткування доходів населення внаслідок повернення до прогресивної шкали його ставок може додатково підірвати конкурентоспроможність нашої країни як місця життя та роботи. Більш того, в складних умовах Україні доцільно розглянути питання впровадження за зразком Естонії системи Е-резидентства з привабливими умовами реєстрації бізнес-діяльності та низьким податковим навантаженням. Це дало б можливість залучити до оподаткування додаткових платників податків без їхньої фізичної присутності в Україні. Подібна модель на теперішній час започаткована в Україні у сфері ІТ-послуг, проте масштаби її застосування доцільно розширити на інші не локалізовані види діяльності.

Окрему увагу необхідно приділити проблемі підвищення ефективності адміністрування податків і зборів, зокрема ПДФО. На наш погляд, у цьому контексті заслуговують на увагу пропозиції В. Дмитріва, Ф. Ткачика, В. Валігури [12]. Поряд з рекомендаціями щодо об'єктивізації неоподаткованого мінімуму доходів громадян, посилення раціональності надання пільг з ПДФО, авторами зазначені також заходи, які можуть бути реалізовані за співучасті територіальних громад як вигодонабувача від зростання обсягів сплаченого ПДФО:

— спрощення звітності з ПДФО та поглиблення діджиталізації процесів оподаткування. Об'єднання звітності з ПДФО та ЄСВ має бути доповнене розвитком функціональних сервісів на базі ІТ-ресурсів з оподаткування та декларування доходів громадян. Вони можуть бути запуснені на веб-ресурсах територіальних підрозділів ДПС України. Актуальність діджиталізації процесів оподаткування винятково посилюється в умовах війни в Україні, коли значна частина платників податків змушені були змінити місце проживання та не мають фізичної можливості подавати звітність за місцем реєстрації. Такий підхід дасть змогу зберегти як платників податків в Україні, так і підприємців чи самозайнятих осіб, які у зв'язку з військовими діями залишили територію нашої держави;

— проведення інформаційної кампанії з популяризації добровільності та сумлінності декларування особистих доходів громадян та виконання податкових зобов'язань. Хоча вітчизняне суспільство традиційно характеризується низьким рівнем податкової культури та грамотності, а порушення податкових норм не розглядають як серйозний злочин, апелювання до патріотизму населення в умовах

війни, позиціонування належної сплати податків як форми боротьби з іноземною агресією може сприяти зменшенню проявів ухилення від виконання податкових зобов'язань, що матиме позитивний вплив на доходи бюджету.

Реалізація запропонованих заходів здатна забезпечити довгострокове нарощування надходжень місцевих бюджетів від ПДФО. Разом з тим, у пошуку резервів збільшення бюджетних ресурсів не варто обмежуватись лише ПДФО, адже значний нереалізований фіскальний потенціал мають інші податки та збори, зокрема податок на майно, транспортний податок та інші. Найперше, на наш погляд, необхідно відмовитись від кількісного підходу до встановлення бази оподаткування нерухомого майна, адже ця практика суперечить європейському досвіду, руйнує регуляторний та фіскальний потенціал податку. По-перше, коли об'єктом оподаткування є площа нерухомості, це дискримінує незабезпечених платників і є "вигідним" для заможних верств суспільства. По-друге, кількісний підхід "вихолощує" фіскальні можливості податку забезпечити значні доходи до бюджету. Перехід до вартісного принципу розрахунку бази оподаткування сприятиме відновленню регуляторної функції податку та, водночас, забезпечить значний приріст доходів бюджету.

Поряд із змінами, які потребують законодавчих рішень, підвищення рівня ефективності справляння податку на нерухоме майно потребує також зусиль з боку органів місцевого самоврядування щодо забезпечення належного обліку бази оподаткування. Підставою для виникнення податкового зобов'язання з цього податку є наявність документів про право власності на об'єкт нерухомого майна з внесенням цих даних у відповідні реєстри. Однак, частина населення країни, особливо у сільських територіальних громадах, не має актуалізованих правовстановлюючих документів на нерухоме майно, тому не належить до кола платників цього податку. Проведення повної інвентаризації нерухомого майна у громаді, мотивування власників нерухомості належно оформити документи на неї можуть дати ефект у питанні розширення бази оподаткування та зростання обсягу бюджетних надходжень. Важливо проводити роз'яснювальну кампанію з інформуванням власників нерухомості про переваги актуалізації документів на право власності та можливі ризики/втрати при відмові від цього кроку. Інвентаризація майна у громаді також може виявити "безхазяйні" об'єкти, які з дот-

риманням визначеної процедури можуть бути передані до комунальної власності та стати джерелом генерації додаткових доходів бюджету громади.

Значні резерви збільшення надходжень закладені також у вдосконаленні функціонування транспортного податку. Задуманий як податок на розкіш, він не тільки слабо реалізує своє пряме призначення, але й практично непомітний як джерело надходжень до бюджету. Причини такої неспроможності криються у недоліках визначення елементів цього податку, зокрема кола платників, бази оподаткування та розміру самого податку. Для прикладу, на 2023 рік до числа платників цього податку зараховують власників транспортних засобів вартістю понад 375 МЗП, тобто більше 2,51 млн грн, а також віком автомобіля до 5 років. Уряд також щорічно затверджує перелік торгівельних марок автомобілів, які підпадають під оподаткування, визначає їхню індикативну вартість.

Оцінюючи визначені норми оподаткування транспортним податком, слід відзначити їхню неоднозначність. З одного боку, затвердження урядом переліку торгівельних марок та вартості автомобілів для оподаткування виглядає як надмірна зарегульованість процесу оподаткування. Проте, зважаючи на високі ризики корупції у сфері оцінювання вартості майна такий варіант організації справляння транспортного податку виправданий. Однак, складно погодитись із визначеними нормами щодо обмеження кола платників, оскільки вони надто ліберальні щодо заможних прошарків вітчизняного суспільства. Враховуючи рівень добробуту населення України, визначення межі оподаткування на рівні 2,51 млн грн, або майже 68 тис. дол. США є надто високим та має бути знижене.

Якщо взяти до уваги методику ОЕСР з визначення рівня доходу середнього класу, за якою він становить 1,5—2,0 розміру медіанної зарплати, то в Україні до цього прошарку населення належать громадяни з доходом 24—32 тис. грн/місяць. Зважаючи на ці показники, а також те, що більшість легкових автомобілів в Україні належать до цінової категорії 10—20 тис. дол., ознакою середнього класу, на наш погляд, можна вважати наявність автомобіля вартістю до 30 тис. дол. (1,1 млн грн). Домогосподарство з двох працездатних з доходом на рівні, який визначає приналежність до середнього класу (64 тис. грн/місяць), виділяючи до 20% свого бюджету, зможе придбати таке авто приблизно за 10 років.

Зважаючи на ці аргументи, варто знизити поріг оподаткування автомобілів транспортним податком до 150 МЗП, що відповідатиме за сучасним валютним курсом орієнтовно до 30 тис. дол. Також потребує обґрунтування ставка податку, яка не прив'язана до жодного "маркера" (прожиткового мінімуму, мінімальної зарплати чи ін.), а тому з часу свого введення значно втратила реальну вартість під впливом інфляції. На наш погляд, слід прив'язати ставку транспортного податку до розміру мінімального стандарту оплати праці та зафіксувати її на рівні 5 МЗП (що у 2023 році відповідає 33,5 тис. грн). В подальшому, за умов забезпечення об'єктивності визначення вартості транспорту для оподаткування доцільно розглянути можливість встановлення прогресивної шкали ставок транспортного податку, що сприятиме посиленню його регуляторного впливу та матиме додатковий фіскальний ефект для місцевих бюджетів.

Однак, зусилля органів місцевого самоврядування у питанні пошуку резервів нарощення доходів місцевого бюджету не повинні обмежуватись лише сферою оподаткування, вагомими є також потенційні можливості збільшення надходжень неподаткового характеру. Більш того, на відміну від пропозицій щодо коригування бази чи ставок оподаткування загальнодержавних податків, які потребують законодавчих змін на рівні парламенту країни, резерви збільшення надходжень від використання комунального майна чи ресурсів можуть бути задіяні за рахунок рішень самого органу місцевого самоврядування.

Відповідно до законодавства, органи місцевого самоврядування наділені повноваженнями щодо розпорядження майном комунальної власності, яке може бути передане в оренду або продане. Однак, процедурні аспекти реалізації цих повноважень належним чином не визначені, що створює сприятливе підґрунтя для корупційних дій з відповідними втратами для місцевого бюджету. Потурання корупції, на наш погляд, простежується у таких аспектах розпорядження майном громади, як надміру ліберальні умови передання комунального майна в оренду, відсутність чітко визначених "прозорих" процедур вибору орендаря, надання за незрозумілими критеріями окремим суб'єктам господарювання преференційного права на взяття об'єкта комунального майна в оренду або його придбання. Нерідко операції з передачею в оренду комунального майна характеризуються конфліктом інтересів, "коли воно на пільгових умовах або безкоштовного пере-

дається у користування наближеним до владних інституцій комерційним структурам" [2, с. 15]. Поширеною в Україні є також практика "виведення" коштів з місцевого бюджету через залучення до відносин оренди спеціально створених підприємств. Вони отримують у користування комунальне майно на пільгових умовах, а потім передають його в суборенду іншим бізнес-структурам за ринковими цінами. Таким чином, різниця в розмірах орендної плати не потрапляє у доходи місцевого бюджету, а надходить на рахунки підприємства-орендаря, яке зазвичай пов'язане з бізнес-інтересами представників місцевої влади. Непоодинокими є випадки, коли передане в оренду комунальне майно в подальшому відчужується нібито для покриття збитків підприємства-орендаря, що несе втрати місцевого бюджету.

Як зазначає Ю. Богач, "однією із бюджетовтратних реалій є використання тіньових схем приватизації землі... або так званих "гаражних" ("студентських") схем" [2, с. 16]. Вони передбачають, що орган місцевого самоврядування виділяє певним мешканцям громади безкоштовно суміжні земельні ділянки нібито для будівництва гаражу, ведення особистого підсобного господарства чи інших цілей. Ці мешканці є підставними особами, які отримують винагороду за використання їхніх даних у схемі тіньової приватизації. Через певний час після ухвалення органом місцевого самоврядування рішення про виділення земельних ділянок вони у правовий спосіб об'єднуються зі зміною цільового призначення землі на будівництво багатоповерхової житлової або комерційної нерухомості. Завдяки таким схемам місцеві бюджети втрачають значні ресурси, які могли б надійти на реалізацію проектів розвитку територіальної громади.

Вирішення проблеми втрати ресурсів бюджетів територіальних громад через використання "гаражних" схем є складним завданням, адже рішення про виділення земельних ділянок приймає орган місцевого самоврядування. Оскільки у демократичній країні не може бути норми про колективну відповідальність органу місцевого самоврядування за неправомірні рішення, які спричиняють бюджетні втрати, то варіантом для зменшення масштабів тіньової приватизації землі є забезпечення максимальної прозорості та об'єктивності процедур передачі комунального майна в оренду чи його продажу. Безальтернативним механізмом передачі комунального майна в оренду має стати проведення відкритих конкурсів, що має бути передбачене у відповідних нормативних доку-

ментах, затверджених місцевою радою. Проте, для упередження формального виконання норм щодо проведення таких конкурсів, інформація про їхнє проведення та умови участі, а також про умови оренди/відчуження комунального майна має бути максимально відкритою та зручною для сприйняття, поширюватись через усі доступні канали комунікації. Демократизація та відкритість процедур передання комунального майна в оренду дасть можливість вирішити ще одну проблему орендних відносин — невиправдане заниження розмірів орендної плати за таке майно. Коли буде забезпечено максимальну відкритість проведення конкурсу, а головним критерієм надання права на оренду комунального майна буде розмір орендної плати, будуть усунуті самі передумови для тіньових відносин оренди, які завдають бюджетних втрат.

Незважаючи на те, що в умовах війни місцеві бюджети відчувають певне зростання надходжень (що значною мірою пов'язане з підвищенням розмірів грошового забезпечення та заробітних плат військовослужбовців), призупинення програм надання міжбюджетних трансфертів інвестиційного призначення звужує можливості громад щодо реалізації проектів розвитку за рахунок бюджетних коштів. За цих обставин перспективним джерелом залучення додаткових ресурсів для цілей розвитку є активізація фандрайзингової діяльності, що полягає у пошуку грантових програм та конкурсів, посилення співпраці з бізнес-структурами та міжнародними організаціями-донорами для отримання фінансування важливих для громади проектів.

На наш погляд, зважаючи на безпрецедентні втрати, яких зазнає наша країна через повномасштабну війну з боку росії, орієнтуватись при розробці програм післявоєнного відновлення виключно на бюджетні ресурси невиправдано. Більш того, зважаючи на загальне співчуття цивілізованого світу до України, багато міжнародних донорських структур започаткували спеціальні програми допомоги, орієнтовані на підтримку відбудови зруйнованої інфраструктури у громадах, що відкриває для місцевого самоврядування в Україні нові можливості для залучення зовнішнього фінансування. Проте, головними бар'єрами для цього є нестача знань та досвіду проектної діяльності у працівників органів місцевого самоврядування, а також недостатній рівень володіння іноземною мовою для пошуку зарубіжних донорських програм, підготовки проектної документації. Тому значна частина територіальних

громад в Україні до початку війни обмежували фандрайзингову діяльність участю у фінансуванні з Державного фонду регіонального розвитку, поданням заявок на отримання субвенції на соціально-економічний розвиток окремих територій. Однак, з 2022 року з метою консолідації бюджетних ресурсів на забезпеченні оборони країни ці програми тимчасово припинені. Тому для використання нових можливостей щодо залучення зовнішнього фінансування проектів розвитку важливо приділяти увагу підвищенню кваліфікації працівників органів місцевого самоврядування щодо якісної розробки проектів розвитку, участі у міжнародних грантових програмах, що можуть в умовах війни та післявоєнної відбудови стати важливим джерелом залучення додаткових ресурсів до бюджетів територіальних громад.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, територіальні громади навіть в умовах воєнного стану і безпрецедентних ризиків державності мають реальні можливості для нарощування обсягів бюджетних ресурсів. Проте, перетворення потенційних резервів у реальні надходження до місцевого бюджету потребує концентрації зусиль різних гілок публічної влади та прийняття управлінських рішень, які можуть бути негативно прийняті як у політичному середовищі, у бізнесових колах, а також частиною вітчизняного суспільства. Підвищення ефективності контролю за нелегальною зайнятістю й приховуванням фонду оплати праці, підвищення фіскальної віддачі та посилення регуляторного характеру місцевих податків і зборів, забезпечення об'єктивності оцінювання вартості комунального майна та відкритості процедур передачі його в оренду та відчуження можуть не тільки значно поповнити місцеві бюджети, але й будуть позитивно сприйняті переважною частиною вітчизняного суспільства. Перспективи подальших досліджень полягають у переведенні запропонованих заходів із статусу теоретичних конструкцій до практичних розрахунків ефекту від їхнього впровадження для бюджетів територіальних громад.

Література:

1. Tax Rates Online. URL: <https://home.kpmg.com/xx/en/home/services/tax/tax-tools-and-resources/taxrates-online.html>.
2. Богач Ю. Пріоритети вдосконалення бюджетної політики формування доходів міс-

цевих бюджетів. Фінансове забезпечення сталого розвитку: збірник наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ. 2021. Вип. 1. С. 12—17.

3. Бочі А., Поворозник В. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання. К.: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2014. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf

4. Ватаманюк-Зелінська У., Штундер І., Гаврилюк С. Тенденції формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. Інноваційна економіка. 2022. Вип. 4 (92). С. 60—67.

5. Данилишин В., Синиця С. Напрями реформування податку на доходи фізичних осіб. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 27. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/425/411>

6. Доходи зведеного бюджету України у 2017–2021 рр. Офіційний державний вебпортал OpenBudget. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>

7. Доходи та витрати населення України у 2012–2021 рр. Вебпортал Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Карпишин Н. І., Булавинець В. М. Резерви зростання доходів місцевих бюджетів в Україні. Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій: Монографія / за ред. А. Гур'янової, В. Цибакової; Братислава, Харків: ВШЕМ — ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. С. 76—85.

9. Рівень тіньової економіки в Україні становить 50% — експерт. URL: <https://i-ua.tv/news/44267-riven-tinovo-ekonomiky-v-ukraini-stanovyt-50protsent-ekspert>

10. Рівень тіньової економіки у 2021 році зріс до 32%. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/869285.html>

11. Тарасенко О., Перетятко В. Детінізація економіки як спосіб збільшення податкових надходжень до бюджету. Економіка та суспільство. 2021. № 25. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/284/272>

12. Ткачик Ф., Валігура В., Дмитрів В. Фіскально-регулюючий потенціал податку на доходи фізичних осіб. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 29. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/602/576>

13. Цимбалюк І. О. Фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.05; 08.00.08 / Волинський національний

університет імені Лесі Українки, ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України". Львів, 2021. 579 с.

References:

1. The site of KPMG group (2022), "Tax Rates Online", available at: <https://kpmg.com/bg/en/home/services/tax/tax-tools-and-resources/tax-rates-online.html> (Accessed 24 June 2023).
2. Bohach, Yu. (2021), "Priorities for improving the budget policy of local budget revenue formation", *Finansove zabezpechennia staloho rozvytku: zbirnyk naukovykh prats' kafedry finansiv im. S. I. Yuriiia ZUNU*, vol. 1, pp. 12—17.
3. Bochi, A. and Povoroznyk, V. (2014), *Tin'ova ekonomika v Ukraini: prychny ta shliakhy podolannia* [Shadow economy in Ukraine: causes and ways of overcoming it], *Mizhnarodnyj tsentr perspektyvnykh doslidzhen'*, Kyiv, Ukraine, available at: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf (Accessed 24 June 2023).
4. Vatomanyuk-Zelinska, U., Shtunder, I. and Havryliuk, S. (2022), "Trends in the formation and execution of local budgets under martial law", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 4 (92), pp. 60—67.
5. Danylyshyn, V. and Synytsia, S. (2021), "Directions of income tax reform individuals", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 27, available at: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/425/411> (Accessed 24 June 2023).
6. The official state web portal OpenBudget (2023), "Revenues of the consolidated budget of Ukraine in 2017—2021", available at: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes> (Accessed 24 June 2023).
7. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2023), "Incomes and expenses of the population of Ukraine in 2012-2021", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 24 June 2023).
8. Karpys'hyn, N. and Bulavynets, V. (2019), "Reserves for the growth of local budget revenues in Ukraine", *Sotsial'ni, ekonomiko-pravovi ta finansovi vyklyky v umovakh hlobal'nykh transformatsij* [Social, economic, legal and financial challenges in the context of global transformations], HSEM, KhNEU named after S. Kuznets, Bratislava, Slovakia, — Kharkiv, Ukraine, pp. 76—85.
9. Krasovs'ka, K. (2022), "The level of shadow economy in Ukraine is 50% — expert", available at: <https://i-ua.tv/news/44267-riven-tinovoiekonomiky-v-ukraini-stanovyty-50protsentekspert> (Accessed 24 June 2023).

10. Interfax (2022), "The level of the shadow economy in 2021 increased to 32%", available at: <https://interfax.com.ua/news/economic/869285.html> (Accessed 24 June 2023).

11. Tarasenko, O. and Peretiatko, V. (2021), "De-shadowing the economy as a way to increase tax revenues to the budget", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 25, available at: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/284/272> (Accessed 24 June 2023).

12. Tkachyk, F., Valihura, V. and Dmytriv, V. (2021), "Fiscal and regulatory potential of personal income tax", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 29, available at: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/602/576> (Accessed 24 June 2023).

13. Tsymbaliuk, I. O. (2021), "Fiscal space of inclusive regional development in the conditions of financial decentralization, Abstract of Doctor of Economic Sciences dissertation, Lesya Ukrainka Eastern European National University and State Institution "Institute for Regional Research named after M. I. Dolishniy of the National Academy of Sciences of Ukraine", (Lviv), Lutsk, Ukraine.
Стаття надійшла до редакції 23.06.2023 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з **ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ** (Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)
Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 657

О. А. Подолянчук,
к. е. н., доцент, завідувачка кафедри обліку та оподаткування
в галузях економіки, Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0234-8943>

Н. М. Гудзенко,
к. е. н., доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0978-4257>

Н. І. Коваль,
к. е. н., доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2877-4302>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.13.21

ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

O. Podolianchuk,
PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Accounting
and Taxation in the Fields of the Economy, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia
N. Gudzenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Account
and Taxation in the Fields of the Economy, Vinnytsia National Agrarian University
N. Koval,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting
and Taxation in the Fields of the Economy, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia

FINANCIAL REPORTING UNDER MARTIAL LAW

У статті обґрунтовано дефініцію фінансової звітності та представлено її склад за національними стандартами бухгалтерського обліку. Охарактеризовано якісні характеристики фінансової звітності за національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку. Відзначено, що в умовах воєнного стану фінансова звітність має надавати користувачам таку інформацію, яка давала б можливість оцінити наслідки воєнний дій на діяльність суб'єкта господарювання та визначити потенційні ризики співпраці. Проаналізовано нормативні документи, що визначають зміст надзвичайних ситуацій та подій в діяльності суб'єктів господарювання та розкрито їх характеристику. Наголошено на об'єктивності відображення в системі показників фінансової звітності інформації про надзвичайні витрати і доходи, пов'язані з відшкодуванням збитків від надзвичайних подій. Відзначено, що фінансова звітність за своїм призначенням повинна відображати не лише ретроспективні факти, а й містити інформацію прогностичного характеру для обґрунтування управлінських рішень не лише на рівні підприємств, а й на державному рівні. Внесено пропозиції щодо підвищення якості показників фінансової звітності для цілей управління в умовах воєнного стану.

The article substantiates the definition of financial reporting and presents its composition according to national accounting standards. It has been proven that financial reporting is an information source for management decisions of various groups of stakeholders, and should contain a set of indicators that have predictive value. The purpose of the main components of financial reporting is characterized and the possibility of its use for retrospective and prospective analysis is noted. Qualitative characteristics of financial reporting according to national and international accounting standards are substantiated. It was noted that the daily activity of business entities is accompanied by the possibility of emergency events, unforeseen and unexpected dangerous situations. Therefore, financial reporting should provide users

with such information that would make it possible to assess the consequences of military actions on the business entity's activities and identify potential risks of cooperation. Regulatory documents defining the content of emergency situations and events in the activities of economic entities were analyzed and their characteristics were revealed. It has been found that all circumstances that make it impossible for business entities to carry out normal activities and are associated with certain consequences of force majeure can be interpreted as extraordinary events caused by force majeure, extraordinary or unforeseen situations. Scientific proposals regarding the display of losses and incomes from extraordinary events in the system of accounting accounts have been studied. Emphasis is placed on the objectivity of displaying in the system of indicators of financial reporting information about extraordinary expenses and incomes related to compensation for losses from extraordinary events. It was noted that financial reporting, according to its purpose, should reflect not only retrospective facts, but also contain information of a predictive nature to substantiate management decisions not only at the level of enterprises, but also at the state level. Proposals have been made to improve the quality of financial reporting indicators for the purposes of management under martial law.

Ключові слова: фінансова звітність, надзвичайна подія, витрати, доходи, корисність інформації, облік.

Key words: financial reporting, extraordinary event, expenses, income, usefulness of information, accounting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Діяльність будь-якого суб'єкта господарювання завершується узагальненням даних про виробничо-господарську чи іншу діяльність. Неодноразово доведено у наукових дослідженнях, що саме бухгалтерська інформація завжди є основою для прийняття управлінських рішень. Облікова інформація, трансформована у статтях форм фінансової звітності, є інформаційною системою для задоволення потреб різних груп стейкхолдерів.

В сучасних умовах господарювання, що характеризуються високими ризиками невизначеності майбутнього та економічною нестабільністю, однією із проблем системи управління на мікро- та макrorівнях стає питання раціональності прийнятого рішення. Тому, фінансова звітність займає особливе місце у численних інформаційних потоках.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Фінансова звітність як джерело інформації для системи управління є об'єктом дослідження багатьох науковців. Попередні дослідження авторів, зокрема: Подолянчук О.А. підтверджують важливість облікової інформації, яка утворюється в системі обліку підприємства і віддзеркалює фактичні господарські процеси, що вже здійснилися, а також фактичний стан залишків за об'єктами обліку у формах фінансової звітності [12, с. 87]; Гудзенко Н.М. та Коваль Н.І. свідчать про необхідність переорієнтації звітності на потреби користувачів з ура-

хуванням їхнього фінансового інтересу, участі у формуванні капіталу та фінансових результатів, соціальної свідомості за умови уникнення конфлікту інтересів між ними [2, с. 109].

Війна несе руйнування всього, в буквальному значенні цього слова. Тому, наукові дослідження вчених стосуються питань системи обліку та формування звітності в умовах тих втрат і збитків, які спричинені подіями воєнного характеру. Так, Добровольська О.В., Кравченко М.В., Даніленко О.В. відзначають, що процес обліку у будь-якого підприємства довершується складанням звітності базуючись на акумулюванні поточних даних задля обчислення економічних показників, потрібних менеджменту підприємства [3]. Єрмолаєва М.В., Тютюнник С.В., Дугар Т.Є. характеризують сутність надзвичайної події для цілей обліку та формування показників фінансової звітності [4, с. 226]. Ловінська Л.Г., Озеран А.В., Коршикова Р.С. зазначають про необхідність достовірного відображення фінансово-економічного становища підприємства в умовах збройної агресії російської федерації. Автори пропонують запровадження річної фінансової звітності уряду, зокрема балансу — звіту про фінансовий стан держави, посилить обґрунтованість ухвалення управлінських рішень на макrorівні, як внутрішнього, так і міждержавного характеру [6, с. 103]. Віддаючи належне науковим доробкам вчених, питання обліку та відображення інформації про результати діяльності у фінансовій звітності залишається актуальним.

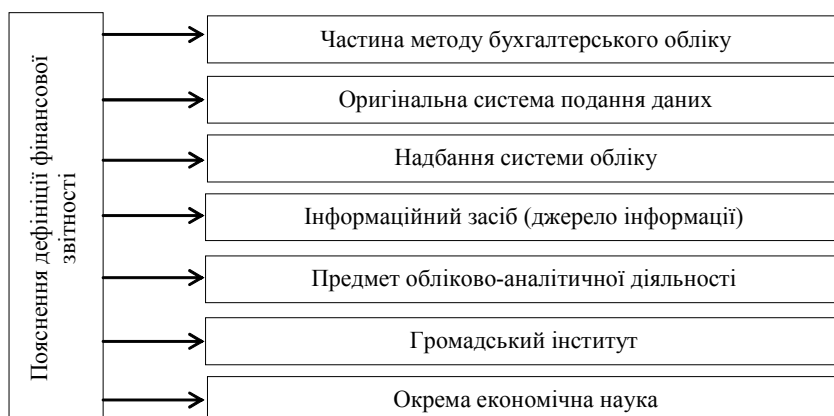

Рис. 1. Головні пояснення дефініції фінансової звітності

Джерело: [3].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою наукової публікації є дослідження змісту фінансової звітності як інформаційного джерела прийняття управлінських рішень в умовах воєнного стану, а також обґрунтування пропозицій щодо облікового узагальнення даних про надзвичайні події для відображення у статтях фінансової звітності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У Законі України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" розкрито дефініцію досліджуваної категорії: фінансової звітності — звітність, що містить інформацію про фінансовий стан та результати діяльності підприємства [13]. Проте, дослідження економічної літератури свідчить про значний науковий доробок щодо визначення поняття "фінансова звітність" (рис. 1).

Таким чином, можна стверджувати, що фінансова звітність є інформаційним джерелом

управлінських рішень різних груп стейкхолдерів, і має містити сукупність показників, що мають прогнозну цінність.

За національними стандартами бухгалтерського обліку суб'єкти господарювання можуть формувати повний та спрощений пакет фінансової звітності (табл. 1).

Компоненти фінансової звітності відображають різні аспекти господарських операцій і подій за звітний період, відповідну інформацію попереднього звітного періоду та розкриття облікової політики та її змінах, що робить можливим ретроспективний та перспективний аналіз діяльності підприємства для подальшого прийняття управлінських рішень (табл. 2).

Тривалий час вважалося, що на потреби користувачів фінансової інформації розмір та форма власності підприємства не має впливу. Таке припущення ґрунтувалося на єдиних принципах підготовки фінансової звітності та її якісних характеристиках. Однак, якщо порівняти мікропідприємства з великими та се-

Таблиця 1. Комплекти фінансової звітності відповідно до стандартів обліку

НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»		НП(С)БО 25 «Спрощена фінансова звітність»			
Повний		Спрощений			
Назва форми звітності	Шифр форми	Фінансова звітність малого підприємства		Фінансова звітність мікропідприємства	
		Назва форми звітності	Шифр форми	Назва форми звітності	Шифр форми
Баланс (Звіт про фінансовий стан)	Форма №1	Баланс	Форма №1-м	Баланс	Форма №1-мс
Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)	Форма №2	Звіт про фінансові результати	Форма №2-м	Звіт про фінансові результати	Форма №2-мс
Звіт про рух грошових коштів	Форма №3	Не складають		Не складають	
Звіт про власний капітал	Форма №4				
Примітки до фінансової звітності	Форма №56				
Додаток до приміток до річної фінансової звітності «Інформація за сегментами»	Форма №6				

Джерело: сформовано за [10; 11].

Таблиця 2. Призначення основних компонентів фінансової звітності

Компонент	Зміст	Використання інформації
Баланс підприємства (Звіт про фінансовий стан)	Наявність економічних ресурсів, які контролюються підприємствами на дату балансу	Оцінка структури ресурсів підприємства, їх ліквідності та платоспроможності підприємства; прогнозування майбутніх потреб у позиках; оцінка та прогнозування змін в економічних ресурсах, які підприємство, контролюватиме в майбутньому
Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)	Доходи, витрати і фінансові результати діяльності підприємства за звітний період	Оцінка та прогноз прибутковості діяльності підприємства; структури доходів та витрат
Звіт про власний капітал	Зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду	Оцінка та прогноз змін у власному капіталі
Звіт про рух грошових коштів	Генерування та використання грошових коштів протягом звітного періоду	Оцінка та прогноз операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства
Примітки до річної фінансової звітності	Обрана облікова політика. Інформація, не наведена безпосередньо у фінансових звітах, але обов'язкова за П(С)БО. Додатковий аналіз статей звітності, необхідний для забезпечення її зрозумілості	Оцінка та прогноз облікової політики; ризиків або невпевненості, які впливають на підприємство, його ресурси та зобов'язання; діяльності підрозділів підприємства, тощо

Джерело: сформовано за [7].

редніми та здійснити аналіз їхніх бізнес-партнерів, можна зробити висновок про те, що мікропідприємства та малі підприємства працюють переважно з обмеженою кількістю поставальників та підрядників, як правило, не здійснюють зовнішньоекономічних операцій,

мають обмежений доступ до ринку капіталу або взагалі не мають такого доступу, не є активними учасниками фондового ринку. Тобто, якщо різні за розмірами підприємства здійснюють свою діяльність в межах однієї галузі, вони матимуть або обмежену кількість користувачів

Таблиця 3. Якісні характеристики фінансової звітності

За концептуальною основою		За НП(С)БО	
Основоположні			
Доречність	фінансова інформація може спричинити відмінності у рішеннях, які приймають користувачі; фінансова інформація може спричинити відмінності у рішеннях, якщо вона має передбачувану цінність, підтверджувальну цінність або і те, і те.	Доречність	фінансова звітність повинна містити лише доречну інформацію, яка впливає на прийняття рішень користувачами, дає змогу вчасно оцінити минулі, теперішні та майбутні події, підтвердити та скоригувати їхні оцінки, зроблені у минулому.
Правдиве подання	щоб бути досконало правдивим поданням, опис повинен мати три характеристики. Він має бути: повним, нейтральним, вільним від помилок.	Достовірність	інформація, наведена у фінансовій звітності, є достовірною, якщо вона не містить помилок та перекозень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності.
«Посилювальні»			
Зіставність	характеристика, яка дає змогу користувачам ідентифікувати та зрозуміти подібності статей і відмінності між ними.	Зіставність	передумовою зіставності є наведення відповідної інформації попереднього періоду та розкриття інформації про облікову політику і її зміни.
Можливість перевірки	допомагає запевнити користувачів у тому, що інформація правдиво подає економічні явища, які вона призначена подавати.	Порівнюваність	фінансова звітність повинна надавати можливість користувачам порівнювати фінансові звіти підприємства за різні періоди; фінансові звіти різних підприємств.
Свочасність	можливість для осіб, які приймають рішення, мати інформацію вчасно так, щоб ця інформація могла вплинути на їхні рішення.	Доходливість і зрозумілість	інформація, яка надається у фінансовій звітності, повинна бути доходлива і зрозуміла її користувачам за умови, що вони мають достатні знання та зацікавлені у сприйнятті цієї інформації.
Зрозумілість	класифікація, охарактеризування та подання інформації ясно і стисло робить її зрозумілою.		

Джерело: [12, с. 86].

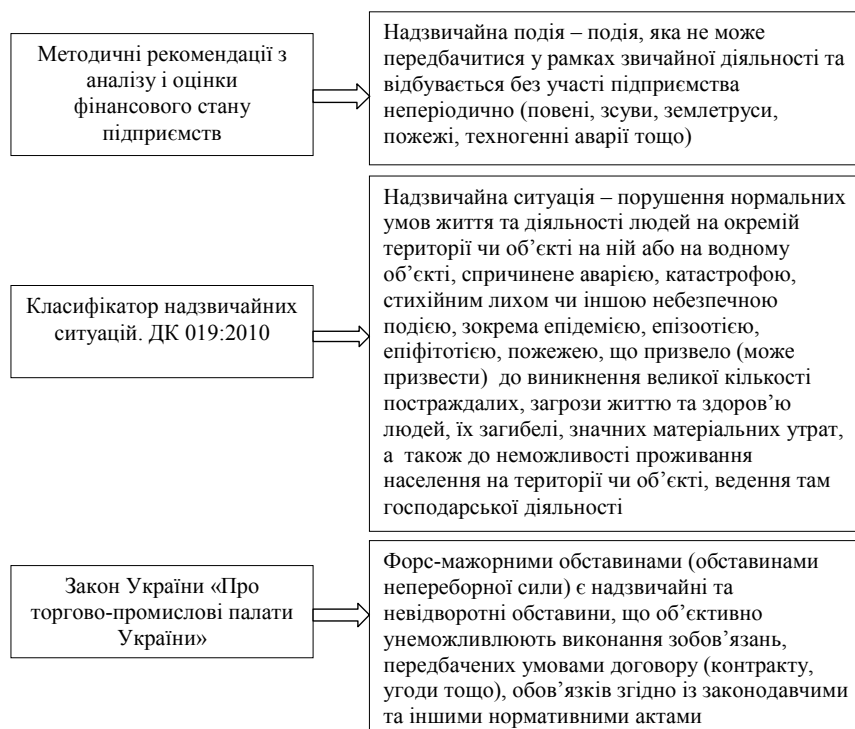

Рис. 2. Нормативні документи, що визначають зміст надзвичайних ситуацій та подій в діяльності суб'єктів господарювання

Джерело: сформовано за [5; 8; 14].

(для яких, як правило, формується однотипна інформація про господарську діяльність в межах не надто ускладнених господарських операцій), або ж широке коло користувачів у поєднанні із більш складними операціями, які відтворюватиме підприємство (операції з цінними паперами, фінансовими інструментами, валютними коштами та цінностями тощо). Зважаючи на вищезазначене, можна дійти висновку, що чим більше контрагентів та господарських зв'язків має підприємство, тим більше інформації у фінансовій звітності воно має представляти. Отже, основними причинами відмінностей між інформаційним запитами користувачів звітності суб'єктів малого підприємництва (СМП) та великих і середніх підприємств є різниця в організації системи управління, складність організації та здійснення виробничого процесу, розгалуженість ринків збуту, ряд специфічних господарських операцій, які притаманні лише великому бізнесу (здійснюються в межах холдингу або корпорації), різний рівень підприємницького ризику [2, с. 106].

Незважаючи на те, в який час формується фінансова звітність, чи у мирний чи у воєнний, і якими суб'єктами господарювання, вона повинна бути корисною для зацікавлених осіб. Корисність інформації характеризується сукупністю якісних характеристик інформації (табл. 3).

Аналіз діяльності вітчизняних підприємств під час воєнних дій на території України показав, що вона зазнає таких негативних наслідків: тимчасова консервація виробництва у постраждалих районах або його ліквідація внаслідок фізичного знищення; пошкодження або втрата запасів та інших активів; порушення логістичних ланцюжків діяльності; істотні коливання цін на сировину й валютних курсів; зниження обсягів реалізації і збільшення збитків від бізнесу в постраждалих районах тощо [6, с. 96].

В умовах війни всі суб'єкти господарювання, навіть ті, які знаходяться не в зонах бойових дій чи тимчасово окупованих територій, працюють в умовах ризику. Щоденна діяльність супроводжується можливістю виникнення надзвичайних подій, непередбачуваних та неочікуваних небезпечних ситуацій. Тому, фінансова звітність має надавати користувачам таку інформацію, яка давала б можливість оцінити наслідки воєнних дій на діяльність суб'єкта господарювання та визначити потенційні ризики співпраці.

Відзначимо, що облікові стандарти не містять інформації про надзвичайні події, хоч в ряді законодавчих документів трактується поняття, пов'язані з надзвичайними ситуаціями (рис. 2).

Таблиця 4. Види надзвичайних подій

Класифікатор надзвичайних ситуацій. ДК 019:2010.	Закон України «Про торгово-промислові палати України»
техногенного характеру	
аварія, катастрофа, пожежа, вибух, тощо	аварія, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади
природного характеру	
небезпечне геофізичне, геологічне, метеорологічне або гідрологічне явище, деградація ґрунтів, інфекційна захворюваність та отруєння людей, інфекційне захворювання тварин тощо	епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо
соціального характеру	
протиправні дії терористичного і антиконституційного спрямування, або пов'язані із зникненням (викраденням) зброї та небезпечних речовин тощо	експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізіція, громадська демонстрація, блокада, страйк, протиправні дії третіх осіб
воєнного характеру	
застосування звичайної зброї або зброї масового ураження, під час якого виникають вторинні чинники ураження населення	загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безладу, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, закриття морських проток, заборона (обмеження) експорту/імпорту тощо

Джерело: сформовано за [5; 14].

Так різними нормативними документами визначено сутність надзвичайних подій, надзвичайних ситуацій та форс-мажорних обставин. Можна вважати, що усі трактування є синонімічними, характеризують виникнення таких обставин, які не пов'язані зі звичайною діяльністю господарюючих суб'єктів.

У вищезазначених нормативних документах розкрито доволі широку характеристику надзвичайних подій (табл. 4).

Окреслений перелік не можна вважати вичерпним, адже події, які характеризуються надзвичайністю, невідворотністю, непередбачуваністю, і відповідно носять "екстраординарний характер", для конкретного підприємства можна вважати надзвичайними. Так, можна стверджувати, що усі обставини, які унеможливають проведення звичайної діяльності суб'єктами господарювання і пов'язані з певними наслідками непереборної сили можна трактувати як надзвичайні події, що зумовлені форс-мажорними, надзвичайними чи непередбачуваними ситуаціями. Війна, яку розпочала росія проти України 24 лютого 2022 року визнана як форс-мажорні обставини. Вважаємо, що наразі є об'єктивним підхід до повернення

в системі показників фінансової звітності інформації про надзвичайні витрати і доходи, пов'язані з відшкодуванням збитків від надзвичайних подій.

Зауважимо, відповідно до національних та міжнародних стандартів обліку, надзвичайні витрати та доходи вилучено зі складу статей форм звітності. В системі рахунків бухгалтерського обліку витрати і доходи, пов'язані з надзвичайними обставинами, здійснюється за тими рахунками, з якими пов'язані ці витрати. Однак, всі наслідки російської агресії повинні бути об'єктивно оцінені на момент настання надзвичайної ситуації та момент відновлення пошкоджених ресурсів і відшкодування втрат.

Наразі фіксація фактів російської агресії і наслідків воєнного характеру суб'єкти господарювання здійснюється за допомогою інвентаризації у формі фото-, відео фіксації та обов'язкового документування і оприлюднення на державних інформаційних ресурсах (зокрема "Росія заплатить" (<https://damaged.in.ua/>), "Російські військові злочини" (<https://war-crimes.gov.ua/>), "Російсько-українська війна: докази" (<https://dokaz.gov.ua/>) та інших).

Як влучно стверджують науковці, дані бухгалтерського обліку та показники фінансової звітності мають містити відповідне відображення наслідків цих фактів та подій, що впливатиме як на визнання й оцінку елементів фінансової звітності, так і на розкриття інформації щодо: класифікації елементів Балансу (Звіту про фінансовий стан) та Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід); знецінення та вибуття активів і їх можливого відшкодування; погашення поточних зобов'язань; потенційного зниження виручки внаслідок падіння попиту на продукцію або послуги; залежності від впливу коливань обмінних курсів валют; потенційного зниження ліквідності й дефіциту оборотного капіталу; резервів та забезпечень (у т.ч. за виплатами персоналу); управління фінансовими ризиками; консолідації фінансової звітності та методу участі в капіталі внаслідок втрати контролю, спільного контролю або можливості здійснювати значний вплив на об'єкт інвестування; відстрочених податкових активів та зобов'язань тощо [6, с. 96].

Виходячи з ситуації, що склалася на теперішній час, науковці пропонують різні варіанти відображення втрат і доходів від надзвичайних подій.

Фахівцями ННЦ "Інститут аграрної економіки" та Інституту обліку і фінансів розроблено Методичні рекомендації з фіксування прямої шкоди, завданої сільськогосподарським підприємствам внаслідок збройної агресії російської федерації. Даним документом визначено методичні підходи облікового відображення списання знищених матеріальних цінностей. В бухгалтерському обліку списання зруйнованих основних засобів відображається такою кореспонденцією рахунків: дебет 131 "Знос основних засобів" і кредит 10 "Основні засоби" (на суму накопиченої амортизації); дебет 976 "Списання необоротних активів" і кредит 10 (на суму залишкової вартості). Списання знищених запасів відображається в бухгалтерському обліку за дебетом субрахунку 947 "Нестачі і втрати від псування цінностей" в кореспонденції з кредитом відповідного субрахунку запасів (203, 271 тощо). Після фіксації інформації про завдану шкоду на державних ресурсах (оприлюднення інформації), на суму завданих збитків підприємство відображає заборгованість за дебетом субрахунку 375 "Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків" і кредитом рахунку 69 "Доходи майбутніх періодів". Після отримання відшкодування завданих збитків від російської федерації підприємство повинно буде визнати дохід за дебетом рахунку 69 "До-

ходи майбутніх періодів" та кредитом рахунку 716 "Відшкодування раніше списаних активів" (оборотні активи) чи рахунку 746 "Інші доходи" (необоротні активи). До встановлення судами чи іншими рішеннями справедливості вини російської федерації суми нестач і втрат, списані на витрати підприємства, відображаються одночасно на позабалансовому субрахунку 072 "Невідшкодовані нестачі та втрати від псування цінностей" [9].

На думку інших фахівців дана пропозиція є дискусійною і розглядається варіант повернення до діючого Плану рахунків рахунку 99 "Надзвичайні витрати", що допоможе правильно визначити саме ту суму відшкодування, яка має бути виплачена підприємству після закінчення військових дій за рахунок активів держави-агресора. При цьому на рахунку 99 "Надзвичайні витрати" слід передбачити субрахунки, які б відображали категорію надзвичайних подій. Наприклад: 991 "Надзвичайні витрати техногенного характеру"; 992 "Надзвичайні витрати природного характеру"; 993 "Надзвичайні витрати соціального характеру"; 994 "Надзвичайні витрати воєнного характеру" [4].

Також пропонується, для формування та групування даних про наслідки бойових дій та окупації державних територій і генерування інформації для управління ними, ввести новий субрахунок 978 "Витрати від надзвичайних ситуацій" рахунку 97 "Інші витрати", відкриваючі відповідні аналітичні рахунки 1-го та 2-го рівня [1].

Слушною є думка науковців і про необхідність включення додаткових статей у формі фінансової звітності №2 "Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)" статей 2276 "Витрати від надзвичайних подій техногенного характеру", 2277 "Витрати від надзвичайних подій природного характеру", 2278 "Витрати від надзвичайних подій соціального характеру", 2279 "Витрати від надзвичайних подій воєнного характеру". Це надасть можливість користувачу фінансової звітності отримати необхідну інформацію і адекватно оцінити втрати, що понесло підприємство під впливом надзвичайних подій [4, с. 226].

Таким чином, в умовах сьогодення, коли Україна перебуває в стані надзвичайних подій воєнного характеру, система обліку охоплює широке коло фактів життєдіяльності суб'єктів господарювання. Фінансова звітність за своїм призначенням повинна відображати не лише ретроспективні факти, а й містити інформацію прогностичного характеру для обґрунтування управлінських рішень не лише на рівні під-

приємств, а й на державному рівні. Перемога настане. І українському народу та міжнародній спільноті потрібна буде об'єктивна і правдива інформація про шкоду і відшкодування втрат, яких зазнали господарюючі суб'єкти внаслідок російської агресії.

ВИСНОВКИ

З метою відображення у фінансовій звітності якісної інформації про результати господарювання та зміни у структурі господарських засобів і джерел їх утворення вважаємо доцільним: ввести в діючий План рахунків синтетичні рахунки 75 "Відшкодування збитків від надзвичайних подій" та 99 "Надзвичайні витрати" у розрізі субрахунків за видами операційної, фінансової та іншої звичайної діяльності; у складі форми №2 фінансової звітності "Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)" передбачити відповідні статті для узагальнення інформації про результати надзвичайних подій суб'єкта господарювання; у формі №5 "Примітки до річної фінансової звітності" до розділу V "Доходи і витрати" ввести також додаткові статті, які відображали б інформацію про вартість втрачених ресурсів та їх відшкодування; у формі №5 "Примітки до річної фінансової звітності" передбачити розділ XVI "Фінансові результати за наслідками надзвичайних подій". На нашу думку, такий методичний підхід до інформативності показників фінансової звітності забезпечить можливість визначення реальних втрат і їх відшкодування на рівні суб'єктів господарювання та держави в цілому.

Література:

1. Горай О.С. Бухгалтерський облік зобов'язань та активів, що втрачено або пошкоджено в результаті бойових дій та окупації державних територій. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №2. С. 69—77. URL: http://www.invest-plan.com.ua/pdf/2_2018/15.pdf (дата звернення: 09.06.2023).
2. Гудзенко Н.М., Коваль Н.І., Плахтій Т.Ф. Вплив інформаційних потреб користувачів на структуру та наповнення фінансової звітності. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. №5. С. 102—113.
3. Добровольська О.В., Кравченко М.В., Даниленко О.В. Фінансова звітність як елемент системи управління підприємством. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 32. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/785/752> (дата звернення: 07.06.2023).
4. Єрмолаєва М.В., Тютюнник С.В., Дугар Т.Є. Надзвичайні витрати: відображення в обліку та звітності. Інфраструктура ринку. 2022. Вип. 67. С. 223—228. С. 226. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2022/67_2022/41.pdf (дата звернення: 09.06.2023).
5. Класифікатор надзвичайних ситуацій. ДК 019:2010. Наказ Держспоживстандарту України №457 від 11.10.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va457609-10#Text> (дата звернення: 09.06.2023).
6. Ловінська Л.Г., Озеран А.В., Коршикова Р.С. Бухгалтерський облік та фінансова звітність в умовах воєнного стану в Україні. Фінанси України. 2022. №4. С. 92—106.
7. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності: Наказ Міністерства фінансів України №433 від 28.03.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13#Text> (дата звернення: 07.06.2023).
8. Методичні рекомендації з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств від 28.06.2006 р.: Центральна спілка споживчих товариств України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0006626-06#Text> (дата звернення: 09.06.2023).
9. Методичні рекомендації з фіксування прямої шкоди, завданої сільськогосподарським підприємствам внаслідок збройної агресії російської федерації: Протокол №3 від 14.04.2022 р. Вченої Ради Інституту обліку і фінансів, Протокол №4 від 15.04.2022 р. Вченої Ради ННЦ "Інститут аграрної економіки". URL: http://www.auu.org.ua/media/publications/1859/files/Losses_2022_04_28_13_34_46_772662.pdf (дата звернення: 09.06.2023).
10. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": Наказ Міністерства Фінансів України від 25.01.2012 р. №52. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 09.06.2023).
11. Національне положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 "Спрощена фінансова звітність": Наказ Міністерства фінансів України від 25.02.2000 р. №39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00#Text> (дата звернення: 09.06.2023).
12. Подолянчук О.А. Облікова інформація та її якісні характеристики відповідно до облікових стандартів. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. №8. С. 79—90.
13. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. №996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

laws/show/996-14#Text (дата звернення: 07.06.2023).

14. Про торгово-промислові палати України: Закон України № 671/97-ВР від 02.12.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 07.06.2023).

References:

1. Gorai, O. (2018), "Accounting account of liabilities and assets lossed or damagined in result of board action and building of public territories", *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 69—77, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2018/15.pdf (Accessed 09.06.2023).

2. Hudzenko, N.M. Koval', N.I. and Plakh-tij, T.F. (2018), "The influence of information needs of users on the structure and filling of financial statements", *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky*, vol. 5, pp. 102—113.

3. Dobrovol's'ka, O.V. Kravchenko, M.V. and Danilenko, O.V. (2021), "Financial statements as an element of the enterprise management system", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 32, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/785/752> (Accessed 07.06.2023).

4. Yermolaieva, M.V. Tiutiunnyk, S.V. and Duhar, T.Ye. (2022), "Extraordinary expenses: representation and accounting", *Infrastruktura rynku*, vol. 67, pp. 223—228, available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2022/67_2022/41.pdf (Accessed 09.06.2023).

5. State Committee for Technical Regulation and Consumer Policy (2010), "Classifier of emergency situations. DK 019:2010", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va457609-10#Text> (Accessed 09.06.2023).

6. Lovins'ka, L.H. Ozeran, A.V. and Korshykova, R.S. (2022), "Accounting and financial statements in the conditions of martial law in Ukraine", *Finansy Ukrainy*, vol. 4, pp. 92—106.

7. Ministry of Finance of Ukraine (2013), "Methodological recommendations for filling out financial reporting forms", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13#Text> (Accessed 07.06.2023).

8. Central Union of Consumer Associations of Ukraine (2006), "Methodological recommendations on the analysis and assessment of the financial state of enterprises from 06.28.2006", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0006626-06#Text> (Accessed 09.06.2023).

9. Institute of agrarian economics and Institute of Accounting and Finance (2022), "Methodological recommendations for recording direct

damage caused to agricultural enterprises as a result of the armed aggression of the Russian Federation", available at: http://www.aau.org.ua/media/publications/1859/files/Losses_2022_04_28_13_34_46_772662.pdf (Accessed 09.06.2023).

10. Ministry of Finance of Ukraine (2012), "National regulation (standard) of accounting 1 "General requirements for financial reporting"", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (Accessed 09.06.2023).

11. Ministry of Finance of Ukraine (2000), "National regulation (standard) of accounting 25 "Simplified financial reporting"", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00#Text> (Accessed 09.06.2023).

12. Podolianchuk, O.A. (2018), "Accounting information and its qualitative characteristics respectively to the accounting standards", *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky*, vol. 8, pp. 79—90.

13. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (Accessed 07.06.2023).

14. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "On Chambers of Commerce and Industry in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 07.06.2023).

Стаття надійшла до редакції 10.06.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 332.2.01:332.2.021

Т. М. Прядка,
к. е. н., доцент кафедри геодезії та землеустрою,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6179-0128>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.13.30

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ПІДСИСТЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО УСТРОЮ

T. Priadka,
PhD in Economics, Associate Professor, Bila Tserkva National Agrarian University

FEATURES OF THE FORMATION OF THE NATURAL AND ECOLOGICAL SUBSYSTEM OF THE LAND SYSTEM

З'ясовано, що на формування природно-екологічної підсистеми земельного устрою впливає природно-сільсько-господарське районування території, формування складових екологічної мережі як екологічного каркасу землекористування та зонування земель за типами (підтипами) землекористування. На прикладі Київської області розкрито особливості природно-сільськогосподарських районів в контексті якості земель та розмірів капіталізованої ренти. Виявлено, що найбільшою розораністю сільськогосподарських угідь (більше 90 відсотків) характеризуються окремі райони. Визначено структуру складових екологічної мережі, яка характеризується: 25,6% — ключові території загальнодержавного значення, 12,3% — ключові території регіонального значення, 4,6% — ключові території місцевого значення, 20,6% — природні коридори загальнодержавного значення, 35,0% — природні коридори регіонального значення, 1,9% — природні коридори міжрегіонального значення. В цілому питома вага екологічної мережі від загальної площі області складає 46,0%. Охарактеризовано структуру основних типів землекористування за межами населених пунктів. Зокрема, сільськогосподарський тип займає 81,6%, лісгосподарський — 12,3%, транспорту, промисловості, енергетики, зв'язку і оборони — 2,5%, житлової і громадської забудови — 1,3%. Обґрунтовано складові процеси формування природно-екологічної підсистеми земельного устрою. До них віднесено: природно-сільсько-господарське районування території, формування складових екологічної мережі як екологічного каркасу землекористування та зонування земель за типами (підтипами) землекористування. Природно-сільськогосподарське районування є базовою основою формування адміністративних районів як складових територіальної підсистеми земельного устрою. Землекористування ключових територій і природних коридорів загальнодержавного, регіонального, місцевого та міжрегіонального значення є базовою основою екологічного каркасу природно-екологічної підсистеми земельного устрою. Типи (підтипи) землекористування складають серцевину природно-екологічної підсистеми земельного устрою.

It has been determined that the formation of the natural-ecological subsystem of land management is influenced by natural-agricultural zoning of the territory, the formation of components of the ecological network as an ecological framework of land use, and zoning of land by types (subtypes) of land use. Using the example of the Kyiv region, the peculiarities of natural-agricultural districts in terms of land quality and capitalized rent size have been revealed. Certain districts are characterized by the highest level of arable land conversion (over 90 percent). The structure of the components

of the ecological network has been identified, which is characterized as follows: 25.6 percent — key territories of national significance, 12.3 percent — key territories of regional significance, 4.6 percent — key territories of local significance, 20.6 percent — natural corridors of national significance, 35.0 percent — natural corridors of regional significance, and 1.9 percent — natural corridors of interregional significance. Overall, the relative importance of the ecological network from the total area of the region is 46.0 percent. The structure of the main types of land use outside populated areas has been characterized. Specifically, agricultural land use accounts for 81.6 percent, forestry land use — 12.3 percent, land use for transport, industry, energy, communication, and defense — 2.5 percent, and land use for residential and public buildings — 1.3 percent. The components of the process of forming the natural-ecological subsystem of land management have been substantiated. They include natural-agricultural zoning of the territory, the formation of components of the ecological network as an ecological framework of land use, and zoning of land by types (subtypes) of land use. Natural-agricultural zoning is the basic foundation for the formation of administrative districts as components of the territorial subsystem of land management. The land use of key territories and natural corridors of national, regional, local, and interregional significance is the fundamental basis for the ecological framework of the natural-ecological subsystem of land management. Types (subtypes) of land use constitute the core of the natural-ecological subsystem of land management.

Ключові слова: земельний устрій, природно-сільськогосподарське районування, землекористування складових екологічної мережі, типи (підтипи) землекористування.

Key words: land management, natural-agricultural zoning, land use of ecological network components, types (subtypes) of land use.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема пошуку і впровадження ефективної моделі земельного устрою, яка б гармонійно поєднувалася з територіальним устроєм держави, оптимально враховуючи ресурсний потенціал території, має тривалу історію. Але особливо актуальною вона є сьогодні, коли в результаті історичних обставин змінили радянську модель земельного устрою, за якої всі питання місцевого розвитку вирішувалися в центрі, та за більш як 30 років незалежності України так і не змінили соціально-еколого-економічні установки щодо розвитку землекористування територіальних громад. Невпорядкованість територіальної системи земельного устрою проявляється в декількох аспектах.

Проблемне районування та територіально-просторове планування — це складова програмно-цільового управління (державного регулювання) розвитком земельного устрою. Його суть полягає в тому, що під впливом природних та антропогенних процесів, зумовлених поділом наявних земельних та інших природних ресурсів, з врахуванням територіальних особливостей в просторі і часі, складається спільність економічного життя, яка забезпечує цілісність та певну замкнутість території. У процесі соціально-економічного розвитку в межах даної території складається певне поєднання проблем. За дослідженнями І.А. Верещука[1] для визначення меж вирішення проблем розвитку земельного устрою необхідно здійснювати районування та територіально-

просторове планування використання і охорони земельних та інших природних ресурсів, а для розробки методології, теорії та методики такого районування і територіально-просторового планування — проблемне районування та експериментальне територіально-просторове планування. Їх метою є цілеспрямоване планомірне вдосконалення земельно-територіальної організації суспільства, яка пов'язана з відношенням до земельного устрою на території країни, а відповідно і природно-екологічної його складової.

На прикладі Київської області, землекористування якої за дослідженнями А.М. Третьака, В.М. Третьак та Н.А. Третьак відноситься до стабільно нестійкого[2], розглянемо методологію удосконалення природно-екологічної складової земельного устрою. За останнє десятиліття в структурі землекористування суттєвих змін не відбулося (табл. 1). Площа сільськогосподарських угідь області за період 2010—2020 рр. скоротилася на 0,3% і становить 1658,0 га, або 58,9% від загальної площі області (2816,2 тис. га), в тому числі рілля 1353,7 тис. га, або 48,1%. Площа забудованих земель зросла на 0,4% і складає 137,4 тис. га або 4,9% від загальної площі області. Площа земель під лісами та іншими лісо вкритими зменшилася на 0,1%.

Таким чином, суттєвих змін в структурі земельного фонду області в контексті його екологізації не відбулося, що обумовлює необхідність удосконалення територіальної організації природно-екологічної складової земельного устрою.

Таблиця 1. Тенденції зміни структури земельного фонду Київської області

Основні види земель та угідь	2010 р.*		2017 р.*		2020 р.**		+, - 2020 р. до 2010 р.	
	усього, тис. га	в %	усього, тис. га	в %	усього, тис. га	в %	усього, тис. га	в %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Загальна площа	2812,1	100,0	2816,2	100	2816,2	100	4,1	0,0
у тому числі:								
1. Сільгоспугіддя, з них:	1664,9	59,2	1658,0	58,9	1658,0	58,9	-6,9	-0,3
рілля	1356,2	48,2	1353,7	48,1	1353,7	48,1	-2,5	-0,1
перелоги	12,6	0,4	11,7	0,4	11,7	0,4	-0,9	0,0
багаторічні насадження	43,7	1,6	46,2	1,6	46,2	1,6	2,5	0,0
сіножаті	117,2	4,2	114,8	4,1	114,8	4,1	-2,4	-0,1
пасовища	135,2	4,8	132,5	4,7	132,5	4,7	-2,7	-0,1
2. Ліси та інші лісовкриті площі	649,0	23,1	648,7	23,0	648,7	23,0	-0,3	-0,1
з них: вкриті лісовою рослинністю	593,0	21,1	592,8	21,0	592,8	21,0	-0,2	-0,1
3. Забудовані землі	126,6	4,5	137,4	4,9	137,4	4,9	10,8	0,4
з них: під житловою і громадською забудовою	48,0	1,7	58,8		58,8		10,8	-1,7
землі для відпочинку	39,9	1,4	39,9		39,9		0	-1,4
4. Відкриті заболочені землі	49,8	1,8	49,5	1,8	49,5	1,8	-0,3	0,0
5. Під водою	175,3	6,2	175,1	6,2	175,1	6,2	-0,2	0,0
6. Відкриті землі без рослинного покриття	17,4	0,6	17,5	0,6	17,5	0,6	0,1	0,0
7 Інші землі			129,1	4,6				

Джерело: сформовано на основі

* Державний земельний кадастр Київської області. Форма 6-зем станом на 2010 і 2017 р.

** [12].

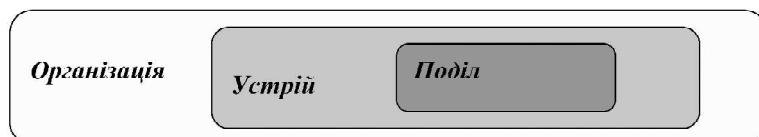

Рис. 1. Логічно-змістовна модель взаємозв'язку понять "організація", "устрій", "поділ"

Джерело: сформовано на основі [1].

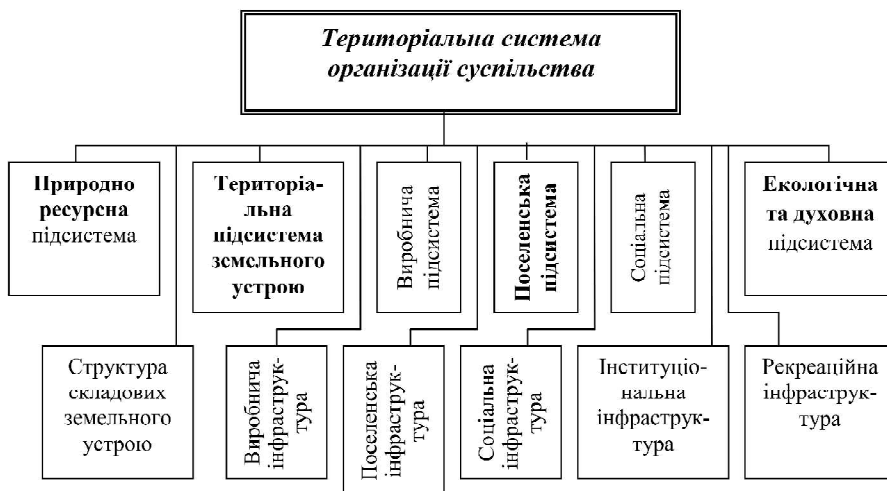

Рис. 2. Логічно-змістовна концептуальна схема внутрішньої будови територіальної системи організації суспільства

Джерело: авторська розробка.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження особливостей формування природно-екологічної підсистеми земельного устрою в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В цьому зв'язку розглянемо поняття "організація" (як територіальна наявність ресурсів: людей, капіталу (земельного та природного), технології, інформації, часу тощо), "устрій" та "поділ". Поняття "організація" розкривається через устрій, а поняття "устрій" — через організацію. Попри певну тождество зазначених дефініцій зазначимо, що "устрій" скоріше означає вже усталений, сформований, незмінний та статичний стан державної організації, в той час як "організація" з усією оче-

видністю несе в собі переважно риси процесу, повсякденної діяльності держави, отже — й певної динаміки державного устрою [1]. Отже, із зазначених дефініцій "організація" поглинає в собі "устрій", а останній, у свою чергу поглинає поняття — "поділ" (рис. 1) а відповідно — територіальну організацію та земельний і територіальний устрій.

У коло завдань проблемного районування та територіально-просторового планування входить визначення просторових меж проблеми, формування спеціальних територіальних систем, покликаних усунути проблему, створення відповідного організаційного механізму. Воно орієнтоване на практику регіонального та територіального управління, де як "проблемний" регіон (район) чи територія виступає будь-яка територіальна

цілісність. До проблемних регіонів (районів) чи територій територіальних громад можуть належати ті, що слаборозвинені, депресивні, кризові, особливо виділяються територіально-просторового планування. Проблеми пов'язані з тим, що ці регіони, райони чи території територіальних громад не можуть розвиватися з опорою лише на власні земельні та інші природні і економічні ресурси, їм обов'язково потрібна державна підтримка або диверсифікація структури використання земельних та інших природних ресурсів. Концепція районної вузлової народногосподарської проблеми, та програмно-цільове планування і управління сьогодні активно використовуються у практиці стратегічного та територіального планування, при розробці комплексних регіональних та місцевих цільових програм.

В цьому зв'язку необхідно зазначити, що територіальна соціально-економічна система — це форма просторової організації соціально-економічних сторін життя суспільства, яка є складовою територіальної організації суспільства, що включає крім земельно-територіальної, економічної, соціальної та політичної сфер ще й екологічну та духовну сферу. Територіальна соціально-економічна система поєднує матеріалізовану сторону життєдіяльності суспільства та формує соціально економічну основу територіально-господарської (земельно-територіальної) системи. Концептуальна схема внутрішньої будови територіальної системи організації суспільства представлена на рис. 2, в якій природно-ресурсна, територіальна підсистема земельного устрою, поселенська та екологічна і духовна підсистеми є основоутворюючими.

Таблиця 2. Ієрархія природно-сільськогосподарських таксонів Київської області

Зона	Провінція	Округ	Природно-сільськогосподарський район	Адміністративно-територіальні райони до 2020 р.
1	2	3	4	5
Поліська	Поліська Правобережна	Центрально-Поліський	Чорнобаївсько-Бородянський (01)	Макарівський Іванківський Поліський Вишгородський Бородянський
			Вишгородський (02)	Києво-Святошинський Вишгородський Ірпінь Броварський
Лісостепова	Лісостепова Правобережна	Бугсько-Середньо-Дніпровський	Фастівський (06)	Макарівський Києво-Святошинський Обухівський Фастівський Васильківський
			Скви́рський (07)	Таращанський Рокитнянський Стави́нщинський Тетіївський Скви́рський Володарський Богуславський Білоцерківський
			Білоцерківсько-Миронівський (08)	Миронівський Кагарлицький Обухівський Рокитнянський Фастівський Богуславський Білоцерківський Васильківський
			Тетіївсько-Богуславський (10)	Таращанський Стави́нський Тетіївський Володарський Богуславський
	<u>Лісостепова</u> <u>Лівобережна</u>	<u>Середньодніпро-</u> <u>всько-</u> <u>Сеймський</u>	<u>Бориспільський</u>	<u>Бориспільський</u> <u>Броварський</u> <u>Баришівський</u>
			Яготинський	<u>Яготинський</u> <u>Згурівський</u>
			Трипільсько-Букринський	Переяслав Хмельницький

Джерело: сформовано на основі [5].

Приведена концептуальна схема внутрішньої будови територіальної системи організації суспільства повинна бути покладена в основу розроблення територіальних моделей земельного устрою, формуванні програмно-цільових земельно-територіально-виробничих комплексів, агропромислових зон, земельно-територіально-галузевих функціональних зон. Кожен із видів районування території використовується у територіально-просторовому плануванні та управлінні при розробках схем землеустрою регіонів і районів, комплексних планів територіально-просторової організації розвитку землекористування територіальних громад.

Як відмічено у праці А.М. Третяка та В.М. Третяк "Тенденції розвитку земельного устрою в

Таблиця 3. Характеристика природно-екологічної підсистеми земельного устрою в розрізі природно-сільськогосподарського районування Київської області

Природно-сільськогосподарська зона	Природно-сільськогосподарська провінція	Природно-сільськогосподарський округ	Природно-сільськогосподарський район	Середній показник бонітування / капіталізований рентний дохід, грн			
				орних земель	багаторічних насаджень	сіножатей	пасовищ
Зона Лісостепу	Лісостепова Лівобережна	Середньодніпровсько-Сеймський	Переяслав-Хмельницький	34 / 23436,82	34 / 48479,01	32 / 7730,17	25 / 4868,99
			Яготинський	36 / 24815,45	35 / 49904,87	30 / 7247,03	25 / 4868,99
			Бориспільський	18 / 12407,73	18 / 25665,36	20 / 4831,35	18 / 3505,67
	Лісостепова Правобережна	Бузько-Середньодніпровський	Скви́рський	55 / 37912,5	49 / 69866,81	33 / 7971,73	30 / 5842,79
			Білоцерківсько-Миронівський	53 / 36533,86	44 / 62737,55	32 / 7730,17	28 / 5453,27
			Тетіївсько-Богуславський	44 / 30330	41 / 58459,99	31 / 7488,6	23 / 4479,47
			Фастівський	29 / 19990,23	24 / 34220,48	32 / 7730,17	21 / 4089,95
		Придніпровський	Трипільсько-Букринський	42 / 28951,36	36 / 51330,72	29 / 7005,46	22 / 4284,71
Зона Полісся		Центрально-Поліський	Чорнобильсько-Бородянський	15 / 10339,77	12 / 17110,24	22 / 5314,49	18 / 3505,67
			Вишгородський	20 / 13786,36	16 / 22813,65	29 / 7005,46	23 / 4479,47

Україні"[3] структура складових земельного устрою є базовою для формування адміністративно-територіального устрою. В цьому зв'язку первинним для формування земельного устрою є природно-екологічне районування[4]. Важливим кроком у формуванні природно-екологічного районування в системі земельного устрою є природно-сільськогосподарське районування. Відповідно до уточненої схеми природно-сільськогосподарського районування у межах Київської області виділяються дві природно-сільськогосподарські зони: Полісся і Лісостепу. Ієрархічну підпорядкованість природно-сільськогосподарських таксонів області і їх зв'язок з адміністративно-територіальними районами, що функціонували до 2020 р., наведено в табл. 2.

На території області природно-сільськогосподарські зони розміщуються з півночі на південь і в цьому ж напрямку наростає ксероморфність клімату, змінюються структура природно-ресурсного потенціалу, зокрема, земельних угідь та ґрунтового покриття, а також ландшафтний устрій, що зумовлює й обов'язкову диференціацію природної складової земельного устрою.

В Україні згідно порядку здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування земель[6] здійснено природно-сільськогосподарське районування. Згідно постанови Кабінету Міністрів України "Про проведення загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України" [7] створено Схему (карту) природно-сільськогосподарське районування земель Київської області.

В табл. 3 приведено якісну характеристику природно-екологічної підсистеми земельного устрою в розрізі природно-сільськогосподарського районування Київської області. Як показують дані табл. 3 природно-сільськогосподарські райони значно різняться за показниками бонітування сільгоспугідь та відповідно капіталізованим рентним доходом.

Така різноманітність в якості земель обумовила значні відмінності в доходності землекористування, а відповідно і наповненості бюджетів районів та територіальних громад земельними платежами. Крім того, райони з високим рівнем капіталізованого доходу характеризуються високою розораністю (табл. 4) [8]. Найбільша розораність сільськогосподарських угідь (більше 90 відсотків) у Білоцерківському, Володарському, Рокитнянському, Сквирському та Ставищенському районах. Концепцією Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель визначено, що "ключовим прогностичним показником розв'язання зазначеної проблеми є зниження рівня розораності території країни до 44 відсотків шляхом вилучення орнонепридатних (деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених) земель, площа яких, за експертними оцінками, перевищує 6,5 млн гектарів, з інтенсивного обробітку" [9].

У зв'язку із високою розораністю території окремих районів, антропогенне навантаження сільськогосподарського виробництва на землекористування, яке впливає на структуру земельного устрою, можна охарактеризувати таким чином:

— високого навантаження (Поліський, Вишгородський, Броварський, Фастівський,

Таблиця 4. Структура сільськогосподарських земель у розрізі адміністративних районів Київської області станом на 01.01.2016 р.

Назва району	Площа, тис. га	Площа сільськогосподарських угідь											
		Всього		в тому числі									
				рілля		перелоги		багаторічні насадження		сінокоси		пасовища	
		га	% ¹	га	% ²	га	% ²	га	% ²	га	% ²	га	% ²
Баришівський	95,76	76733,92	80,13	58483,33	76,22			2166,55	2,82	7284,96	9,49	8799,09	11,47
Білоцерківський	127,68	99523,93	77,95	91725,12	92,16			2191,87	2,20	2412,39	2,42	3194,55	3,21
Богуславський	77,18	50783,98	65,80	43923,63	86,49			753,59	1,48	3271,65	6,44	2835,10	5,58
Бориспільський	146,79	86252,06	58,76	69910,37	81,05			3494,10	4,05	8080,72	9,37	4766,87	5,53
Бородянський	93,40	43236,53	46,29	28367,59	65,61			3034,19	7,02	7514,20	17,38	4320,55	9,99
Броварський	118,78	83173,41	70,02	57697,11	69,37			3379,70	4,06	13083,26	15,73	9013,35	10,84
Васильківський	118,44	89089,30	75,22	75857,56	85,15			4212,40	4,73	4070,03	4,57	4949,32	5,56
Вишгородський	203,10	46049,61	22,67	25626,47	55,65			3406,92	7,40	8145,31	17,69	8870,92	19,26
Володарський	64,63	52862,20	81,80	48695,04	92,12			435,90	0,82	2019,53	3,82	1711,72	3,24
Згурівський	76,31	63746,43	83,54	55393,59	86,90			1439,54	2,26	1472,87	2,31	5440,43	8,53
Іванківський	361,62	80954,21	22,39	52137,25	64,40	3699,04	4,57	892,07	1,10	13738,42	16,97	10487,44	12,95
Кагарлицький	92,56	75377,83	81,43	66346,28	88,02			1149,70	1,53	2914,59	3,87	4967,26	6,59
Кисво-Святошинський	66,16	37127,24	56,12	29458,73	79,35			3659,96	9,86	2016,98	5,43	1991,57	5,36
Макарівський	136,40	85163,69	62,44	63235,32	74,25	5924,00	6,96	2318,75	2,72	6895,89	8,10	6789,72	7,97
Миронівський	90,42	71917,67	79,53	61679,57	85,76			843,51	1,17	1823,26	2,54	7571,33	10,53
Обухівський	77,30	48959,61	63,34	37017,21	75,61			2062,02	4,21	4913,98	10,04	4966,40	10,14
Переяслав-Хмельницький	145,60	94769,96	65,09	79695,11	84,09			1117,11	1,18	6978,33	7,36	6979,41	7,36
Поліський	128,85	29837,92	23,16	22315,87	74,79			152,00	0,51	4026,45	13,49	3343,60	11,21
Рокитнянський	66,15	46025,48	69,58	41702,37	90,61			374,90	0,81	2083,46	4,53	1864,75	4,05
Скви́рський	97,96	81739,94	83,44	74229,29	90,81			1253,35	1,53	1142,88	1,40	5114,42	6,26
Ставищенський	67,39	56072,39	83,20	51253,31	91,41			405,40	0,72	1046,70	1,87	3366,98	6,00
Таращанський	75,77	57577,95	75,99	50236,51	87,25			1138,86	1,98	655,62	1,14	5546,96	9,63
Тетіївський	75,75	60988,45	80,51	53155,35	87,16			512,10	0,84	1196,25	1,96	6124,75	10,04
Фастівський	89,70	59916,03	66,80	50976,90	85,08	2059,68	3,44	2303,97	3,85	2642,24	4,41	1933,24	3,23
Яготинський	79,33	65567,48	82,66	53372,28	81,40			788,19	1,20	4732,75	7,22	6674,27	10,18

¹ — частка земель в структурі земельних площ району; ² — частка земель в структурі сільськогосподарських угідь.

Джерело: Держгеокадастр України. Форма 6-зем станом на 01.01.2016 р.

Васильківський, Таращанський, Рокитнянський, Ставищенський, Тетіївський, Сквирський, Володарський, Богуславський, Білоцерківський, Миронівський, Кагарлицький, Рокитнянський, Фастівський, Богуславський, Білоцерківський, Васильківський, Таращанський, Ставищенський, Тетіївський, Бориспільський, Володарський, Богуславський, Яготинський, Згурівський, Переяслав Хмельницький);

— середнього навантаження (Баришівський, Києво-Святошинський, Макарівський, Обухівський);

— низького навантаження (Вишгородський, Бородянський, Броварський, Іванківський).

В цілому по області, розораність загальної площі складає 48%, а сільськогосподарських угідь 81,6%.

Природно-сільськогосподарське районування є базовою основою формування адміністративних районів як складових територіальної підсистеми земельного устрою. Для покращення екологічної ситуації подальші управлінські дії направляються на формування екологічної мережі як екологічного каркасу землекористування [10] та зонування

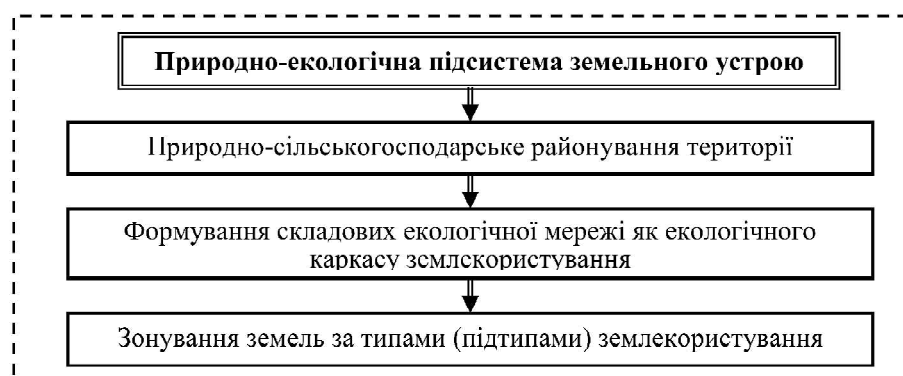

Рис. 3. Логічно-змістовна схема процесу формування природно-екологічної підсистеми земельного устрою

Таблиця 5. Характеристика територій та об'єктів екологічної мережі Київської області як екологічного каркасу земельного устрою*

№ п/п	Території та об'єктів екологічної мережі	Кількість	Площа,	
			тис. га	%
1	Ключові території загальнодержавного значення	2	331,0	25,6
2	Ключові території регіонального значення	3	159,3	12,3
3	Ключові території місцевого значення	9	60,0	4,6
4	Природні коридори загальнодержавного значення	3	267,0	20,6
5	Природні коридори регіонального значення	4	453,1	35,0
6	Природні коридори міжрегіонального значення	4	24,7	1,9
	Орні землі перспективного відновлення (консервація)	-	0,2	0,0
Всього		28	1295,3	100,0
<i>Питома вага від площі області (2816,2 тис. га)</i>		-	-	46,0

Джерело: сформовано на основі [12].

земель за типами (підтипами) землекористування [11].

На рис. 3 приведено логічно-змістовну схему процесу формування природно-екологічної підсистеми земельного устрою.

Отже, другою важливою складовою процесу формування природно-екологічної підсистеми земельного устрою є створення екологічного каркасу землекористування на відповідній території, який створюється екологічною мережею. Ключові території Київської регіональної схеми екологічної мережі виділялися на основі наступного: врахування меж природних ландшафтів; розміру природних масивів земель (чим більше, тим краще для збереження біорізноманіття); наявності об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ), або наявності територій, які вже запропоновані у якості майбутніх об'єктів ПЗФ. До складу регіональної екомережі Київщини включено дві ключові території загальнодержавного значення, що мають міжрегіональний та транскордонний характер і посідають визначне місце в схемі Національної екомережі України, а також три ключові території регіонального значення. Екологічні коридори Київської регіональної системи екомережі було виділено не лише на основі долин річок, оскільки річкові долини історично є місцями концентрації населених пунктів, але і на основі контурів природних елементів ландшафтів. Для перспективного відновлення запропоновано комплекс заболочених територій на лівобережній частині Київщини, що простягаються значним масивом з півночі на південь у Броварському, Бориспільському та Переяслав-Хмельницькому районах. Характеристика територій та об'єктів екологічної мережі Київської області як екологічного каркасу земельного устрою приведено в табл. 5.

Як показують дані табл. 4 найбільшу площу в екологічному каркасі земельного устрою займають ключові території (території та об'єкти природно-заповідного фонду) та природні те-

риторії загальнодержавного значення— 46,2% від загальної площі регіональної екологічної мережі і 21,2% від загальної площі області. В цілому екологічний каркас земельного устрою займає 46% території області. На території Київської області розташовано 194 об'єкти природно-заповідного фонду загальною площею 112,5 тис. га (4,01% загальної площі області), з них 24 об'єкти загальнодержавного значення площею 81,2 тис. га, зокрема заказники Дзвінківський, Дніпровсько-Деснянський, Жорнівський, "Жуків хутір", Журавлиний, Іллінський, "Калитянська дача", Козинський, "Лісники", Ржищівський, Усівський, урочища "Унава", "Мутвицьке", "Бабка", пам'ятка природи "Круглик", національні природні парки Білоозерське та Залісся, дендропарк "Олександрія" та 170 об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення загальною площею 31,2 тис. га.

Разом з тим, землекористування інших територій та об'єктів екологічної мережі (ключові території і природні коридори загальнодержавного, регіонального та міжрегіонального значення) станом на 2021 р. не створено.

Важливим критерієм оцінки стану природно-екологічної підсистеми земельного устрою є структура типів землекористування. На рис. 4 приведено характеристику основних типів землекористування Київської області, розміщених за межами населених пунктів станом на 2020 р.

Як показують дані рис. 4 за межами населених пунктів у Київській області переважають сільськогосподарський тип землекористування (81,6%) та лісгосподарський (12,3%). Таким чином, якщо врахувати водогосподарський тип, та природоохоронний, рекреаційний, оздоровчий типи то більше 95 відсотки земель за межами населених пунктів використовуються як засіб виробництва та природна кладова та мають вплив на структуру земельного устрою.

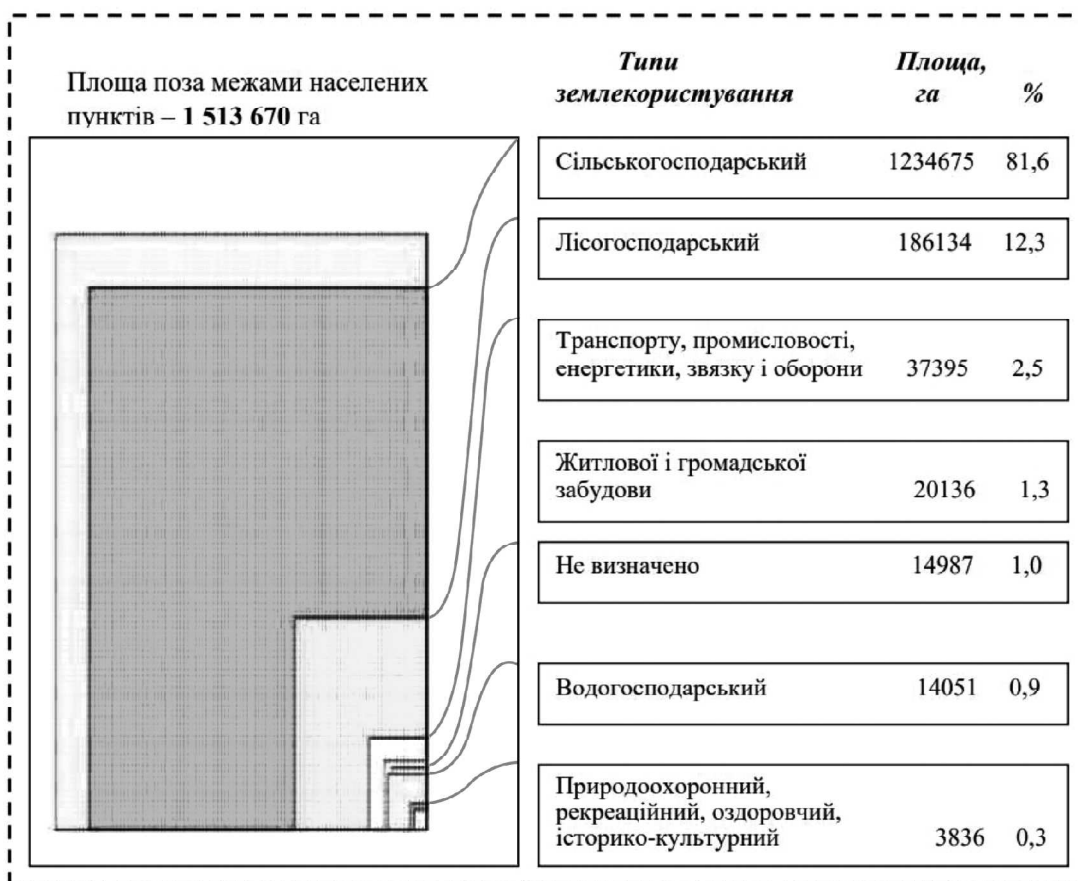

Рис. 4. Характеристика основних типів землекористування Київської області, розміщених за межами населених пунктів станом на 2020 р.

Джерело: сформовано автором на основі [13].

ВИСНОВКИ

Обґрунтовано складові процесу формування природно-екологічної підсистеми земельного устрою. До них віднесено: природно-сільськогосподарське районування території, формування складових екологічної мережі як екологічного каркасу землекористування та зонування земель за типами (підтипами) землекористування. Природно-сільськогосподарське районування є базовою основою формування адміністративних районів як складових територіальної підсистеми земельного устрою. Землекористування ключових територій і природних коридорів загальнодержавного, регіонального, місцевого та міжрегіонального значення є базовою основою екологічного каркасу природно-екологічної підсистеми земельного устрою. Типи (підтипи) землекористування складають серцевину природно-екологічної підсистеми земельного устрою.

Література:

1. Верещук І. А. Системний підхід до дослідження адміністративно-територіального уст-

рою. Ефективність державного управління. 2015. Вип. 42. с. 255—265.

2. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А. Земельна реформа в Україні: тенденції та наслідки у контексті якості життя і безпеки населення: [монографія] / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Н.А. Третяк; під заг. ред. А.М. Третяка. — Херсон: Гринь Д.С., 2017. — 522 с.

3. Третяк А.М., Третяк В.М. Тенденції розвитку земельного устрою в Україні. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. № 1. 2017. с. 4—12.

4. Третяк А.М., Третяк В.М. Нова модель земельного устрою в Україні у зв'язку із реформою місцевого самоврядування. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. № 2, 2017. с. 3—12.

5. Мартин А. Г., Осипчук С. О., Чумаченко О. М., Природно-сільськогосподарське районування України: монографія. К.: ЦП "Компринт", 2015. — 328 с.

6. Порядок здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування земель. По-

станови Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 р. № 681. Офіційний вісник України 2004 р., № 21, с. 51.

7. Постанова Кабінету Міністрів України "Про проведення загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України". Офіційний вісник України 2018 р., № 22, с. 52.

8. Третяк А. М., Третяк В. М., Гунько Л. А., Ляшинський В. Б. Економіка нетрадиційного сільськогосподарського землекористування в контексті заходів щодо зміни клімату в Україні. Агросвіт. № 22. 2022. с. 3—11.

9. Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#top>

10. Третяк А. М., Третяк В. М., Гунько Л. А., Лобунько Ю. В. Організація землекористування структурних елементів екомережі України на місцевому рівні. — Монографія. / Третяк А. М., Третяк В. М., Гунько Л. А., Лобунько Ю. В. К.: ДП "Компринг", 2016. — 163 с.

11. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Гунько Л. А., Капінос Н. О. Філософія зонування земель в Україні в контексті територіально-просторового планування землекористування територіальних громад. Економіка та держава. № 4. 2022. с. 13—19.

12. Регіональна доповідь "Про стан навколишнього природного середовища Київської області в 2020 році". Департамент екології та природних ресурсів Київської обласної державної адміністрації. К.: 2021. 212 с.

13. Vkursi Zemli. Цифровізація земель України. Інфографічний довідник. Київська область. 2021. 60 с.

References:

1. Vereshchuk, I. A. (2015), "Systematic approach to the study of the administrative-territorial structure", *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnya*, Vol. 42, pp. 255—265.

2. Tretiak, A. Tretiak V. and Tretiak N. (2017), *Zemelna reforma v Ukrayini: tendenciyi ta naslidky u konteksti yakosti zhyttya i bezpeky naselennya* [Land reform in Ukraine: trends and consequences in the context of quality of life and security of the population], Grin` D.S., Kherson, Ukraine.

3. Tretiak A. and Tretiak V. (2017), "Trends in land system development in Ukraine", *Zemleny*

ustrij, kadastr i monitoring zemel, vol. 1, pp. 4—12.

4. Tretiak, A. and Tretiak, V. (2017), "A new model of land system in Ukraine in connection with the reform of local self-administration", *Zemleustrij, kadastr i monitoring zemel*, vol. 2, pp. 3—12.

5. Martyn, A. Osypchuk S. and Chumachenko O. (2015), *Pryrodno-silskohospodarske raionuvannia Ukrainy* [Natural-agricultural zoning of Ukraine], Comprint, Kyiv, Ukraine.

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2004), Resolution "The procedure for carrying out natural-agricultural, ecological-economic, anti-erosion and other types of land zoning", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 21, p. 51.

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), "On conducting a nationwide (all-Ukrainian) normative monetary valuation of agricultural land and amending some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 22, p. 52.

8. Tretiak, A., Tretiak, V., Gunko, L. and Liasynskyi, V. (2022), "Economics of non-conventional agricultural land use in the context of climate change-related actions in Ukraine", *Agrosvit*, vol. 22, pp. 3—11.

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> Accessed 20 April 2023).

10. Tretiak, A., Tretiak, V., Gunko, L. and Lobunko, Yu. (2016), *Orhanizatsiia zemlekorystuvannia strukturnykh elementiv ekomerezhi Ukrainy na mistsevomu rivni* [Organization of land use of structural elements of the ecological network of Ukraine at the local level], Comprint, Kyiv, Ukraine.

11. Tretiak, A., Tretiak, V., Priadka, T., Hunko, L. and Kapinos, N. (2022), "Philosophy of land zoning in Ukraine in the context of territorial-spatial planning of land use of territorial communities", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 13—19.

12. Department of Ecology and Natural Resources of Kyiv Regional State Administration (2020), "On the state of the natural environment of the Kyiv region in 2020", available at: <https://ecology-kievoblast.com.ua/page/stan-dovkilliya-kyivskoyi-oblasti> (Accessed 20 April 2023).

13. Vkursi Zemli (2021), "Digitization of lands of Ukraine", available at: <https://vkursi.pro/zemli> (Accessed 14 February 2023).

Стаття надійшла до редакції 13.06.2023 р.

УДК 339.138

Р. В. Базака,к. н. із соц. ком., доцент кафедри маркетингу, менеджменту та економіки,
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті, м. Кропивницький
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3000-6166>**Р. В. Яковенко,**к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу, менеджменту та економіки,
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті, м. Кропивницький
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8103-8590>**Т. С. Нестеренко,**к. пед. н., доцент кафедри маркетингу, менеджменту та економіки,
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті, м. Кропивницький
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-8601-7934>**О. О. Тertiця,**к. е. н., доцент кафедри маркетингу, менеджменту та економіки,
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті, м. Кропивницький
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3233-354X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.13.39

СПІЛЬНОТИ ЗА ІНТЕРЕСАМИ В СИСТЕМІ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

R. Bazaka,

PhD in Social Communications,

Associate Professor of the Department of Marketing, Management and Economics,
Robert Elvorti Economics and Technology Institute, Kropyvnyts'kyj

R. Yakovenko,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Marketing, Management and Economics,
Robert Elvorti Economics and Technology Institute, Kropyvnyts'kyj

T. Nesterenko,

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Marketing, Management,
and Economics, Robert Elvorti Economics and Technology Institute, Kropyvnyts'kyj

O. Tertitsia,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Marketing, Management
and Economics, Robert Elvorti Economics and Technology Institute, Kropyvnyts'kyj

INTEREST-BASED COMMUNITIES IN THE MARKETING COMMUNICATIONS SYSTEM

У статті охарактеризовано особливості функціонування сучасних діджитал-технологій, а саме спільнот за інтересами в соціальних мережах "Фейсбук" та "Інстаграм" як сучасного інструменту в системі маркетингових комунікацій, який дає можливість відслідковувати вподобання цільової аудиторії, її лояльність, досліджувати та керувати репутацією підприємства, налагоджувати зв'язки з громадськістю. Охарактеризовано закономірності симбіозу традиційних та нетрадиційних маркетингових комунікацій та взаємну інтеграцію цифрових технологій у традиційний бізнес та класичних маркетингових комунікацій фізичного середовища у підсилення діджитал-бізнесу.

Наведено низку практичних рекомендацій для власників малого бізнесу щодо можливостей самостійного управління репутацією та її корекції з мінімальними витратами за допомогою інструментів соціальних мереж. Розглянуто особливості збільшення відвідуваності веб-сайту за допомогою контенту, можливість дослідження інтересів та вподобань цільової аудиторії через соціальні медіа, вплив на громадську думку через спільноти за інтересами та системне спілкування з цільовою аудиторією за допомогою соціальних мереж.

The article describes the peculiarities of functioning of modern digital technologies, namely interest-based communities on social networks such as Facebook and Instagram, as a contemporary tool in the system of marketing communications. These communities allow tracking the preferences and loyalty of the target audience, researching and managing the company's reputation, and establishing public relations. The main tools of digital marketing are considered, including website optimization for search engines and search marketing.

The article analyzes the modern toolkit for managing business reputation, which is inherent in contemporary digital marketing, specifically interest-based communities based on social networks. It characterizes the symbiosis of traditional and non-traditional marketing communications and the integration of digital technologies into traditional business and classical marketing communications in order to strengthen digital business. It is established that in modern marketing, relying solely on websites has become a thing of the past, and managing social media pages has become a common practice. The digital world not only introduced new tools and led to the segregation of digital and traditional business but also initiated the formation of completely new laws and principles of conducting business.

The functional features of public relations in the company's marketing communications system are examined. PR activities involve a wide range of technologies and tools that allow studying and managing the company's reputation both online and in physical space. Among the main tools of public relations are press contacts, reputation building, corporate communications, meetings of company representatives with the target audience, and consulting. The modern mechanisms of establishing connections with the public through digital marketing tools are analyzed.

The article also provides a range of practical recommendations for small business owners on the possibilities of independent reputation management and its correction with minimal budget using social media tools. It discusses the specifics of increasing website traffic through content, the ability to research the interests and preferences of the target audience through social media, influencing public opinion through interest-based communities, and systematic communication with the target audience using social media.

Ключові слова: маркетингові комунікації, зв'язки з громадськістю, цифровий маркетинг, спільноти за інтересами, інтегровані (TTL) комунікації.

Key words: marketing communications, public relations, digital marketing, interest-based communities, integrated (TTL) communications.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Цифрові технології початку XXI століття трансформували звичні процеси ведення бізнесу: в межах світової "павутини" були розроблені та впроваджені цифрові інструменти, які породили нетрадиційні засоби маркетингових комунікацій та стали невід'ємною складовою базису інтегрованих маркетингових комунікацій, що втілилися в окрему сферу маркетингу — цифровий маркетинг, з усіма притаманними йому інструментами просування підприємств в інтернеті (як власне онлайн-бізнесів, так і фізичних). Як влучно зазначив В. Зеліч: "Цифровий маркетинг сьогодні є впливовою сферою, і на даний момент саме цифрові технології найпотужніше впливають на світ бізнесу. Цифровий маркетинг займає близько 25% обсягу маркетингових бюджетів провідних компаній, і його частка постійно зростає" [4, с. 80].

Основними інструментами цифрового маркетингу є: оптимізація сайту для пошукових систем (SEO), пошуковий маркетинг (SEM), клієнтоорієнтована стратегія розвитку підприємства в Інтернеті (Customer Relationship Management), контекстна реклама, соціальний медіамакетинг (SMM), вірусний маркетинг, створення іміджу компанії в інтернеті (PR), партнерський маркетинг, ретаргетинг [9].

На думку О. Гуменної "Підприємства, які використовують всі доступні цифрові канали та інструменти комунікацій, у середньому на 25% є більш прибутковими за інші підприємства. Тому сучасні маркетологи повинні насамперед володіти компетенціями у сфері цифрового маркетингу" [4, с. 80].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасні тенденції маркетингу в цифровому середовищі та нові закони продиктовані останніми трансформаціями описав у своїй роботі

"Маркетинг 4.0" Ф. Котлер; типологія класичних та нетрадиційних маркетингових інструментів представлена в роботах таких українських вчених — А. Литвин, В. Зеліч, С. Сойма, В. Криса; особливості симбіозу традиційних та нетрадиційних засобів маркетингових комунікацій описані в роботах таких дослідників як С. Вергел, О. Гуменна, В. Зеліч, І. Рябов, І. Шевкопляс та інші дослідники.

Не вирішені раніше питання, що є частиною загальної проблеми. Суттєвої конкретизації вимагають практичні рекомендації щодо діяльності у зазначеній сфері малого бізнесу України, який вимушений виживати в умовах суттєвої обмеженості матеріальних і грошових ресурсів, та мінливого споживчого попиту, обумовленого низьким рівнем платоспроможності населення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є систематизація сучасного інструментарію управління бізнес-репутацією, який надає світ діджитал-технологій, а саме спільноти за інтересами на базі соціальних мереж, та надання низки практичних рекомендацій власникам малого бізнесу стосовно управління власною репутацією та її корегування в умовах мінімального бюджету за допомогою інструментарію соціальних мереж.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У сучасному маркетингу використання лише веб-сайтів залишилося в минулому, ведення сторінок у соціальних мережах стало буденністю: сучасний цифровий світ не тільки представив нові інструменти та спричинив процес сегрегації цифрового та традиційного бізнесу, але й запустив формування абсолютно нових законів та принципів ведення бізнесу, породив унікальні можливості для підприємців, маємо на увазі, зокрема, особливості управління репутацією та лояльністю бізнесу. Сучасному підприємству для того, щоб успішно вести свій бізнес і досягати поставлених цілей та завдань необхідно використовувати маркетингові підходи релевантні реаліям сучасного ринку: застосовувати цифровий маркетинг у поєднанні з традиційними засобами маркетингових комунікацій, перш за все такими, як зв'язки з громадськістю.

Зв'язки з громадськістю є невід'ємною складовою комплексу маркетингових комунікацій та відіграють важливу роль у просуванні бізнесу та формуванні лояльності цільової громадськості. Український учений В. Королько навів таке визначення зв'язкам із громадські-

стю: "Паблік рилейшнз — це спеціальна система управління інформацією (у тому числі соціальною), якщо під управлінням розуміти процес виробництва інформації зацікавленою в ній стороною, поширення готової інформаційної продукції через засоби комунікації для спрямованого формування бажаної громадської думки" [6, с. 19].

Провівши аналіз наукових праць вітчизняних та закордонних вчених, дослідниця В. Зеліч сформулювала таке визначення зв'язків із громадськістю: "PR — це постійна діяльність компанії, спрямована на створення, формування, переконання, вплив на громадську думку та цільові аудиторії компанії, управління нею, яке реалізує довгострокові та короткострокові цілі компанії, а саме: формування та підтримання ефективного бренду компанії, сприяння соціальнокомунікативній реалізації підприємства та управління цільовими групами" [4, с. 80].

С. Вертегел аналізує характерні ознаки та критерії, притаманні PR-технологіям:

- штучність і свідоме управління комунікаційними ресурсами;
- наявність соціально значущої мети, цілеспрямованість і доцільність;
- системність;
- плановий характер;
- технологічність;
- формальна організація та функціональний розподіл праці;
- оптимізація і зворотний зв'язок [2, с. 259].

PR-діяльність передбачає володіння широким спектром технологій та інструментарієм, які дозволяють вивчати та керувати репутацією підприємства як у мережі інтернет, так і у фізичному просторі. Серед головних інструментів зв'язків із громадськістю є контакти з пресою, формування репутації товару, корпоративні комунікації, зустрічі представників компанії з цільовою аудиторією, консультування тощо. Перелічений інструментарій покликаний налагоджувати безпосередню комунікацію підприємства з громадськістю, інформувати, консультувати, впливати на споживачів, розвивати бренд та будувати відносини з усіма стейкхолдерами підприємства.

Сьогодні інтернет представляє доступ до значного масиву програмного забезпечення та сервісів, які дозволяють маркетологу досліджувати репутацію фірми в засобах масової інформації в мережі, зокрема платформи для моніторингу репутації в соціальних мережах. Наприклад, YouScan — платформа для аналітики соціальних медіа на базі штучного інтелекту з найкращими в індустрії можливостями ана-

лізу зображень. "Ми допомагаємо бізнесам вивчати думки користувачів, знаходити важливі інсайти та управляти репутацією" — зазначено на сайті платформи" [10].

Попри розширений аналітичний інструментарій, представлений ресурс та подібні йому не дозволяють впливати на репутацію та керувати нею, не дають можливості організувати маркетингові комунікації та інтерактивний зв'язок зі своєю цільовою аудиторією. Подібний функціонал представлений у соціальних мережах.

Дрібним підприємствам, які не мають значного маркетингового бюджету, інструментарій соціальних мереж дозволяє власноруч здійснювати моніторинг своєї репутації в соціальних мережах, фактично без бюджету організовувати маркетингові комунікації, працювати над лояльністю до фірми, організовувати інтерактивне спілкування, отримувати зворотній зв'язок. Як зазначає Ф. Котлер "Доступність мобільного інтернету дає змогу покупцям дізнаватися думку великої кількості людей і приймати кращі рішення щодо купівлі. У такій ситуації на клієнтів більше впливає суспільна точка зору. Бо насправді більшість персональних рішень про купівлю є значною мірою суспільними рішеннями. Клієнти спілкуються один із одним і діляться враженнями про бренди й компанії. З точки зору маркетингових комунікацій клієнти більше не є пасивними цільовими об'єктами, а стають активними суб'єктами комунікації" [7, с. 24].

Платформи соціальних мереж надають можливість не лише запустити свій профіль та публікувати новини й рекламу свого бізнесу, а й надають можливість досліджувати інтереси та вподобання вашої цільової аудиторії, вивчати ставлення клієнтів до бізнесу, їхні думки про послуги, сервіс, слабкі й сильні сторони, недоліки та переваги бізнесу — тобто виникає співпраця між підприємством та цільовою аудиторією. Вони надають можливість створити своєрідне представництво підприємства у соціальних мережах та можливість неформального дружнього спілкування зі своєю цільовою аудиторією. "Соцмережі усувають географічні й демографічні бар'єри, дають людям можливість підтримувати зв'язок і спілкуватися, а компаніям запроваджувати інновації в ході співпраці" — пише Ф. Котлер [7, с. 24].

Одною із основних умов просування у соціальних мережах є розробка актуального контенту, який зацікавить аудиторію та буде викликати бажання поширювати його самостійно. Як зазначають дослідники Н. Бібік та О. Рискаль "Помістивши цікаву інформацію на сто-

рінці — можна отримати безліч відвідувачів. Як вже було сказано вище, розкручені соціальні мережі мають величезну аудиторію. Це дає можливість залучити до об'єкту, який просувають, інтерес сотень тисяч користувачів віртуальної мережі" [1, с. 4]. Але, варто зважати на те, що настрої та інтереси користувачів спільнот постійно змінюються, тому маркетингологів потрібно постійно відстежувати тренди соціальних мереж.

Хочемо зосередити увагу на такому типі спільнот у соціальних мережах, як спільноти за інтересами, оскільки вони надають широкий спектр можливостей для малого бізнесу, який не має великого маркетингового бюджету. Під поняттям "соціальні спільноти за інтересами" — ми вбачаємо спільноти у соціальних мережах, які об'єднують між собою сукупність взаємодіючих індивідів розрізнених географічними та демографічними кордонами на основі спільної діяльності, інтересів, хобі, тощо (наприклад: музика, література, мистецтво, спорт тощо).

Соціальні спільноти за інтересами об'єднують на одному комунікаційному майданчику представників різних галузей чи поціновувачів певного напрямку: читання, музика, кіномистецтво, спорт, мода тощо. Серед фоловерів (користувачів) спільнот можуть бути як підприємці, зокрема продавці цільового товару, так і потенційні покупці чи клієнти підприємства.

Контент спільнот за інтересами можна умовно поділити на декілька напрямків: пізнавальні (цікаві відомості та факти галузі), інформаційні та навчальні статті (контент спрямований покращити певні компетентності або вирішити характерні проблеми галузі), новини (можуть бути інтерв'ю з авторитетним представником цільової галузі, наприклад із письменником чи музикантом, якщо мова це літературно-музична спільнота) або інформація про випуск різноманітних товарів-новинок тощо. Також соціальні спільноти адаптували звичні форуми: так на сторінках спільнот фоловери обговорюють актуальні питання та проблеми, діляться своїми знаннями та досвідом.

Соціальні спільноти адаптували й торговельні функції. На віртуальному майданчику члени соціальних спільнот можуть виставляти на продаж свої товари. Цей функціонал використовують як пересічні фоловери, щоб продати зайвий або використаний товар (наприклад книга чи спортивний інвентар), так і фізичні особи підприємці, які продають новий або вживаний товар, та надають певні послуги.

На платформі соціальної спільноти люди, що розділені між собою географічною відстанню, можуть знайти друзів та однодумців: серед них можуть бути потенційні продавці та покупці або споживачі. У стрічці члени соціальної спільноти можуть публікувати скарги на недобросовісних продавців, як власне зі спільноти, так і з інших майданчиків, зокрема традиційних або інтернет-магазинів чи поділитися враженнями про вдалу покупку. За таких умов репутація продавця стає прозорою усій спільноті й в цілому в мережі. Також можливим є викриття шахраїв чи недобросовісних продавців: визначення його сторінок чи профілів на інших торговельних та комунікаційних майданчиках.

Наведений вище функціонал спільнот за інтересами у соціальних мережах може бути використаний маркетологами або власниками малого бізнесу, які не мають маркетингового бюджету для вивчення інтересів своєї цільової аудиторії: її вподобання, думок стосовно певного бізнесу та його конкурентів, а також для коригування власної репутації та громадської думки щодо певної фірми, рекламування власних товарів та послуг, налагодження маркетингових комунікацій тощо. Як стверджує Ф. Котлер: "Найостанніші дослідження в різних галузях демонструють, що більшість клієнтів більше довіряють "ф-фактору" (friends, families, Facebook fans, Twitter followers — друзі, родина, фани з фейсбуку, фоловери з твіттеру), а не маркетинговим комунікаціям" [7, с. 22]. На думку вченого, більшість людей запитують в незнайомих у соціальних мережах і довіряють їм більше, ніж рекламі й експертним оцінкам. "Останніми роками ця тенденція посприяла розвитку колективних систем оцінювання, таких як TripAdvisor і Yelp" [7, с. 22].

Маркетингові служби або власники підприємств, незалежно від масштабу бізнесу, мають враховувати нові закономірності та виклики цифрового суспільства. Фахівці з маркетингових комунікацій чи зв'язків із громадськістю мають моніторити діяльність соціальних спільнот за інтересами: бути присутніми там особисто, відслідковувати вподобання та настрої потенційних покупців чи споживачів послуг, а за потреби мати можливість вплинути на них, зокрема за допомогою лояльних осіб, які будуть адвокатувати підприємство у соціальній спільноті.

Соціальна мережа "Instagram" не має можливості заснування спільнот подібних до "Facebook", але архітектура профілів "Instagram" побудована таким чином, що кожна сторінка

являє собою своєрідну спільноту та об'єднує фоловерів за різними інтересами. Також, варто наголосити, що "Instagram" дає можливість поєднувати віртуальний та фізичний бізнес: за допомогою сторінки у соціальному медіа підприємство має можливість рекламувати себе та встановлювати зв'язки з громадськістю у віртуальному середовищі. Маркетингові івенти, реалізовані в традиційному магазині чи підприємстві, дають можливість згенерувати маркетинговий контент для соціальних мереж, який буде працювати на просування бізнесу в мережі ще тривалий період та створюватиме додаткові інформаційні приводи.

Окрім переваг власне подієвого маркетингу (івент-маркетингу), таких як сприйняття інформації у нерекламному ключі, отримання лояльності аудиторії через причетність до події, поєднуючи подію на базі традиційного підприємства з інструментами інтернет-просування, зокрема в "Instagram", усі учасники події стають неформальними рекламними менеджерами, оскільки передають інформацію про підприємство не тільки колу свого безпосереднього спілкування, а й публікують її на сторінках у своїх соціальних мережах, що дозволяє безкоштовно охопити потенційну аудиторію. Окрім цього, наведений підхід дозволяє досягти довгострокового ефекту від публікації та обговорення маркетингової події в соціальних мережах.

Наприклад, магазин вінілових платівок "Грам", який має й instagram-магазин, регулярно проводить тематичні заходи, зокрема розпродажі тощо. Шанувальники ретро-носіїв збираються на території магазину де, окрім того, щоб розгледіти представлені магазином товари та поспілкуватися між собою, відвідувачі можуть продати або обмінятися платівками.

Організатори створюють затишну та комфортну атмосферу, де відвідувачі можуть спілкуватися, слухати музику, випити кави чи чаю, сфотографуватися з новими друзями; серед відвідувачів бувають і знамениті особистості. Такий підхід дозволяє отримати позитивні відгуки щодо підприємства у соціальних мережах та в інтернеті в цілому, а отримання позитивних відгуків є бажаним результатом для просування підприємства. Опираючись на приватні розмови з маркетологами та підприємцями, ми маємо право стверджувати, що покупці товарів та споживачі послуг у разі невдалої покупки чи отриманої послуги дуже часто діляться негативними враженнями в соціальних мережах, а от позитивні відгуки без додаткової мотивації покупці та споживачі залишають

дуже нечасто. А отже, за умови гарно проведеного часу, учасники заходу діляться світлинами, своїми враженнями та думками про подію на своїх сторінках у соціальних мережах, відмічають сторінку магазину у своїх розповідях та історіях. А також за допомогою відео можна передати приємну атмосферу заходу, що допоможе збагатити емоціями не лише рекламні та пост матеріали, а й загальний образ сторінки.

Ще один приклад поєднання офлайн і он-лайн підходів для просування бізнесу, який використовується сьогодні доволі часто, найчастіше кав'ярнями, ресторанами, розважальними закладами, — це створення цікавої фотозони на базі традиційного підприємства. Ці місця оформлені таким чином, щоб викликати бажання не тільки сфотографуватися, а й поділитися у своїх соціальних мережах та відмітити локацію. Таким чином фоловери дізнаються про заклад, а також у них може виникнути бажання відвідати заклад, щоб сфотографуватися на поширеному фоні, якщо він дійсно є цікавим та креативним.

Запущений процес матиме довгостроковий інформаційно-комунікаційний ефект: неформально (не у вигляді реклами) розповідатиме про підприємство, поширюватиме позитивну інформацію про підприємство, відповідно позитивно впливатиме на імідж підприємства, а зважаючи на те, що інформація поширюватиметься не лише маркетологами, а й пересічними споживачами, матиме вищий рівень довіри, на відміну від класичних рекламних матеріалів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, в сучасних ринкових умовах для ведення успішної підприємницької діяльності потрібна системна та інтерактивна інформаційно-комунікаційна робота. Використання комплексу інтегрованих маркетингових комунікацій, розробка стратегій та відповідних програм дає змогу підприємствам підвищувати рівень управління комунікаційною політикою та загальний рівень ефективності ведення бізнесу.

Розмитість географічних і демографічних відстаней, об'єднання великої кількості людей соціальними мережами та спільнотами дають людям можливість безперервного спілкування, взаємозв'язку та регулярного обміну інформацією (враженнями та досвідом від покупок та отриманих послуг). Розглянуті тенденції зробили цифрове середовище прозорим, у якому

неможливо приховати недоліки товару чи скарги клієнтів, тому підприємства недобросовісні чи з низьким рівнем довіри будуть програвати у конкурентній боротьбі компаніям, які системно займаються своєю репутацією та чесно позиціонують себе, та, відповідно, є більш стійкими в кризові часи.

Сьогодні широко розповсюджені клієнтські спільноти, зокрема й на базі соціальних мереж, тож маркетолог повинен бути безпосередньо або опосередковано присутнім у такій спільноті, привертати увагу до товарів чи послуг за допомогою спільнот, ініціювати обговорення представленого бренду у спільнотах клієнтів, залучати клієнтів на рівні партнерів до обговорення продукту. Ф. Котлер попереджає, що не можна гарантувати результат цього процесу, тому "Маркетологи мають бути впевнені, що, коли клієнти запитуватимуть в інших осіб про бренд, існуватимуть вірні захисники бренду, які спонукатимуть прийняти рішення на його користь" [7, с. 37].

Маркетолог має використовувати соціальні спільноти за інтересами, оскільки вони надають можливість моніторингу смаків та вподобань цільової аудиторії, дають можливість налагодження теплих партнерських стосунків та поширення позитивної інформації про себе. Але важливо, щоб підприємства вели свою комунікаційну політику таким чином, щоб у клієнтів з'явилося бажання залишити позитивний відгук про підприємство, написати пост вдячності у соціальних мережах, перепостити вашу публікацію чи відмітити вас у своїх історіях та дописах. Досягненню цього завдання може сприяти певний етикет, стиль спілкування та обслуговування, зокрема система подарунків та особливий креативний підхід до представлення та упаковки товару, особливе представлення послуги тощо.

Література:

1. Бібік Н. В., Рискаль О. В. Соціальні мережі як інструмент просування підприємства. Підприємництво та бізнес-адміністрування: Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. URL: <https://ojs.knaim.edu.ua/index.php/area/article/view/2404/2281> (дата звернення: 12. 03.2023).
2. Вертегел С. Я. PR-технології: сучасна специфіка комунікацій. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2018. № 2 (37). С. 257—262.
3. Гуменна О. В. Сучасні інструменти цифрового маркетингу в системі інтегрованих мар-

кетингових комунікацій. Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. 2016. Т. 1. Вип. 1. С. 48—53.

4. Зеліч В. В. Використання PR-технологій як інструмент маркетингових комунікацій у просуванні компанії. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2022. № 1 (124). С. 77—82.

5. Зяйлик М. Ф. Роль та значення функцій зв'язків із громадськістю у системі публічного управління. Актуальні проблеми публічного управління та адміністрування: колективна монографія. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А. С. 33—49.

6. Королько В. Г. Основи публік релейшнз: посіб. Київ: [б.в.], 1997. 334 с.

7. Котлер Ф., Катарджая Г., Сетьяван І. Маркетинг 4.0. Від традиційного до цифрового; пер. з англ. К. Куницької та О. Замаєвої. Київ: Вид. група КМ-БУКС, 2018. 208 с., іл.

8. Манн І. Маркетинг без бюджету. 50 дієвих інструментів. Дніпро: Моноліт, 2018. 320 с.

9. Рябов І. Б., Шевкопляс І. М. Особливості та сучасні тенденції застосування системи digital-маркетингу на підприємстві. Ефективна економіка. 2020. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/95.pdf (дата звернення: 20.03.2023).

10. YouScan: веб-сайт. URL: <https://youscan.io/ua/> (дата звернення: 12.03.2023).

References:

1. Bibik, N.V. and Ryskal, O.V. (2020), "Social networks as a tool for enterprise promotion", Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferentsiia "Pidpriemnytstvo ta biznes-administruvannia" [International Scientific and Practical Internet Conference "Entrepreneurship and Business Administration"], available at: <https://ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/view/2404/2281> (Accessed 12 March 2023).

2. Vertegel, S.Y. (2018), "PR-technologies: modern specifics of communications", Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky), vol. 2 (37), pp. 257—262.

3. Humenna, O.V. (2016), "Modern tools of digital marketing in the system of integrated marketing communications", Naukovі zapysky NaUKMA. Ekonomichni nauky, vol. 1, no. 1, pp. 48—53.

4. Zelich, V.V. (2022), "Use of PR technologies as a tool of marketing communications in the promotion of the company", Derzhava ta rehiony. Seriia: Ekonomika ta pidpriemnytstvo, vol. 1 (124), pp. 77—82.

5. Zaylik, M.F. (2020), "The role and importance of public relations functions in the public administration system", Aktual'ni problemy publicnogo upravlinnia ta administruvannia [Actual problems of public management and administration], FOP Palanytsia V. A., Ternopil', Ukraine, pp. 33—49.

6. Korolko, V.H. (1997), Osnovy pablik ry-leishnz [Basics of public relations], Kyiv, Ukraine.

7. Kotler, F., Katardzhaia, H., and Setiavan, Yi. (2018), Marketynh 4.0. Vid tradytsiinoho do tsyfrovoho [Marketing 4.0. From traditional to digital], Vyd. hrupa KM-BUKS, Kyiv, Ukraine.

8. Mann, I. (2018), Marketynh bez biudzhetu. 50 diievykh instrumentiv [Marketing without a budget. 50 effective tools], Monolit, Dnipro, Ukraine.

9. Ryabov, I.B. and Shevkoplyas, I.M. (2020), "Features and current trends in the application of digital marketing in the enterprise", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 12, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/95.pdf (Accessed 20 March 2023).

10. YouScan (2023), available at: <https://youscan.io/ua/> (Accessed 12 March 2023).

Стаття надійшла до редакції 26.06.2023 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 33.101

Н. В. Валінкевич,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки, підприємництва та туризму,

Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8804-868X>

Г. М. Атаманюк,

магістрант, Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6030-5185>

М. В. Любарський,

магістрант, Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5452-833X>

О. С. Яковенко,

магістрант, Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9955-8810>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.13.46

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР

N. Valinkevych,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economy,

Entrepreneurship And Tourism, Polissia National University, Zhytomyr

G. Atamanyuk,

Master's student, Polisky National University, M. Zhytomyr

M. Lyubarsky"

Master's student, Polisky National University, M. Zhytomyr

O. Yakovenko,

Master's student, Polisky National University, M. Zhytomyr

ORGANIZATION PERSONNEL BUSINESS MANAGEMENT

Управління персоналом є однією з найважливіших сфер життя підприємства, здатної значно підвищити його ефективність. У сучасних умовах жорсткої конкуренції будь-яке підприємство змушене адаптуватися до кон'юнктури ринку. Однак, умови постійно змінюються відповідно до сучасних викликів, висуваючи все нові вимоги до бізнес-процесів суб'єктів підприємництва. У зв'язку з цим зростає актуальність управління персоналом, розвиток якого має бути безперервним, для кращого розуміння і володіння ринковою економічною ситуацією. Управління персоналом наразі займає провідні позиції в загальній системі управління підприємством. У методологічному плані дана сфера володіє специфічним поняттєвим апаратом, має відмінні показники та характеристики діяльності, спеціальні процедури й способи. Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні засади управління, формування, розподілу, використання трудових ресурсів та удосконалення організаційної структури підприємством. Об'єктом дослідження виступає процес кількісної та якісної оцінки управління персоналом та організаційною структурою. Метою дослідження було вивчення теоретичних засад та обґрунтування практичних пропозицій щодо управління персоналом підприємства. Завданнями дослідження були узагальнення сутності категорії "управління персоналом"; оцінка організаційно-економічного стану дослідженого підприємства та виявлення проблеми розвитку персоналу; обґрунтування стратегічних векторів управління процесами кадрового менеджменту, формування організаційної структури підприємства. За результатами дослідження сформульовані пропозиції щодо удосконалення управлінської діяльності суб'єктів підприємництва з урахуванням сучасних викликів, зокрема запропоновано напрями оптимізації системи кадрового менеджменту підприємства у частині навчання персоналу та удосконалення організаційної структури.

ри підприємства шляхом залучення фрилансер, що дозволить знизити витрати на управління. Результати висвітлено в межах роботи двох науково-практичних конференцій. Одержані результати можуть бути використані у процесі управлінської діяльності суб'єктів бізнесу з метою удосконалення організаційно-економічної діяльності, організаційної структури та кадрової політики підприємства.

HR management is one of the most important areas of an enterprise's life that can significantly increase its efficiency. In modern conditions of fierce competition, any enterprise is forced to adapt to market conditions. However, conditions are constantly changing in accordance with modern challenges, putting forward new requirements for the business processes of business entities. In this regard, the relevance of Personnel Management increases, the development of which should be continuous, in order to better understand and master the market economic situation. HR management currently occupies a leading position in the overall enterprise management system. In methodological terms, this area has a specific conceptual framework, has excellent indicators and characteristics of activity, special procedures and methods. The subject of the research is the theoretical, methodological and practical foundations of management, formation, distribution, use of labor resources and improvement of the organizational structure of the enterprise. The object of research is the process of quantitative and qualitative assessment of Personnel Management and organizational structure. The purpose of the study was to study the theoretical foundations and substantiation of practical proposals for Personnel Management of the enterprise. The objectives of the study were generalization of the essence of the category "Personnel Management"; Assessment of the organizational and economic state of the studied enterprise and identification of the problem of Personnel Development; justification of strategic vectors of management of Personnel Management processes, formation of the organizational structure of the enterprise. Based on the results of the study, proposals for improving the management activities of business entities are formulated, taking into account modern challenges, in particular, directions for optimizing the Personnel Management System of the enterprise in terms of Personnel Training and improving the organizational structure of the enterprise by attracting freelancers are proposed, which will reduce management costs. The results are presented in the framework of two scientific and practical conferences. The obtained results can be used in the process of management activities of business entities in order to improve organizational and economic activities, organizational structure and personnel policy of the enterprise.

Ключові слова: бізнес, підприємництво, управління персоналом, розвиток, синтез, середовище.

Key words: business, entrepreneurship, Personnel Management, Development, synthesis, environment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Управління персоналом є однією з найважливіших сфер життя підприємства, здатної значно підвищити його ефективність. У сучасних умовах жорсткої конкуренції будь-яке підприємство змушене адаптуватися до кон'юнктури ринку. Однак, умови постійно змінюються відповідно до сучасних викликів, висуваючи все нові вимоги до бізнес-процесів суб'єктів підприємництва. У зв'язку з цим зростає актуальність управління персоналом, розвиток якого має бути безперервним, для кращого розуміння і володіння ринковою економічною ситуацією. Управління персоналом наразі займає провідні позиції в загальній системі управління підприємством. У методологічному плані дана сфера володіє специфічним поняттєвим апаратом, має відмінні показники та характеристики діяльності, спеціальні процедури й способи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вітчизняні та закордонні дослідники у своїх працях розкривають окремі аспекти оцінки кадрів. Найбільш відомими закордонними вченими в цій сфері є Б.Беккер, П. Друкер, Д. Купер, Р. Шейн, і. Робертсон. Їхні праці націлені на створення формалізованих методик оцінки персоналу. Наразі оцінка кадрової роботи, ефективності управління персоналом є найважливішим чинником управління і головним ресурсом, який визначає аспекти планування, мотивації, навчання і розвитку персоналу; відбору, адаптації, розставляння кадрів; формування кадрового резерву, кадрового переміщення; планування кар'єри.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є вивчення теоретичних засад та обґрунтування практичних пропо-

Таблиця 1. Японський і євро-американський підходи до управління персоналом

Характерні риси	Японія	Європа та США
Цілі	Загальні групові. Кадри – найбільш цінне придбання для досягнення цілей підприємства (створення соціально-психологічного клімату, збільшення кооперації працівників)	Цілі підприємства нетотожні цілям працівників (матеріальна мотивація, жорсткий контроль за виконання). Максимальний прибуток на інвестиційні вкладення має місце в результаті технологічної та індивідуальної продуктивності
Принцип найму	Довічний	Короткостроковий
Принцип праці	Чим старший працівник, тим більша у нього оплата праці	Чим більше трудовий стаж, тим більше оплата праці
Прийняття рішень	Принцип консенсусу як децентралізована система передбачає формування процесів знизу вгору	Індивідуальне прийняття рішень. Централізована система.
Відповідальність	Колективна	Індивідуальна
Розвиток	Неспецифічний шлях підвищення кваліфікації	Специфічний шлях підвищення кваліфікації
Кар'єрне зростання	Повільне просування	Швидке просування
Контроль	Легкий, неформалізований	Жорсткий, формалізований

Джерело: сформовано за даними [4–10].

зицій щодо управління персоналом підприємства. Досягнення мети передбачало вирішення завдань: 1) узагальнити відомості про категорію "управління персоналом"; 2) оцінити організаційно-економічний стан дослідженого підприємства та виявити проблеми розвитку персоналом; 3) обґрунтувати стратегічні пропозиції щодо управління процесами кадрового менеджменту, формування організаційної структури підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Система управління кожного підприємства має функціональну підсистему управління кадрами та соціальним розвитком трудового колективу, але основний обсяг робіт з управління персоналом залишається лінійною функцією керівників відділів [3]. Наразі головним структурним підрозділом управління персоналом на підприємстві є кадрова служба, яка здійснює діяльність з прийняття та звільнення кадрів, а також з навчання, підвищення кваліфікації, перепідготовки персоналу. З цією метою можуть створюватися відділи підготовки персоналу або відділи технічного навчання [1]. Великі грошові ресурси розподіляються на ефективне використання людського потенціалу, збільшення творчої та організаторської активності працівників, підвищення їх професійного рівня, розвиток корпоративної культури [1; 2].

Класична теорія управління персоналом представлена такими особистостями як Ф. Тейлор, А. Файоль, М. Вебер, Г. Форд тощо, коли

праця розглядалася як засіб отримання справедливої винагороди, а завданням керівника — суворий контроль та нагляд за підлеглими. Теорія людських відносин (Е. Мейо, Р. Блейк, Р. Лікарт та ін.) навпаки описує позицію працівника як бажання бути корисним та значимим, інтегрованим у спільну справу, визнаним як особистість, що є більш вагомим чинником у формуванні мотивації, ніж заробітна плата. Відповідно керівник має забезпечити умови, за яких кожен працівник почувається корисним та потрібним, комунікуючи шляхом обміну інформацією та враховуючи їх пропозиції щодо вдосконалення діяльності організації, що піднімає дух підлеглих та стимулює бажання співпрацювати з керівництвом. Теорія людських ресурсів (А. Маслоу, Ф. Герцберг та ін.) як концепція управління персоналом виходить з бачення про те, що те, що праця сама є тим, що приносить задоволення, а люди прагнуть реалізувати цілі справ, які розуміють і у яких задіяні, їм властива самостійність, самоконтроль та творчість. завданням керівника є раціональне використання людських ресурсів через забезпечення максимальної здатності кожного проявити власні здібності, вирішувати наявні проблеми, стимулювати самоконтроль та самостійність, тим самим підвищуючи ефективність виробництва [2–5].

Цілі управління персоналом виявляються двоїсто. З одного боку, вони відображають цілі персоналу, які сформовані у процесі роботи; з іншого, — цілі керівництва підприємства, яке має власні цілі щодо застосування персоналу,

вони часто не збігаються з цілями персоналу [4—6]. Існують різні моделі організації системи управління персоналом на підприємстві. Використання тієї чи іншої моделі для кожного підприємства обумовлено його організаційною структурою. Ця структура розподіляє взаємопідпорядкування між завданнями, виконавцями працівниками підприємства, а також виражається в таких сферах, як поділ праці, формування спеціалізованих відділів, ієрархія посад тощо [1—3]. Управління персоналом включає підсистему лінійного керівництва, а також інші функціональні підсистеми, які спеціалізуються на виконанні однорідних функцій [9]. Цілі управління персоналом — це перелік бажаних станів, підсумків організації кадрового адміністрування. Головними завданнями управління персоналом є: 1) забезпечення підприємства кадрами необхідної кваліфікації; 2) створення необхідних умов для оптимального застосування умінь і навичок працівників; 3) удосконалення системи оплати праці та стимулювання працівників; 4) управління внутрішніми переміщеннями та діловою кар'єрою працівників; 5) надання працівникам можливостей для підвищення їх кваліфікаційного рівня [6]. Більш деталізовано зміст управління персоналом відображено у його функціях. Основними функціями в управлінні персоналом є такі: 1) лінійне керівництво; 2) планування та маркетинг; 3) наймання та облік; 4) управління трудовими взаємовідносинами; 5) забезпечення нормальних умов трудової діяльності; 6) розвиток персоналу; 7) мотивація і стимулювання праці; 8) соціальний розвиток персоналу [5]. Це не вичерпний перелік — вони накладаються одна на одну. Проте, представлені функції дають загальну картину про сутність управління персоналом як особливого різновиду управлінської діяльності та про предмет управління персоналом [1—9]. В сучасних умовах заведено виділяти два головних підходи до управління персоналом: японський і євро-американський (табл. 1).

Цілісно сформоване управління персоналом сприяє ефективній реалізації наступних напрямків роботи: 1) планування персоналу полягає в розробці кадрової політики та стратегії управління персоналом; оцінці кадрового потенціалу підприємства і ринку трудових ресурсів; організації кадрового планування і прогнозування потреби в працівниках; підтримки взаємодії з зовнішніми джерелами, які забезпечують підприємство персоналом; 2) управління найманням та обліком персоналу полягає в організації процесу набору кандидатів на ва-

кантні посади; відборі (співбесіди та оцінки) і прийманні кадрів; обліку прийняття внутрішніх переміщень, звільненні працівників; управлінні зайнятістю, документальне забезпечення управління персоналом; 3) оцінка, навчання і розвиток персоналу полягає в здійсненні навчання, перепідготовки та у підвищенні кваліфікації кадрів; введенні посадою та адаптацією нових працівників; організації заходів з оцінки кадрів; управлінні розвитком ділової кар'єри; 4) управління мотивацією персоналу полягає в нормуванні трудового процесу і тарифікації заробітної плати; розробці системи матеріальних і нематеріальних стимулів, а також застосуванні способів морального заохочення працівників [2]; 5) управління соціальним розвитком персоналу полягає в організації харчування протягом робочого дня; забезпеченні охорони здоров'я та відпочинку для працівників та їх родичів; організації розвитку фізичної культури; організації соціального страхування; 6) правове забезпечення управління персоналом пов'язане з розв'язання правових питань трудових відносин, а також з узгодженні розпорядчої та іншої документації з управління персоналом; 7) інформаційне забезпечення управління персоналом полягає в веденні обліку та статистики працівників; інформаційному та технічному забезпеченні управління персоналом; забезпеченні персоналу потрібної для трудової діяльності науково-технічною інформацією; 8) забезпечення нормальних умов роботи персоналу полягає в забезпеченні та контролі дотримання вимог психофізіології та ергономіки праці, охорони праці та навколишнього середовища; 9) лінійне керівництво полягає в тому, що управління персоналом реалізується, в т. ч., на рівні підприємства. Це завдання здійснює не лише кадрова служба, а й керівники всіх рівнів управління [7].

Панівним підходом в управління галузевими підприємствами сегмента ринку виробників морозива є лінійно-функціональна структура управління. Багатосерійне виробництво як загальна стратегія діяльності та мінімізації ризиків є типовою для підприємств виробників молочної продукції та морозива в Україні, водночас вона є чутливою до впровадження інновацій, а нові технології стають вагомим чинником конкурентної переваги. Альтернативою їм є наявність ефективної управлінської команди та ефективна діяльність персоналу на тлі формування позитивного іміджу компанії. Дієвість такої системи, зазвичай, забезпечується рівномірністю структурних змін у всіх сферах управління. Жорстка ієрархічність менеджменту та

Таблиця 2. Відповідність елементів організаційної структури ПАТ "Житомирський маслозавод" функціональним показникам ефективності товариства

Функціональні напрями / елемент організаційної структури	Функціональні показники								
	Інноваційність та винахідництво	ДКР	Ефективність інвестицій, умовно-постійні витрати	Приріст продуктивності праці	Обсяг фінансування ДКР	Дохід від нових продуктів та експорту традиційних	Виконання державних та регіональних контрактів	Забезпечення безпеки	Грошові кошти від продажу непрофільних активів
Управління інноваціями									
Економіка та фінанси									
PR та масові комунікації									
Управління структурними підрозділами та дочірніми компаніями									
Адміністративно-господарська діяльність та капітальне будівництво									
Підготовка кадрів									
Стратегічний розвиток									
Безпека									
ІТ-супровід та цифровізація									
Міжнародна діяльність									
Юридичний супровід									
Управління кадрами, кадрова політика та її удосконалення									

Джерело: на основі даних ПАТ "Житомирський маслозавод".

недостатня гнучкість відносин в колективі, запровадження формальних правил та процедур робить таке управління залежним від чинників зовнішнього середовища.

Внутрішня система управління ПАТ "Житомирський маслозавод" відображає реакцію та зміни у відповідь на впливи зовнішнього середовища, зокрема припинення одного виду діяльності та розпочато пропозицію іншого чи вихід з одного ринку і початок участі на іншому. Критерієм успіху та досягнення мети традиційно виступають дохідність, прибутковість, рентабельність та інші показники ефективності господарської діяльності підприємств. В разі, коли наявний рівень управління чи чинні нормативно-правові положення не дозволяють досягати цілей розвитку ПАТ "Житомирський маслозавод", може бути проведена реорганізація чи реструктуризація діяльності та системи управління, що відображається на структурі та складі персоналу підприємства. Серед найбільш дієвих механізмів управління в умовах ПАТ "Житомирський маслозавод" впроваджено стандартизацію діяльності, екології управління, якості продукції, серед базових цілей пріоритетними є сталий розвиток, постійне поліпшення, стимулювання інновацій. Зміни здійс-

нюються поступово у вигляді дрібних кроків, що відтворює еволюційну модель управління. Керівництво ПАТ "Житомирський маслозавод" спирається на постійне удосконалення процесів, практикуючи передачу повноважень разом із відповідальністю на процеси та результати.

Вважаємо, що стратегічний менеджмент організації є орієнтованим на підтримку стабільності у довгостроковій перспективі та запровадженні цілісної системної стратегії розвитку, яка поєднує різні сектори діяльності підприємства, де головним завданням управління є збереження життєздатності організації, що особливо складно в умовах сучасних викликів. Тому процеси відбуваються, в тому числі шляхом коригування цілей та завдань. Переважно на підприємстві діє традиційна система управління та запроваджено перевірені методи прийняття управлінських рішень, які набуваючи статусу довгострокових збалансованих всеохоплюючих рішень оформлюють у вигляді стандартів та елементів корпоративної культури. Це дозволяє використовувати сценарний підхід в управлінні, закріплюючи позитивну практику, формувати методику, програму і політику змін. В цілому процес управління

Таблиця 3. Напрями удосконалення організаційної структури ПАТ "Житомирський маслозавод"

Назва критерію	Опис критерію	Рекомендації
Надлишкові рівні управління	Є підрозділи, які складаються з одного співробітника	Скорочення надмірних ієрархічних рівнів
Дотримання норм керованості	У прямому підпорядкуванні має бути 4–7 співробітників, для адміністративно-управлінського персоналу – 5–12 співробітників	Скорочення підрозділів малої штатності, об'єднання декількох підрозділів, зростання штатного наповнення
Дублювання функцій	Функціонал повністю або частково дублює функції іншого підрозділу	Консолідація в центральному підрозділі, виконання змішаних функцій, скорочення дублюючих підрозділів
Розмитість фактичного функціонала	За результатами аналізу фактичний функціонал не відповідає стратегічним пріоритетам організації	Скорочення підрозділів

Джерело: на основі даних ПАТ "Житомирський маслозавод".

ПАТ "Житомирський маслозавод" можна характеризувати як процесний, де організація виступає у цілісності взаємозв'язків всіх зв'язків, систем та процесів, що її складають, одночасно виокремлюючи зони відповідальності, підтримуючи тим самим стабільність організації. ПАТ "Житомирський маслозавод" орієнтований як на споживача, так і на покращення відносин у колективі, створення безпечних та зручних умов праці. Враховуючи сезонність діяльності підприємства корисно говорити про середньооблікову чисельність персоналу, а не його загальну кількість. Аналіз використання трудових ресурсів підприємства передбачає оцінку забезпеченості підприємства та його підрозділів трудовими ресурсами та руху робочої сили. Трудові ресурси підприємства є головним ресурсом кожного підприємства, від якості й ефективності використання якого багато в чому залежать результати діяльності підприємства і його конкурентоспроможність.

ПАТ "Житомирський маслозавод" сформована двоступенева структура управління, яка відповідає чинній організаційній будові підприємства. Така структура є простішою, її перевагами є економічність, чіткий розподіл повноважень і обов'язків. В ПАТ "Житомирський маслозавод" основою організаційно-правового регламентування ефективної роботи апарату управління є Статут підприємства, посадові інструкції спеціалістів, загальні функціональні положення спеціалістів тощо. Згідно із загальними функціональними положеннями керівник ПАТ "Житомирський маслозавод" є організатором всієї виробничої, природоохоронної діяльності підприємства. Динамічний процес стратегічного планування в менеджменті являє собою набір дій і рішень прийня-

тих керівництвом, які ведуть до розробки специфічних стратегій, призначених для того, щоб допомогти організації досягти своїх цілей (табл. 2). Потрібно також зазначити, що за балансом трудових ресурсів підприємства за 2023 р. спостерігається подальше скорочення трудового персоналу на 5 осіб порівняно з 2022 р., і на 246 осіб у порівнянні з 2020 р., хоча потреба в трудових ресурсах складає 171 працівник (резерви кадрів здебільшого складаються з тимчасових і сезонних працівників). В той же час коефіцієнт використання робочого часу за 2023 р. загалом складає 0,78.

У 2020–2022 рр. фонд заробітної плати товариства скоротився на 16,3% внаслідок скорочення чисельності працівників на 25%. Аналізуючи показники трудового потенціалу ПАТ "Житомирський маслозавод" відмітимо негативну тенденцію до зниження рівня трудового потенціалу у 2022 р. відносно 2020 р. Отриманий набір оцінок дозволяє виявити найбільш ефективні структурні підрозділи, а також розробити набір заходів щодо оптимізаційних рішень удосконалення їх структури організації. Рекомендації щодо удосконалення організаційної структури ПАТ "Житомирський маслозавод" наведено у табл. 3. Перерахований комплекс характеристик спрямований на формування формалізації процедур прийняття рішення, що використовуються при створенні моделей організаційної структури. З метою проведення подальшої оптимізації організаційної структури та вдосконалення діяльності структурних підрозділів на підприємствах останнім часом інтенсивно впроваджується система безперервного поліпшення процесів на базі підходу LEAN-технологій ощадливого виробництва [2–8] і сервісна модель функцій підтримання з

регламентованим переліком сервісів, їх ключовими характеристиками й показниками оцінки, механізмом збору даних в режимі реального часу.

Впровадження змін організаційної структури в умовах розвитку високотехнологічних підприємств викликане глибшою та системною цифровізацією, трансформацією та автоматизацією аналізу процесної моделі їх функціонування. Недоліком даного підходу є відсутність поточного зв'язку з урахуванням підрівнів. Дослідження дозволяє зробити висновки про те, що оптимізація структури персоналу спроможна допомогти збільшити обсяг робіт, надалі підвищуючи продуктивність праці. Позитивним вважаємо подальше збільшення кількості осіб, які прибули, порівняно з кількістю вибулих на 1 особу. Попри складні умови господарювання у воєнний час заробітна плата у 2020—2022 рр. зросла на 6,43 тис. грн або на 39%, тоді як середньооблікова чисельність працівників скоротилася на 246 осіб або 25%.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Оцінка конкурентоспроможності виробників та характеристик ринку морозива в Україні продемонструвала стійке прагнення виробників до впровадження інновацій (їх вводять як великі та середні, а також малі підприємства), вдосконаленні та урізноманітненні асортименту продукції, стимулюючи унікальність продукту та його впізнаваність у торговельній мережі. Підприємства займаються орендування, формуванням власного іміджу, популяризацією підприємств та їх продукції, в тому числі використовуючи рекламу у ЗМІ, розробляючи яскраве пакування, забезпечуючи неповторний смак морозива. Конкуренція на ринку досить жорстка і 5—7 підприємств утримують понад 72% ринку, а 3 підприємства — близько 80 експорту, хоча основним залишається внутрішній ринок як з позиції виробництва, так і споживання солодкого охолодженого десерту. Цінові та смакові чинники є вирішальними з позиції вибору товару для споживача. Постійний ріст цін на сировину, матеріали, енергоносії, роботи та послуги стимулює ріст гуртових та роздрібних цін на морозиво. Підприємства-виробники в форматі стратегії захисту власного ринку часто обирають диверсифікацію, інтеграцію та заміну дорогих інгредієнтів на дешевші, що прямо позначається на якості продукту.

Наразі конкуруючи з потужним гравцями на ринку морозива ПАТ "Житомирський маслозавод" досягає конкурентних переваг шляхом товарної політики (удосконалення асортименту, оптимізації структури та каналів реалізації (у продажу та на виробництві залишаються лише надприбуткові групи товарів, формується власна торговельна мережа). Цінова політика товариства передбачає наявність широкої лінійки товарів різних цінових груп (від дешевих сортів до преміумкласу). Проведення акцій та заходів, надання бонусів та знижок постійним та гуртовим споживачам дозволяє утримувати їх прихильність. Рекламна діяльність у форматі екскурсій "магічним" чином впливає на шкільну аудиторію — основних споживачів морозива. Розширений формат екскурсій для потенційних гуртових споживачів, зокрема закордонних країн, дозволяє розширити коло експортерів. Наявність власної торговельної марки, орендування, постійне вдосконалення іміджу сприяє утриманню позицій на ринку, що позначається на фінансових показниках. АТ "Житомирський маслозавод демонструє" високі показники ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості та рентабельності, а політика зниження залежності від зовнішнього фінансування робить підприємство конкурентоспроможним у довгостроковій перспективі.

В умовах підприємства основу колективу складають люди працездатного віку, частка яких у 2022 р. становить загалом 86,4% від загальної кількості працівників. Особливе місце в роботі з персоналом в останній час, відводиться його професійному розвитку. На підприємстві ця проблема є досить актуальною, бо 16% зайнятих на виробництві мають тільки загальну середню освіту, і лише 64% — це працівники, які мають середньоспеціальну освіту. Збільшилась кількість працівників з вищою освітою, тобто, якщо у 2020 р. їх частка становила 3,7% в загальній кількості працівників, то у 2022 р. вона зросла до 5,2%. Працівників, які займалися підвищенням кваліфікації, збільшилось на 32,6% порівняно з 2020 р. Кількість працівників, які проходили перепідготовку, збільшилась у 2022 р. на 23,1%. Потрібно також зазначити, що за балансом трудових ресурсів підприємства у 2023 р. спостерігається подальше скорочення персоналу на 5 осіб порівняно з 2022 р., і на 246 осіб порівняно з 2020 р., хоча потреба у трудових ресурсах складає 171 працівник (резерви кадрів ПАТ "Житомирський маслозавод", які здебільшого складаються з тимчасових і сезонних працівників). Коефіцієнт

використання робочого часу за 2023 р. загалом складає 0,78.

Результати розрахунків показників руху трудових ресурсів ПАТ "Житомирський маслозавод" за 2020—2022 рр. дозволяють зробити наступні висновки. У 2022 р. середньооблікова кількість штатних працівників становила 740 осіб; при цьому відзначимо, що коефіцієнт плинності кадрів у звітному періоді становить 0,005. Своєю чергою середня кількість позаштатних працівників у 2022 р. склала 56 осіб. У 2022 р. фонд оплати праці становив 162,7 млн грн, що на 31,8 млн грн менше рівня 2020 р., тобто зменшився на 17% внаслідок скорочення чисельності працівників на 246 осіб або на 25% у 2022 р. порівняно з 2020 р. Фонд основної заробітної плати склав 76,3 млн грн, додаткової — 86,4 млн грн. На кінець 2022 р. обсяг заохочувальних та компенсаційних виплат склав 5235 тис. грн Фонд оплати праці позаштатних працівників — 1983,1 тис. грн У 2020 р. питома вага основної заробітної плати у фонді оплати праці становила 46,8. У 2022 р. її питома вага зросла до 46,9%. Подальше удосконалення організаційної структури ПАТ "Житомирський маслозавод" дозволить покращити показниками діяльності товариства.

Література:

1. Антонюк П. Кадровий потенціал підприємства як основа зростання продуктивності праці. Наук. Вісн./Одес. Нац. Екон. Ун-т. 2018. № 11.
2. Горбаль Н. І. Кадрова складова економічної стійкості вітчизняних підприємств. Вісн. Нац. Ун-ту "Львів. Політехніка". 2017. № 875.
3. Діхтієвський П. В. Кадрове забезпечення судів загальної юрисдикції: адміністративно-правовий аспект: монографія. Київ: Гельветика, 2015.
4. Загрева В. Управління персоналом у системі менеджменту організації. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки. 2015. № 1. С. 86—90.
5. Застрожнікова І. В. Кадровий потенціал аграрних підприємств в умовах діджиталізації: стратегії та механізми розвитку: монографія. Харків: Смуґаста типографія, 2020.
6. Застрожнікова І. В. Кадровий потенціал в системі економічного потенціалу сучасного підприємства. Актуал. Проблеми інновац. Економіки. 2020. № 3. С. 91—95.
7. Захарчин Г. М. Управління персоналом в контексті сучасних викликів Актуал. Проблеми економіки. 2017. № 4.
8. Заярнюк О. В. Кадрове забезпечення інноваційного розвитку регіону // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. 2015. Вип. 4.
9. Калініченко Л. А. Кадрова складова економічної безпеки підприємства роздрібної торгівлі. Проблеми економіки. 2020. № 1.
10. Костишина Т. А. Управління персоналом: теоретичні аспекти та стратегії розвитку: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2014. 603 с.

References:

1. Antoniuk, P. (2018), "The personnel potential of the enterprise as the basis of labor productivity growth", *Nauk. Visn. Odes. Nats. Ekon. Un-t*, vol. 11.
2. Horbal', N. I. (2017), "Human resources component of economic stability of domestic enterprises", *Visn. Nats. Un-tu "L'viv. Politekhnik"*, vol. 875.
3. Dikhtievs'kyj, P. (2015), *V. Kadrove zabezpechennia sudiv zahal'noi iurysdyksii: administrativno-pravovyj aspekt* [Staffing of courts of general jurisdiction: administrative and legal aspect], *Hel'vetyka*, Kyiv, Ukraine.
4. Zahreva, V. (2015), "Human Resources in Organizations' Management System", *Naukovyj visnyk Skhidnoievropejs'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Pedagogichni nauky*, vol. 1, pp. 86—90.
5. Zastrozhnikova, I. V. (2020), *Kadrovij potentsial ahrarnykh pidpryemstv v umovakh didzhytalizatsii: stratehii ta mekhanizmy rozvytku* [Personnel potential of agrarian enterprises in conditions of digitalization: strategies and mechanisms of development], *Smuhasta typohrafiia*, Kharkiv, Ukraine.
6. Zastrozhnikova, I. V. (2020), "Personnel potential in the system of economic potential of a modern enterprise", *Aktual. Problemy innovats. Ekonomiky*, vol. 3. S. 91—95.
7. Zakharchyn, H. M. (2017), "Personnel management in the context of modern challenges", *Aktual. Problemy ekonomiky*, vol. 4.
8. Zaiarniuk, O. V. (2015), "Staffing Region Innovation Development", *Derzhava ta rehiony. Ser. Ekonomika ta pidpryemnytstvo*, vol. 4.
9. Kalinichenko, L. L. (2020), "The Personnel Component of Economic Resilience of a Retail Enterprise", *Problemy ekonomiky*, vol. 1.
10. Kostyshyna, T. A. (2014), *Upravlinnia personalom: teoretychni aspekty ta stratehii rozvytku* [Personnel management: theoretical aspects and development strategies], *PUET*, Poltava, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 21.06.2023 р.

УДК 338.481.1

Т. В. Марусей,

к. е. н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, природничо-економічний факультет, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1018-702X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.13.54

СТАТИСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИЗМУ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

T. Marusei,

PhD in Economic, Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel-Restaurant Business,
Natural-Economical Department, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

STATISTICAL STUDIES OF TOURISM IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Наукова стаття присвячена особливостям статистичних досліджень туризму в умовах сталого розвитку. Доведено, що статистика туризму є однією з фундаментальних умов розвитку сталого туризму, є одним з основних напрямків діяльності Національної туристичної організації України. Розглянуто туристичні організації, які активно досліджують використання показників для моніторингу прогресу сталого розвитку території. В статті відмічено, що Національна туристична організація України намагається розвивати статистичне вимірювання розвитку туризму для подальшого поглиблення знань про сектор, моніторинг, оцінки впливу, сприяння управлінню, орієнтованого на результати та висвітленню стратегічних питань для розбудови сталого туризму в Україні. Розглянуто Туристичний барометр України як видання, яке містить дані щодо внеску туризму в сукупну пропозицію товарів, послуг в рамках національної і регіональної економіки, отримані на основі методики допоміжного рахунку туризму. Проаналізовано методологію сателітних розрахунків, виділено такі основні розрахунки: зайнятість в туризмі; інвестиції в основні засоби (валове нагромадження); туристичне колективне споживання (неринкові послуги уряду); сукупний туристичний попит.

The scientific article is devoted to the peculiarities of statistical studies of tourism in conditions of sustainable development. It has been proven that tourism statistics are one of the fundamental conditions for the development of sustainable tourism, and are one of the main areas of activity of the National Tourism Organization of Ukraine. Tourism organizations that are actively researching the use of indicators to monitor the progress of the sustainable development of the territory are considered. In addition, a methodology for determining such important indicators as the contribution to the GRP of the tourism industry, the contribution to the GRP from direct service to visitors, and the GDP generated directly in tourism has been developed. When preparing the Tourist Barometer of Ukraine, numerous features of national legislation and the currently existing information base were taken into account. The article notes that the National Tourism Organization of Ukraine is trying to develop statistical measurement of tourism development for further deepening of knowledge about the sector, monitoring, impact assessment, promoting results-oriented management and highlighting strategic issues for the development of sustainable tourism in Ukraine. This organization works on improving the methodological framework for measuring tourism and expanding analytical potential, develops practical guidelines for their implementation in the regions of the country, strives for statistical strengthening in the regions, and also collects and disseminates tourism statistics for all interested parties. The Tourist Barometer of Ukraine was considered as a publication that contains data on the contribution of tourism to the overall supply of goods and services within the framework of the national and regional economy, obtained on the basis of the methodology of the auxiliary account of tourism. The methodology of satellite calculations was analyzed, the following basic calculations were highlighted: employment in tourism; investments in fixed assets (gross accumulation); tourist collective consumption (non-market

government services); aggregate tourist demand. These indicators are very often supplemented by the following: production calculations in tourism; demand for a tourist product; production of added value in tourism; characteristics of visitors; investments in tourism; fixed capital in tourism and others.

Ключові слова: туризм, сталий розвиток, сталий розвиток туризму, статистика, статистичний барометр.

Key words: tourism, sustainable development, sustainable development of tourism, statistics, statistical barometer.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Статистика туризму є однією з головних умов розвитку сталого туризму, є одним з основних напрямків діяльності Національної туристичної організації України. Об'єктивна та повна статистика необхідна для оцінки різних аспектів туризму, розробки маркетингових стратегій, забезпечення і вдосконалення державної політики, зміцнення міжвідомчих відносин, оцінки ефективності та дієвості управлінських рішень і вимірювання показників туризму в масштабах національної економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед українських науковців, які зробили значний внесок у статистичні дослідження туризму в умовах сталого розвитку, заслуговують уваги наукові праці Александрової В., Жадан Т., Стригуль Л., Брича В., Галиш Н., Смирнова І., Любіцевої О., Тимошенко О. У роботах згаданих авторів розглядаються теоретико-методологічні та практичні засади статистичного обліку у міжнародному туризмі, сталий розвиток туристичної індустрії в екологічному та статистичному вимірі, досліджується туризм у контексті сталого розвитку, приділяється значна увага особливостям управління туризмом в рамках виконання стратегій сталого розвитку. Проте станом на сьогодні існує потреба у комплексному аналізі особливостей статистичних досліджень туризму в умовах сталого розвитку, що зумовило вибір теми цієї статті.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

З огляду на зазначені вище факти, метою статті є статистичні дослідження туризму в умовах сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Протягом останніх років фахівці сфери туризму та туристичні організації активно досліджують використання показників для моніторингу прогресу сталого розвитку території. З 1993 року Всесвітня туристична організація (ВТО) виступає ініціатором застосування показників сталості як "фундаментальної частини загального планування та управління ціловим призначенням, а також невід'ємним елементом зусиль, спрямованих на забезпечення сталого розвитку секторів туризму на всіх рівнях" [2, с. 8].

На сьогодні оцінка стану туризму на міжнародному рівні в різних країнах робиться на основі Системи національних рахунків (СНР), рейтингу країн світу по рівню конкурентоспроможності подорожей і туризму, який формує Всесвітній економічний форум (ВЕФ), а також рейтингу, що складається за даними міжнародного туризму, розробленого Всесвітньою туристською організацією (UNWTO), яка є найбільшою у світі міжурядовою організацією по туризму, що має статус спеціалізованої установи ООН.

UNWTO (United Nations World Tourism Organization) займається розвитком надійного і загальнодоступного туризму. Для забезпечення сектора актуальною і своєчасною інформацією організацією розраховується показник міжнародного туризму, який оцінює розвиток туризму в короткостроковому періоді. Він складається з трьох складових: огляд даних по туризму з країн прибуття і вибуття; ретроспективна і перспективна оцінка туризму, яка складається групою експертів UNWTO; збір додаткових економічних даних для оцінки стану і розвитку туризму [1].

Здійснення збору статистичних даних UNWTO відбувається через національні організації по туризму і власних експертів, які фіксу-

ють відомості про міжнародних туристичних прибуттях, збирають інформацію для визначення доходів від міжнародного туризму і міжнародних туристичних витрат, а також роблять зведення даних відносно польотів повітряного транспорту і його розміщення. У кінці кожного року UNWTO проводиться аналіз туристичної сфери і на основі аналізу поточних тенденцій і думки експертів створюється прогноз на наступний період.

На сьогодні одним із ключових документів щодо сталого розвитку є Резолюція Генеральної Асамблеї ООН "Перетворення нашого світу: Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року" (від 25.09.2015 р.), у якій виділено 17 цілей та 169 завдань з приводу сталого розвитку. Враховуючи потужний потенціал туризму для сталого розвитку, Генеральна Асамблея ООН проголосила 2017 рік Міжнародним роком сталого туризму в інтересах розвитку (резолюція від 22 грудня 2015 року). ЮНВТО був прийнятий робочий документ "Туризм в інтересах розвитку". Його метою є протягом Міжнародного року сталого туризму в інтересах розвитку та надалі, сприяти виявленню об'єму потенційного внеску туризму у сталий розвиток, а також факторів, які сприяють цьому. У ньому зазначені сильні та проблемні сторони туризму, а також вказано на необхідність продуманого планування й керівництва.

У контексті документу "Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року" Комітет ЮНВТО зі статистики та допоміжного рахунку в туризмі (16 засідання від 26—27.01.2016 р.) започаткував програму стосовно розробки "статистичної основи для оцінки сталого туризму з урахуванням економічних, екологічних й соціальних аспектів, а також відповідних просторових рівнів (глобального, національного і субнаціонального)" [2,4].

У сфері сталого розвитку на період до 2030 року та його 17 Цілей, прийняті всіма країнами-членами Організації Об'єднаних Націй у вересні 2015 року, представляють далекоглядну дорожню карту для всіх країн та зацікавлених сторін у прагненні до світу сталого процвітання, соціальної інклюзивності та рівності, водночас зберігаючи нашу планету й не залишаючи нікого осторонь. Для оцінки досягнутого прогресу та забезпечення того, щоб ніхто не був забутий, необхідні якісні, доступні, актуальні та достовірні дані. Ураховуючи вкрай важливу роль високоякісної офіційної статистики для прийняття обґрунтованих управлінських та політичних рішень на 63-й пленарній сесії

Конференції європейських статистиків у червні 2015 року було прийнято Декларацію про роль національних статистичних управлінь у вимірі та моніторингу цілей у сфері сталого розвитку. Цим документом визначено, що офіційна статистика розглядається як необхідний елемент інформаційної системи стійкого розвитку, саме на національні статистичні управління покладається ключова координуюча роль у вимірі та моніторингу у сфері сталого розвитку через забезпечення: використання найкращих методів для підготовки відповідних даних; ефективної взаємодії з постачальниками даних у межах офіційної статистики та партнерства із громадянським суспільством, науковими установами, бізнесом; доступності даних, використання різноманітних методів їх поширення та інтерпретації. Керуючись міжнародними підходами, Державна служба статистики України, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 686-р "Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку", визначена координатором робіт зі збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку за національними індикаторами, у розрізі яких здійснюється збір даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку, розроблення метаданих для них і оприлюднення відповідної інформації. Інформаційне забезпечення моніторингу реалізації цілей сталого розвитку за допомогою обраних національних індикаторів цілей сталого розвитку дозволить оцінити прогрес у досягненні сталого розвитку, своєчасно виявляти актуальні проблеми, визначати пріоритетність вирішення завдань економічної політики, установлювати взаємозв'язки між секторами (для забезпечення синергетичного ефекту і згладжування потенційних протиріч), забезпечуватиме підзвітність у відносинах між Урядом та громадянами, а також сприятиме підвищенню обізнаності та мобілізації політичної підтримки, що також стимулюватиме сталий розвиток. Успішною може бути лише та політика, яка ґрунтується на доказовій базі (фактах і даних).

У документі наголошується, що показники потрібні для оцінки прогресу в досягненні цілей в галузі сталого розвитку. Наприклад, відповідно до завдання 8.9, внесено пропозицію використовувати два показники: внесок туризму у ВВП і зайнятість в сфері туризму. Ці два показники покликані використовуватися для оцінки економічного і частково соціального компонентів сталого туризму. Особливо важливими є показники, пов'язані з використанням інстру-

ментів для оцінки прогресу на шляху до сталого туризму (відповідно до завдання 12.b). Необхідно зауважити, що в документі підкреслюється важливість розробки додаткового набору показників для сприяння спостереженню за досягненням цілей в галузі сталого розвитку на глобальному та національному рівнях. ЮНВТО надає значної уваги питанням виміру показників сталого туризму, як одного з головних інструментів щодо ефективного планування політики в галузі туризму та управління туристичними центрами [4].

Розвиток туризму пов'язується із створенням туристичного продукту, розбудовою туристичної інфраструктури, зростанням інвестицій, формуванням іміджу території. Кожне рішення потребує надійного інформаційного забезпечення, що ґрунтується на розрахунку й аналізі низки кількісних індикаторів, в основі яких лежать статистичні дані. Вдосконалення національної системи туристичної статистики, її адаптація під потреби користувачів, переведення на доступну цифрову платформу — ось актуальні для української сфери туризму завдання, вирішення яких дасть можливість краще розуміти ринкові тенденції, закономірності розвитку туризму; просторові особливості; визначити й оцінити цільові ринки. Зрозуміла та доступна статистика туризму стає підставою для прийняття стратегічних рішень як підприємцями, так і органами державної та місцевої влади, у тому числі — пов'язаних із інвестуванням або фінансуванням туристичних проектів.

Національна система статистичних досліджень у туризмі характеризується цілою низкою суттєвих недоліків, що унеможливує подальше використання даних з метою прийняття стратегічних рішень. Поряд із наявністю адміністративних даних відносно туристських потоків за метою відвідування та параметрів пропозиції засобів розміщування, відсутня інформація щодо структури туристського споживання й обсягів туристських споживчих витрат, а одноденний туризм взагалі перебуває поза межами будь-яких статистичних спостережень.

Статистичні показники, за допомогою яких традиційно описувався туризм (кількість розміщених у засобах розміщування, кількість ночівель, число місць у готелях тощо), не дозволяють визначити його місце в економічному житті країни. Ця мета може бути досягнута через вдосконалення процедури обчислення туристичних потоків, а також за допомогою широкого застосування вартісних показників,

методологічно порівнянних з показниками, що застосовуються для характеристики інших галузей. На основі таких показників будується сателітний рахунок туризму, який дозволяє глибоко зрозуміти соціально-економічне значення туризму як для країни, так і для її регіонів [3].

Національна туристична організація України (НТОУ) намагається розвивати статистичне вимірювання розвитку туризму для подальшого поглиблення знань про сектор, моніторинг, оцінки впливу, сприяння управлінню, орієнтованого на результати та висвітленню стратегічних питань для розбудови сталого туризму в Україні.

НТОУ працює над удосконаленням методологічних рамок для вимірювання туризму та розширення аналітичного потенціалу, розробляє практичні вказівки щодо їх реалізації в регіонах країни, домагається статистичного зміцнення в регіонах, а також збирає та поширює статистику туризму для всіх зацікавлених сторін. Серед головних завдань в цьому напрямку:

1. Розвиток національної системи туристичної статистики (НСТС) відповідно до міжнародних рекомендацій щодо статистики туризму (IRTS 2008).

2. Розробка методології, інструкцій та інструментів для впровадження НСТС на національному рівні та в регіонах.

3. Впровадження єдиних стандартів вимірювання для кращої міжрегіональної порівняльності статистики туризму.

4. Популяризація та практичне впровадження туристичного сателітного рахунку в регіональній та національній туристичній статистиці.

5. Підтримка міст та регіонів України щодо вимірювання показників та економічного аналізу динаміки розвитку національного туристичного сектора [5].

Запровадження в Україні статистичного барометру є актуальним питанням удосконалення сталого розвитку туристичної сфери. В 2020 році вперше підготовлено видання Туристичний барометр України, яке містить дані щодо внеску туризму в сукупну пропозицію товарів, послуг в рамках національної і регіональної економіки, отримані на основі методики допоміжного (сателітного) рахунку туризму. Крім того, напрацьовано методологію визначення таких важливих показників як внесок у ВРП галузей туризму, внесок у ВРП від безпосереднього обслуговування відвідувачів, ВВП, сформований безпосеред-

ньо в туризмі. При підготовці Туристичного барометру України враховано численні особливості національного законодавства та існуючої на даний час інформаційної бази. Цей пілотний проект є початком нової епохи достовірних статистичних досліджень в національному туризмі. І кожне таке рішення потребує надійного інформаційного забезпечення, що ґрунтується на розрахунку і аналізі кількісних індикаторів, в основі яких лежать статистичні дані.

Структурно представлений Туристичний барометр України репрезентує детальну збірку даних щодо туристичного попиту (потік відвідувачів, кількість розміщених у колективних засобах розміщування, відвідувачі музеїв, пасажиропотік), туристичної пропозиції (зайнятості в галузях туризму, інвестиційної активності, платіжного балансу в галузях, що відносяться до туризму. Це видання також містить дані щодо внеску туризму в сукупну пропозицію товарів і послуг в рамках національної та регіональної економіки, отримані на основі методики допоміжного (сателітного) рахунку туризму. Обрахунок цих даних став можливим завдяки великому об'єму достовірної інформації, що було надано Державною службою статистики України та Управлінням міжнародного співробітництва, євроінтеграції, туризму та інвестицій Івано-Франківської облдержадміністрації.

Принциповою відмінністю цього видання є застосований в ньому новий для української статистики туризму підхід — великі масиви даних структурної статистики щодо кількості суб'єктів господарювання, зайнятості, обсягів реалізованих послуг, доданої вартості і витрат згруповані згідно викладеного у Міжнародних рекомендаціях статистики туризму 2008 року принципу — за видами туристичних продуктів, що дозволяє зробити крок у напрямку розуміння визначного місця туризму в економіці України.

Туристичний барометр України — це інноваційний формат аналізу і подання статистичної інформації, який є результатом збору і аналізу усіх доступних статистичних даних, які тим чи іншим чином характеризують туризм. Показники Туристичного барометра України відображають аналіз великого об'єму статистичної інформації, яку ми отримали у відповідь на запити до багатьох офіційних джерел: Державної служби статистики України, Державної прикордонної служби України, Національного банку України, Державної податкової служби України, головних

управлінь статистики в областях України тощо. При побудові сателітного рахунку було використано дані, зібрані в регіонах України під час опитувань, ініційованих структурними підрозділами органів місцевої виконавчої влади, уповноваженими з питань розвитку туризму[8].

В Україні працюють над розробкою методики оцінки мультиплікаційного ефекту розвитку індустрії туризму та гостинності. Згідно рекомендацій Статистичної комісії ООН мультиплікаційний ефект туризму у понад 60 країнах світу оцінюється за допомогою сателітних розрахунків, які дозволяють розраховувати частку туризму у ВВП, зайнятості, інвестиціях, доходах бюджету. Сателітні розрахунки туризму дозволяють проаналізувати всі аспекти попиту на туристичні товари та послуги, пов'язані з економічною активністю відвідувачів; визначити й описати взаємодію туризму з іншими видами економічної діяльності; сприяють оперативній взаємодії суб'єктів туристичної діяльності.

Отже, можна стверджувати, що всі вищезазначені світові організації вже декілька років працюють над побудовою сателітних рахунків, до яких долучаються національні статистичні служби та науковці цієї галузі. Сателітні розрахунки передбачають такі макроекономічні агрегати: додаткова вартість туристичного сектора (характеризує додану вартість віднесених до туристичної індустрії видів економічної діяльності, створеної у результаті обслуговування споживачів); туристична додана вартість (складається із тієї частини додаткової вартості туристичної індустрії, яка зумовлена туристичним споживанням та неспецифічних видів діяльності, створеної у результаті обслуговування споживачів); туристичний валовий внутрішній (регіональний) продукт (туристичний валовий внутрішній (регіональний) продукт визначається як сума додаткової вартості, створеної туристичної індустрії та іншими видами діяльності, зайнятими обслуговуванням туристів, і податків на продукти та імпорт, що включені в ринкову оцінку цього споживання).

У методології сателітних розрахунків важливими є розрахунки: зайнятості в туризмі; інвестиції в основні засоби (валове нагромадження); туристичне колективне споживання (неринкові послуги уряду); сукупний туристичний попит. Ці показники дуже часто доповнюються такими: розрахунки виробництва в туризмі; попит на туристичний продукт; вироб-

ництво доданої вартості в туризмі; характеристика відвідувачів; інвестиції в туризмі; основний капітал в туризмі та інше. Туризм є міжгалузевим видом діяльності, рівень якого залежить від стану інших галузей економіки, тому особливістю статистичної інформації у туризмі є різноманітність джерел інформації її отримання.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проблема сталого розвитку туризму залишається однією із пріоритетних у контексті сталого розвитку. У зв'язку з динамічним розвитком міжнародного туризму, сталий туризм є одним з основних пріоритетів Всесвітньої туристичної організації, яка масштабною діяльністю сприяє впровадженню принципів сталого туризму, як інструменту для розвитку. Важливість достовірних, актуальних та доступних статистичних даних про туристичні потоки, пріоритети туристів в споживанні послуг, туристичні витрати і в цілому дані, необхідні для оцінки вкладу туристичної галузі та пов'язаних з нею галузей в економіку регіону. Це потребує аналізу стану і динаміки туристичної сфери, прогнозування, планування та розвитку туризму, так як статистика туризму є однією з основних умов розвитку сталого туризму.

Література:

1. Александрова В. О., Жадан Т.А., Стригуль Л.С. Статистичний облік у міжнародному туризмі. URL: <http://es.khpi.edu.ua/article/view/262316/258797>
2. Брич В., Галиш Н. Сталий розвиток туристичної індустрії: екологічний та статистичний вимір. Економічний аналіз. 2020. Том 30. № 4. С. 23—30.
3. Марусей, Т. (2022). Особливості статистичних досліджень туристичної галузі. Економіка та суспільство, (40). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-72>
4. Мелько Л.Ф. Туризм у контексті сталого розвитку. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/melko_0030.pdf
5. Національна система туристичної статистики. URL: https://nto.ua/nsts_methodology_ua.html
6. Смирнов І.Г., Любіцева О.О. Маркетинг сталого туризму: навч. посіб. Київ: Видавництво Лира-К, 2019. 256 с.
7. Тимошенко Т.О. Концепція розумного управління туризмом в рамках виконання стра-

терій сталого розвитку територіальних громад. Publ. upr. reg. rozvit. 2021, № 3: 771—796. DOI: 10.34132/pard2021.13.10

8. Туристичний барометр України: інфографіка. URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-poster2020.pdf>

9. Цілі сталого розвитку Україна 2021. Моніторинговий звіт. URL: https://ukrstat.gov.ua/csr_prezent/2020/ukr/st_rozv/publ/SDGs%20Ukraine%202021%20Monitoring%20Report%20ukr.pdf

References:

1. Aleksandrova, V. O. Zhadan, T.A. and Stryhul', L.S. (2022), "Statistical accounting in international tourism", available at: <http://es.khpi.edu.ua/article/view/262316/258797> (Accessed 25 June 2023).
 2. Brych, V. and Halysh, N. (2020), "Sustainable development of the tourism industry: environmental and statistical dimension", *Ekonomichnyy analiz*, vol. 30, no. 4, pp. 23—30.
 3. Marusej, T. (2022), "Features of statistical research in the tourism industry", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. (40). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-72>
 4. Mel'ko, L.F. (2017), "Tourism in the context of sustainable development", available at: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/melko_0030.pdf (Accessed 25 June 2023).
 5. National Tourism Organization of Ukraine (2023), "National system of tourist statistics", available at: https://nto.ua/nsts_methodology_ua.html (Accessed 25 June 2023).
 6. Smyrnov, I.H. and Liubitseva, O.O. (2019), *Marketing of sustainable tourism*, Lira-K, Kyiv, Ukraine.
 7. Tymoshenko, T.O. (2021), "The concept of smart tourism management within the framework of implementing strategies for the sustainable development of territorial communities", *Publ. upr. reg. rozvit*, vol. 3, pp. 771—796. DOI: 10.34132/pard2021.13.10
 8. National Tourism Organization of Ukraine (2023), "Tourist barometer of Ukraine: infographic", available at: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-poster2020.pdf> (Accessed 25 June 2023).
 9. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Goals of sustainable development Ukraine 2021. Monitoring report", available at: https://ukrstat.gov.ua/csr_prezent/2020/ukr/st_rozv/publ/SDGs%20Ukraine%202021%20Monitoring%20Report%20ukr.pdf (Accessed 25 June 2023).
- Стаття надійшла до редакції 02.07.2023 р.

УДК 33.101

М. Ф. Плотнікова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму,

Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2852-3009>**В. О. Карасьов,**

магістрант, Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6030-5185>**Б. С. Марутовський,**

магістрант, Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5452-833X>**Я. В. Пиньківський,**

магістрант, Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9955-8810>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.13.60

ПРОЄКТНИЙ АНАЛІЗ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

M. Plotnikova,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economy,
Entrepreneurship And Tourism, Polissia National University, Zhytomyr

V. Karasyov,

Master's student, Polisky National University, M. Zhytomyr

B. Marutovskyi,

Master's student, Polisky National University, M. Zhytomyr

Y. Pinkivskyi,

Master's student, Polisky National University, M. Zhytomyr

PROJECT ANALYSIS OF QUALITY MANAGEMENT AND COMPETITIVENESS OF BUSINESS ENTITIES

Стратегія управління якістю та формуванням конкурентних переваг покликана сприяти адаптації підприємств до мінливих умов ринкового середовища та забезпечити ефективність конкурентної боротьби. Керівники у своїй діяльності оцінюючи ринкову ситуацію розробляють ефективні засоби конкуренції, які відповідають зовнішнім та внутрішнім викликам, умовам конкретного підприємства, посилюючи його конкурентні позиції на ринку. Проєктний аналіз управління якістю та конкурентоспроможністю виявляє здатність підприємства досягати стійкого становища на ринку за рахунок наявності ціннісних переваг внаслідок управління зовнішніми та внутрішніми процесами. Необхідність утримання власних позицій на ринку та пошук нових можливостей зростання економічної ефективності, зокрема за рахунок розширення ринків збуту, є базовою стратегією підприємства. Конкурентоспроможність товару формує визначальні умови набуття переваг підприємством на ринку, а неможливість швидкого копіювання чи імітації дозволяє говорити про конкурентну перевагу в довгостроковій перспективі. Мета досягнення конкурентних переваг передбачає максимальне забезпечення синтезу інтересів підприємства та споживачів як запоруки найефективнішого функціонування, що супроводжується оцінкою переваг і ризиків, аналізом ситуації на ринку та діяльності основних учасників. Універсальної стратегії для кожного підприємства не існує. Кожен суб'єкт господарювання у своїй стратегії враховує глобальні тенденції, ситуацію в країні, галузі, власні цілі та можливості, наявні ресурси та ризики. На ринку багато що залежить від розширення асортименту, експериментів з дизайном, появи нових брендів, ефективності маркетингової політики. На підприємстві є можливість для розміщення нового виду виробництва. Виробничі площі складського приміщення не мають повної завантаженості і тому для нового компонування і розміщення мате-

ріалів, що зберігаються на складі, можна виділити окреме приміщення. Організація нового виробництва спричинить зміну організаційної структури: замість лінійної необхідно впровадити матричну структуру, що забезпечить підприємству кращу організацію і можливість контролю за формуванням прибутку. Територіальна, організаційна та частково фінансова відособленість дозволять поліпшити процеси управління і допоможуть сформувати більш логічну схему управління різними видами виробництв.

The strategy of quality management and formation of competitive advantages is designed to help enterprises adapt to changing market conditions and ensure the effectiveness of competition. Managers in their activities, assessing the market situation, develop effective means of competition that meet external and internal challenges, conditions of a particular enterprise, strengthening its competitive position in the market. Project analysis of quality and competitiveness management reveals the ability of an enterprise to achieve a stable position in the market due to the presence of value advantages due to the management of external and internal processes. The need to maintain its own position in the market and search for new opportunities to increase economic efficiency, in particular by expanding sales markets, is the basic strategy of the enterprise. The competitiveness of a product forms the determining conditions for an enterprise to acquire advantages in the market, and the inability to quickly copy or imitate allows us to talk about a competitive advantage in the long term. The goal of achieving competitive advantages involves maximizing the synthesis of the interests of the enterprise and consumers as a guarantee of effective functioning, accompanied by an assessment of advantages and risks, analysis of the market situation and the activities of the main participants. There is no universal strategy for every enterprise. Each business entity takes into account global trends, the situation in the country, industries, its own goals and opportunities, available resources and risks in its strategy. In the market, much depends on the expansion of the product range, experiments with design, the emergence of new brands, and the effectiveness of marketing policies. The company has the opportunity to place a new type of production. The production areas of the warehouse are not fully loaded, and therefore a separate room can be allocated for the new layout and placement of materials stored in the warehouse. The organization of new production will lead to a change in the organizational structure: instead of a linear one, it is necessary to introduce a matrix structure, which will provide the enterprise with a better organization and the ability to control profit generation. Territorial, organizational and partly financial isolation will improve management processes and help to form a more logical management scheme for various types of production.

Ключові слова: бізнес, підприємництво, проєктний аналіз, управління конкурентоспроможністю, управління якістю, проєктування.

Key words: business, entrepreneurship, project analysis, competitiveness management, quality management, design.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стратегія управління якістю та формування конкурентних переваг покликана сприяти адаптації підприємств до мінливих умов ринкового середовища та забезпечення ефективності конкурентної боротьби. Керівники у своїй діяльності оцінюючи ринкову ситуацію розробляють ефективні засоби конкуренції, які відповідають зовнішнім та внутрішнім викликам та умовам конкретного підприємства, посилюючи його конкурентні позиції на ринку, що визначається як результатами управління якістю, так і моніторингом і проєктування поточної діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питанням визначення сутності категорій "управління якістю", "конкуренція" та забезпечення конкурентних переваг підприємств приділяли увагу такі зарубіжні вчені як Р. Байя, Ф. Вебстер, Ж.-Ж. Ламбен, Ф. Котлер, Р. Коуз, М. Портер, Р. Фатхутдінов, В. Холл, та інші. Концептуальне розв'язання проблеми форму-

вання конкурентних переваг, у тому числі шляхом проєктного аналізу, управління якістю продукції, товарів робіт і послуг, їх безпечністю та стандартизацією досліджували вітчизняні вчені-економісти Є. Андреева, Х. Бучковська, В. Василенко, А. Войчак, І. Заруцький, Л. Іванець, Я. Криворучко, Л. Лісовська, М. Смірнова, Е. Сисоєва, А. Вовчак, Б. Воловиков, І. Должанський, О. Янковий тощо. Водночас недостатньо розкритими залишаються питання управління якістю та конкурентоспроможністю в умовах окремих суб'єктів підприємництва, що визначило актуальність дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження стало вивчення питань управління якістю та конкурентних переваг на рівні суб'єкта господарювання інструментами проєктного аналізу. Досягненню мети сприяло вирішення таких завдань: 1) дослідити сутність понять якості та конкуренції; 2) виявити загальнотеоретичні аспекти впливу конк-

ретних конкурентних переваг на результати діяльності підприємства; 3) оцінити конкурентне середовище, основних конкурентів та переваги обраного суб'єкта підприємництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Підприємства, які розпочинають свою діяльність на ринку, прагнуть досягти переваг над іншими суб'єктами господарювання, головними з яких є управління якістю процесів, продукції, досягнення конкурентоспроможності товарів і послуг. Тому головною метою його діяльності є досягнення конкурентних переваг в довгостроковому періоді, які своєю чергою приведуть до високої норми прибутку та стабільного економічного зростання [1]. За таких обставин ми розуміємо, що для споживачів може бути надано широкий вибір товарів різних виробників і це змушує підприємства постійно рухатися у напрямі пошуку нових рішень щодо удосконалення власної діяльності та продукції [1—8]. У сучасній економіці конкуренція є цивілізованою, культурною формою боротьби за існування суперників у ринковому протиборстві, дієвим способом розкриття потенціалу та регулювання ринкових відносин, інструментом змагання учасників ринку за кращі умови та результати виробництва, купівлю та продаж товарів, що веде до підвищення їх якості [1—2]. Конкуренція зобов'язує товар бути конкурентоспроможним. Економічна теорія визначає конкурентоспроможність товарів як їх здатність відповідати вимогам конкурентного ринку, запитам покупців порівняно з іншими представленими аналогічними товарами. Це означає, що товар повинен володіти певним ступенем привабливості для покупця (володіти конкурентною перевагою). Що і собі передбачає набуття ним не менше двох головних умов: 1) володіння наявними відмінностями, які є позитивними та значущими для покупця; 2) позитивна відмінність товару від аналогів має бути відомою клієнту та важко досягнутою іншими виробниками [7].

Досить широке коло таких чинників звучується концентрацією уваги на так званих конкурентних перевагах підприємства, тобто таких характеристиках чи властивостях, які забезпечують переваги над прямими конкурентами. Конкурентна перевага — наявність у системі якої-небудь особливої цінності, що дає їй перевагу перед конкурентами Філіп Котлер переконаний, що перевага досягається пропозицією більшої цінності для споживачів порівняно з конкурентами внаслідок нижчих цін або

надання більших вигод за виправдану вищу ціну [1—2]. В основі збереження міцної ринкової позиції та розширення власного впливу на ринок лежать саме конкурентні переваги підприємства та якого продукції, у тому числі шляхом управління її якістю. Конкурентні переваги — явища, на яке спрямовані стратегії у сфері бізнесу. Вони формуються шляхом ефективного виробництва, рекламою, володінням патентами, професійним менеджментом, ставленням до споживача [1]. Головною місією суб'єкта підприємництва (досягнення конкурентних переваг) є забезпечення максимального поєднання цілей та інтересів компанії та цінності для споживачів [1—7].

Конкурентні переваги підприємства створюються за допомогою володіння ним унікальними нематеріальними та матеріальними активами, стратегічно важливими для даного бізнесу [10]. Тому основою будь-яких конкурентних переваг є особлива компетентність у певній сфері діяльності, унікальні активи підприємства тощо [9]. Як правило, конкурентні переваги реалізуються на рівні стратегічних одиниць бізнесу і є основою їх конкурентної (ділової) стратегії [3]. Щоб їх вважати стратегічними необхідно, щоб конкурентні переваги відповідали таким вимогам: базувалися на можливостях та ресурсах підприємства, мали оригінальність важко доступність (або неможливість) до повторення конкурентами; забезпечували унікальність торгової марки протягом тривалого часу; а також задовольняли специфічні потреби клієнта, — іншими словами, давали релевантну вигоду для цільової аудиторії.

Конкурентні переваги підприємства є важливим фактором, що впливає на його успішність та прибутковість. Підприємство повинно мати як мінімум 4—5 конкурентних переваг та захищати їх за допомогою інноваційних технологій, шляхом розробки власних методів виробництва та отримання патентів. Основними методами оцінки конкурентних переваг є Метод LOTS, PEST-аналіз, PIMS-аналіз, Модель зростання товару на ринку за І. Ансоффом, Багатокутник конкурентоспроможності. Умови, які створюють конкурентні переваги, можуть бути різноманітними, включаючи як внутрішні фактори, так і зовнішні. Наприклад, внутрішні фактори можуть включати ефективне використання ресурсів, технологічну перевагу, високу якість продукту або послуги, а також ефективну управлінську стратегію. Зовнішні фактори, своєю чергою, можуть включати наявність високопродуктивних постачаль-

Рис. 1. Складові процесу розробки стратегії конкурентних переваг

Джерело. сформовано за даними [3—9].

ників, розвинену інфраструктуру, створити значущі цінності для споживачів певної продукції. Процес розробки стратегії передбачає наступні етапи (рис. 1).

Для того, щоб компанія отримала значну конкурентну перевагу на ринку, вона повинна відповідати стандартам виробництва, демонструючи вищу якість та власний бренд. Однак, якщо кінцевий споживач має змогу отримати такий продукт чи послугу за нижчою ціною чи кращою якістю за ті самі кошти, це не буде конкурентною перевагою. Умовно інструменти, які можуть вплинути на вибір покупця можна розділити на такі групи: 1) інструменти компаній — маркетингові та рекламні — інструменти, які повністю контролюються і створюються або виробником, або продавцем, наприклад, рекла-

ма, бренд, супровідні та післяпродажні послуги тощо; 2) інструменти продавців — повністю контролюються лише продавцем, наприклад, особиста та професійна ефективність продавця, його комунікативність; 3) набір інструментів, які поєднують діяльність продавців та компаній і створюють вигідну для них різницю у свідомості покупця між їх пропозиціями та пропозиціями інших підприємств [3]. Ефективне функціонування на ринку є одним з критеріїв [1—6], що дозволяє оцінити її конкурентні переваги та намітити вектор їх реалізації (рис. 2).

Процес розвитку підприємства спрямований на формування потенціалу — сукупності ресурсів суб'єкта господарювання, які використовуються ним з метою вирішення власних завдань. Одним з головних завдань підприєм-

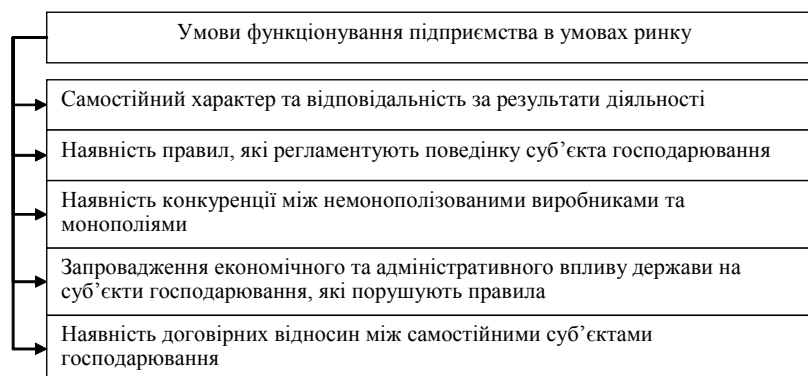

Рис. 2. Система формування конкурентних переваг

Джерело: сформовано на основі [5—7].

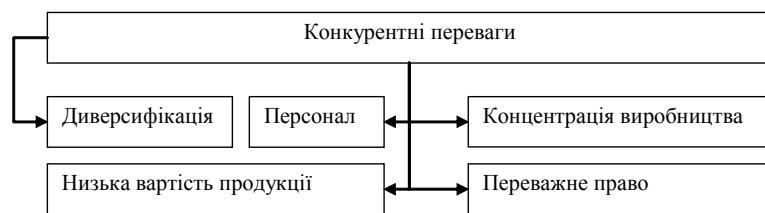

Рис. 3. Найпоширеніші конкурентні переваги

Джерело: сформовано на основі [5—7].

ства є набуття переваг порівняно з основним конкурентами, що визначається шляхом порівняння. Стійкість конкурентної переваги залежатиме від того, внаслідок яких різновидів вона буде реалізована, органічно чи інноваційно побудований механізм реалізації цієї системи менеджменту в організації [1—4], (рис. 3). Такими характеристиками часто є рівень виробничих витрат, частка ринку, їх динаміка по роках тощо [7]. Наявні конкурентні переваги не завжди є явно вираженими, — вони залежать від вибору (набуття статусу важливих з позиції суб'єкта) керівництва, споживачів, конкурентів тощо [1—8].

Чинники, які визначають конкурентні переваги, є складною відкритою, ієрархічною соціально-економічною, багатофункціональною системою. Вони різняться за джерелами та характером свого прояву, зокрема зовнішні чинники формування конкурентних переваг — це рівень конкурентоспроможності країни, галузі, регіону, організації, силу конкуренції на вході та виході системи, серед постачальників сировини, матеріалів, комплектуючих та інших компонентів, сила конкуренції між товарами-замінниками, появою

нових потреб, рівнем організації виробництва, праці, управління у посередників та споживачів, а внутрішні — патентоздатність (новизну) товару чи процесів організації, раціональність виробничої та організаційної структури підприємства, конкурентоспроможність персоналу, прогресивність інформаційних технологій, процесів та обладнання суб'єкта господарювання, науковий рівень системи менеджменту, особливості місії підприємства [1].

Оцінку ефективності управління якістю та конкурентоспроможністю проводили на прикладі ТОВ "Ліспак" (мале підприємство, яке виробляє європіддони, меблі та будівельні матеріали з лісопродукції). Товариство діє на ринку зі стабільними економічними умовами, а обласний центр забезпечує високий потенціал для його розвитку внаслідок наявності розвиненої інфраструктури. Це дозволяє швидко та ефективно взаємодіяти з основними партнерами й клієнтами. ТОВ "Ліспак" має загальну стратегію наслідування лідерів галузі. За нашими оцінками товариство має третю позицію на регіональному рівні серед виробників будівельних матеріалів з деревини (рис. 4).

Рис. 4. Діаграма конкурентних переваг ТОВ "Ліспак" у 2020—2022 рр.

Джерело: сформовано за даними опитування.

Таблиця 1. Конкурентна позиція ТОВ "Ліспак" на ринку у 2020–2022 рр.

Показники	ПрАТ «Коростенський завод МДФ»	ТОВ «ВЕЛІСТА АРТ»	ТОВ «Вівад – 09»	ПрАТ «Дніпрорувд»	ТОВ «Ліспак»	ПП «Меблева фабрика «Мірт»
Рівень цін	7	6	8	8	7	7
Обсяг виробництва	7	3	6	6	5	4
Широта асортименту	8	8	10	10	8	8
Всього балів	22	17	24	24	20	19

Джерело: власні дослідження.

Стратегія ТОВ "Ліспак" на регіональному ринку лісогосподарської продукції та будівельних матеріалів включає чіткий план дій, що дозволяє підприємству досягати цілей розвитку. Одним з пріоритетних вбачаємо реалізацію інноваційних чинників, спрямованих на вдосконалення виробничого процесу, соціальних відносин, економічних, юридичних та технічних процедур [2]. Перевага ТОВ "Ліспак" з позиції асортименту продукції, її висока якість; а також ситуація в країні визначили потребу в матеріалах внаслідок попиту на відновлення зруйнованих споруд. Базовим сегментом ринку ТОВ "Ліспак" є м. Житомир та Житомирський район, зокрема ті населені пункти, які недалеко віддалені від обласного центру (потенційні споживачі — це 90% дорослого населення регіону). Стадію життєвого циклу товариства можна характеризувати як стадія зрілості. Вона пе-

редбачає постійний моніторинг конкурентів, розробку стратегії та тактики. Основними конкурентами ТОВ "Ліспак" є місцеві виробники (табл. 1).

Експертна оцінка виробників лісопродукції та будівельних виробів за критеріями ціни, обсягів виробництва та широти асортименту (максимальна оцінка 10 балів) проілюструвала потребу ТОВ "Ліспак" у посиленні власних позицій, зокрема засвідчила потребу розширення асортименту, диверсифікацію діяльності, підвищення кваліфікації працівників та посилення інформаційно-маркетингової діяльності. Ці заходи можуть дозволити ТОВ "Ліспак" зберігати конкурентну позицію і збільшувати свої переваги. За даними табл. 1 найвищі переваги за обсягом виробництва, і ціною реалізації на регіональному ринку мають ПрАТ "Коростенський завод

Таблиця 2. Оцінка об'єднання ТОВ "Ліспак" і основних конкурентів у 2020–2022 рр.

Чинник	Найнижча оцінка	Оцінка					Найвища оцінка
		1	2	3	4	5	
Віддача на вкладення (ROI)	Низька						Висока
Фінансовий важіль	Незбалансований						Збалансований
Ліквідність	Незбалансована						Збалансована
Ступінь задоволення потреби у капіталі	Низький						Високий
Потік платежів на користь об'єднання	Малий						Великий
Легкість виходу з ринку	Складно						Легко
Ризикованість діяльності	Висока						Низька
Оборотність запасів	Повільна						Швидка
Ринкова частка	Мала						Велика
Якість продукції	Низька						Висока
Стадія життєвого циклу продукції	Пізня						Рання
Прихильність покупців	Низька						Висока
Технологічні know-how	Малі						Великі
Ступінь вертикальної інтеграції	Низька						Висока
Потенціал зростання	Низький						Високий
Потенційна прибутковість	Низька						Висока
Фінансова стабільність	Низька						Висока
Використання ресурсів	Неефективне						Ефективне
Капіталомісткість	Висока						Низька

Джерело: власні дослідження.

Таблиця 3. Ефект реалізації стратегії диверсифікації ТОВ "Ліспак" у 2023–2025 рр.

Показники	2023 р.	2024 р.	2025 р.
1. Грошові надходження від реалізації, тис. грн	1440	1800	2160
2. Затрати на виробництво реалізованої продукції, тис. грн	1395	1770	2060
2.1 Матеріальні витрати, тис. грн	360	480	600
2.2 Витрати на оплату праці, тис. грн	864	1080	1224
2.3 Відрахування на соціальні заходи, тис. грн	155	194	220
2.4 Амортизація основних засобів, тис. грн	16	16	16
3. Валовий прибуток тис. грн	45	30	100
4. Податок на прибуток тис. грн	8	5	18
5. Чистий прибуток тис. грн	37	25	82
6. Дисконтований грошовий потік, тис. грн	29	20	65
7. Рівень рентабельності, %			3,2
8. Термін окупності, років			4,2
9. Приріст прибутку від впровадження, тис. грн	61	430	657

Джерело: власні дослідження.

МДФ", ТОВ "Віад — 09", ПрАТ "Дніпровуд", тоді як ТОВ "Ліспак" стійко утримує третю сходинку. Обраний пріоритет на капіталізацію ТОВ "Ліспак" є вектором довгострокового розвитку з метою посилення ринкових позицій.

Інтегральна оцінка суспільно-економічних аспектів функціонування ТОВ "Ліспак" наочно підтвердила гіпотезу про його вагому роль на ринку переробки деревини на регіональному рівні. Враховуючи високий рівень розвитку будівельної сфери в Україні, популярність натуральних матеріалів (виробів з деревини), культуру споживання (переважно системний вибір), великою є роль виробника у забезпеченні ефективного функціонування підприємства. Тому стратегія розвитку ТОВ "Ліспак" передбачає удосконалення асортименту продукції, подолання сезонності виробництва (зокрема, шляхом диверсифікації діяльності), управління іміджем, брендинг товарів. Загальна криза в країні, пов'язана з пандемією на covid-19 та військовими діями спричинили зниження доходів підприємства. Додатковим чинником підвищення конкуренції та зниження конкурентних переваг ТОВ "Ліспак" на національному рівні стала експансія закордонних компаній (зростання частки імпорту), а також скорочення споживання внаслідок зниження чисельності та платоспроможності населення на території країни.

Групування конкурентів за типами виявило такі їх групи: основні, товарні, опосередковані та неявні. Основні групи конкурентів ТОВ "Ліспак" в м. Житомир у Житомирській області наступні: 1) виробники лісової продукції (прямі конкуренти — виробники пиломатеріалів, фанери, дерев'яної тари та інших лісових виробів); 2) виробники аналогічної продукції (виробники будматеріалів, меблів, паперу та інших то-

варів, виготовлених з деревини; 3) міжнародні компанії-виробники з деревини та лісової продукції, які представляють свою продукцію в Україні. SPACE-аналіз дозволяє оцінити ринкову орієнтацію ТОВ "Ліспак". Організація-конкурент отримує переваги у відносно нестабільній ситуації, коли визначальним є наявність або відсутність фінансового потенціалу, а найбільші втрати пов'язують з втратою фінансів. Саме тому основний вектор підприємства має орієнтуватися на пошук фінансових ресурсів (табл. 2).

Розширення ринкових позицій ТОВ "Ліспак" пов'язане з горизонтальною й вертикальною інтеграцією виробників лісопродукції та будівельних матеріалів. В умовах високої конкуренції поєднання зусиль суб'єктів господарювання спроможне сприяти кращому задоволенню інтересів споживачів шляхом зміцнення матеріально-технічної бази та можливості залучення більших виробничих потужностей, адаптуючи їх функціонування до різних за вимогами потреб споживачів. В основу кластера пропонуємо включити єдині вимоги до постачальників, стандартизацію та сертифікацію продукції, системне підвищення її якості. Таким чином, набуття конкурентних переваг ТОВ "Ліспак" лежить у площині пошуку механізмів інтеграції з ключовими партнерами, оновлення технологій та обладнання з метою підвищення якості та широти асортименту продукції.

Відповідальність за підготовку аналітичної бази, прогноз та розробку стратегії розвитку пропонуємо здійснити за сприяння маркетолога-фрилансера, а заохочення персоналу до навчання актуалізуватиме інноваційний розвиток виробництва. Враховуючи, що посольство Великої Британії в Києві оголосило конкурс малих грантів на період з 1 квітня 2023 р. до 15 березня 2024 р., використовуючи Фонд малих проєктів для фінансування швидковигідних проєктів на суму 20—50 тисяч фунтів стерлінгів, пропонується подати заявку на придбання обладнання, яке дозволить виробляти ширший спектр продукції з нижчими витратами, зокрема сходи, меблі та різьблення. Підвищення популярності панельних будинків модульного типу є продукцією, яку можна продавати у розібраному вигляді (з метою зниження ціни) із детальною інструкцією до складання, також можливе каркасне будівництво бригадою підприємства на місці, що актуальне для ВПО та

інших осіб, які потребують житло. Собівартість такого будинку площею 30 м² становить 750 у. о. Розробка типових будинків може розв'язувати проблему відновлення житлового фонду. Попит на такі будинки лише у Житомирській області за попередніми оцінками становить понад 200 тис. м². Можливість їх масштабування чи продажу на умовах франчайзі розширяє ринок збуту на інші області України. Загальні витрати на організацію модульного будівництва дерев'яних каркасних будинків складуть 160 тис. грн. Співпраця з громадськими організаціями, органами державної влади та місцевого самоврядування може стати механізмом партизанського маркетингу, інформуючи про виробництво модульних будинків. Таким чином, на підприємстві існують передумови для розміщення нового виду виробництва. Неповна завантаженість виробничих площ дозволяє розмістити його на території підприємства.

Організація нового виробництва спричинить зміну організаційної структури ТОВ "Ліспак": замість лінійної необхідно впровадити матричну структуру управління. Перспектива розвитку учасників ринку залежатиме від ефективності маркетингової політики, брендування, розширення асортименту і дизайну виробів, залучення кваліфікованих робітників та підвищення кваліфікації залучених. Запропонована стратегія забезпечення конкурентних переваг ТОВ "Ліспак", механізми її реалізації на регіональному рівні, зовнішні та внутрішні чинники дозволять підвищити ефективність системи управління, забезпечити довгострокові конкурентні переваги та зберігати власні позиції. Швидкий доступ до даних дозволяє більш оперативно і якісно обслуговувати клієнтів, що допомагає нейтралізувати зриви планів. Також пропонуємо розробку сайту ТОВ "Ліспак". Це сприятиме просуванню продукції, а ведення блогу у соціальних мережах інформуватиме про проєкт серед пересічних громадян та дозволить сайту потрапити до ТОП-10 у пошукових серверах за ключовими фразами. Створена 3D візуалізація продукції ТОВ "Ліспак" прискорить вибір продукції споживачами. Оцінка економічної ефективності реалізації проєкту з урахуванням ефекту дисконтування наведена у таблиці 3.

Виготовлення 4 модульних будинків на місяць забезпечить повернення вкладень протягом 4,2 року, тоді як збільшення продуктивності лінії до 6 будинків на місяць дозволить скоротити термін окупності та підвищити приріст прибутку до 657 тис. грн (рівень рентабельності виробництва зросте на 3,2%). Явля-

ючи стабільну галузь зі стійким попитом виробництво лісопродукції та будівельних матеріалів в разі роботи бригади за складання надходження зростуть на 600 тис. грн, а рентабельність — додатково на 2,1%, термін окупності знизиться на 1,1 року. Враховуючи зазначене, вважаємо проєкт доцільним до впровадження.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, під конкурентними перевагами розуміємо здатність підприємства досягати стійкого становища на ринку внаслідок наявності цінностей внаслідок управління зовнішніми та внутрішніми процесами. Забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємства є актуальним внаслідок досягнення вищої результативності порівняно з основними конкурентами. Необхідність утримання власних позицій на ринку та пошуку нових можливостей зростання економічної ефективності, зокрема шляхом розширення ринків збуту, що є базовою стратегією підприємства. Конкурентоспроможність товару формує визначальні умови набуття переваг підприємством на ринку, а неможливість швидкого копіювання чи імітації дозволяє говорити про конкурентну перевагу в довгостроковій перспективі. Універсальної стратегії для кожного підприємства не існує. Кожен суб'єкт господарювання у своїй стратегії враховує глобальні тенденції, ситуацію в країні, галузі, власні цілі та можливості, наявні ресурси та ризики. Мета досягнення конкурентних переваг передбачає максимальне забезпечення синтезу інтересів підприємства та споживачів як запоруки найефективнішого їх функціонування, що супроводжується оцінкою переваг і ризиків, аналізом ситуації на ринку та діяльності основних учасників.

На ринку багато що залежить від розширення асортименту, експериментів з дизайном, появи нових брендів, ефективності маркетингової політики. В цілому позитивно оцінюючи діяльність ТОВ "Ліспак", на базі якого здійснено оцінку рівня управління якістю та конкурентоспроможністю (рівень рентабельності основної діяльності у 2020 р. становив 2%, у структурі матеріальних запасів домінували сировина та матеріали — їх частка становила 41%, а коефіцієнт заборгованості зріс на 0,29) фіксуємо високий конкурентний потенціал завдяки ефективному маркетингу — широкому асортименту, гнучкій системі знижок, цінній стратегії та тактиці, індивідуальному підході до кожного споживача, високому рівню обслуго-

ування, розвитку торгівельної мережі. Проведення проектного аналізу виявило слабкість товариства у його залежності від постачальників та логістичних компаній. До основних конкурентних переваг ТОВ "Ліспак" відносно широкий асортимент продукції; позитивний імідж на ринку; середня цінова категорія товарів; якісне обслуговування; висока кваліфікація персоналу. На підприємстві є можливість для розміщення нового виду виробництва. Організація нового виробництва в умовах ТОВ "Ліспак" спричинить зміну організаційної структури (замість лінійної необхідно впровадити матричну), що забезпечить підприємству кращу можливість контролю за формуванням прибутку. Територіальна, організаційна та частково фінансова відособленість, дозволять поліпшити процеси управління і допоможе сформувати логічну схему управління різними видами виробництва.

Література:

1. Безсмертний С. Ю. Сутність та класифікація конкурентних переваг підприємства. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку: [зб. наук. праць] / від. ред. О. Кузьмін. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2011. С. 174—179.
2. Горєлов Д., Большенко С. Стратегія підприємства Харків: Вид-во ХНАДУ, 2010. URL: <https://buklib.net/books/36596/>
3. Ковтуненко К. Конкурентоспроможність підприємства: сутність і підходи до визначення. Бізнес Інформ. 2021. № 3.
4. Кузнєцова Т. Конкурентні переваги роботизованих підприємств при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Екон. вісн. ун-ту/Ун-т Григорія Сковороди в Переяславі. 2021. Вип. 51.
5. Науменко І. Конкурентоспроможний розвиток суб'єктів агробізнесу: теорія та практика Вісн. Харків. нац. техн. ун-ту сіл. госп-ва 2019. № 200.
6. Панкрухіна О.М. Стратегічний аналіз конкурентоспроможності підприємства. Бізнес-Інформ. 2014. № 12. С. 42—46.
7. Романенко В. Конкуренція і конкурентоспроможність. Вісник Національної академії наук України. 2017. № 8. С. 14—17.
8. Романюк І. Конкурентоспроможний розвиток підприємств сільського зеленого туризму з використанням технологій брендингу та ребрендингу продуктів і послуг Екон. вісн. ун-ту/Ун-т Григорія Сковороди в Переяславі. 2022. Вип. 53.
9. Булуй О.Г., Плотнікова М.Ф., Присяжнюк О.Ф. Інформаційно-інноваційні технології

публічного адміністрування управлінських рішень розвитку фермерства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету 2021. № 47. С. 42—49.

10. Швець Т. В., Овдіюк О. М., Плотнікова М. Ф., Костюк Л. П. Підприємництво та багатофункціональний розвиток сільських територій: public management, стратегія, організація і планування. Економіка та держава. 2021. № 4. С. 137—142.

References:

1. Bezsmertnyj, S.Yu. (2011), "The essence and classification of the company's competitive advantages", *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlen nia i problemy rozvytku [Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development]*, Vyd-vo L'viv. politekhniky, L'viv, Ukraine, pp. 174—179.
2. Horielov, D. and Bol'shenko, S. (2010), *Stratehiia pidpriemstva [Strategy of Kharkiv enterprise]*, KhNADU, Kharkiv, Ukraine.
3. Kovtunenکو, K. (2021), "Competitiveness of Enterprise: The Essence and Approaches to Definition", *Biznes Inform*, vol. 3.
4. Kuznietsova, T. (2021), "Competitive advantages of robotic enterprises in performing foreign economic activity", *Ekon. visn. un-tu/Un-t Hryhoriia Skovorody v Pereiaslavi*, vol. 51.
5. Naumenko, I. (2019), "Competitive development of subjects of agribusiness: theory and practice", *Visn. Kharkiv. nats. tekhn. un-tu sil. hosp-va*, vol. 200.
6. Pankrukhina, O.M. (2014), "Strategic analysis of the company's competitiveness", *Biznes-Inform*, vol. 12, pp. 42—46.
7. Romanenko, V. (2017), "Competition and competitiveness", *Visnyk Natsional'noi akademii nauk Ukrainy*, vol. 8, pp. 14—17.
8. Romaniuk, I. (2022), "Functioning of tourist business enterprises in the context of rural development", *Ekon. visn. un-tu/Un-t Hryhoriia Skovorody v Pereiaslavi*, vol. 53.
9. Buluj, O.H. Plotnikova, M.F. and Prysiazhniuk, O.F. (2021), "Information and innovation technologies of public administration of farming development management decisions", *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, vol. 47, pp. 42—49.
10. Shvets, T. Ovdiiuk, O. Plotnikova, M. and Kostiuk, L. (2021), "Entrepreneurship and multifunctional rural development: public management, strategy, organization and planning", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 137—142.

Стаття надійшла до редакції 02.07.2023 р.

УДК 658.15:005.934

А. І. Поневач,
аспірант кафедри обліку та оподаткування і маркетингу,
Мукачівський державний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5766-8886>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.13.69

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМАЛІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛЕЙ ЗМІННОГО (ГНУЧКОГО) ТОРГОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

A. Ponevach,
Postgraduate student of the Department of Accounting, Taxation, and Marketing,
Mukachevo State University

FEATURES OF FORMALIZING THE EFFECTIVENESS OF FLEXIBLE RETAIL ENTREPRENEURSHIP MODELS

Ознакою належного функціонування та розвитку змінного (гнучкого) підприємництва є його ефективність, яка пов'язана з терміном "ефект". У такому контексті, ефективність має бути формалізована, щоб зосередитися на наданні інформації про сформовані результати з обміну товарів та надання послуг. При цьому сама формалізація застосовується, як метод логіки. Відповідно стаття спрямована на дослідження методичних засад формалізації ефективності моделей змінного (гнучкого) торгового підприємництва. За результатами досліджень доведено, що функціонування та розвиток змінного (гнучкого) торгового підприємництва пов'язані з ефективністю діяльності у сфері обміну товарів та надання послуг. Відтак, умовою забезпечення такої діяльності є управління нею за різними типами узагальнюючих та результативних індикативних відношень та їх підпорядкуванням дії факторів. Разом з тим, звертається увага на той факт, що узагальнююча формалізація ефективності процесів надання послуг клієнтам до, під час і після обміну на конкретній торговельній платформі та узагальнена формалізація ефективності змінного (гнучкого) підприємництва мають лише інформаційний характер і не розкривають логіку формування ефектів. Формалізації результативних ознак властива аналогічна специфіка. Відтак, як узагальнюючі та результативні відношення — це залежності, що у межах моделі торгового підприємництва є динамічними та еволюційними. Однак можливості добору послідовних дій з управління такими залежностями формує лише деталізована належна основа, що забезпечує розкриття логіки їх найважливіших аспектів, серед яких особливості, які формують процес в результаті якого підприємець здійснює свою діяльність з обміну товарів та надання послуг та змінює її.

An indicator of the proper functioning and development of a variable (flexible) entrepreneurship is its efficiency linked to the term "effect" in the scientific literature. In this context, efficiency needs to be formalized to focus on providing information about the achieved outcomes of goods exchange and service provision. The formalization itself is applied as a method of logic. Accordingly, the article aims to investigate the methodological foundations of formalizing the efficiency of variable (flexible) trade entrepreneurship models. The research results demonstrate that the functioning and development of variable (flexible) trade entrepreneurship are linked to the efficiency of activities in the field of goods exchange and service provision. Thus, a condition for ensuring such activity is the management of these processes through various types of aggregative and result-oriented indicative relationships, as well as their alignment with the action of factors. The generalized formalization of the efficiency of customer service processes before, during, and after the exchange on a specific trade platform includes a complex of indicators and metrics that reflect all the generated effects in the processes of exchanging goods, services, and money, while also considering the current state of the entrepreneur's economic system. This formalization is purely informational and does not reveal the logic of effect formation. The generalized formalization of variable (flexible) entrepreneurship is developed through a set of characteristics and metrics that take into account the generated effects in the processes of exchanging goods and services. However, the process of generalized formalization is purely informational and does not disclose the logic of effect formation. The process of formalizing result-oriented characteristics also has purely informative content. Thus, it has been proven that both aggregative and result-oriented relationships are dependencies that, within the framework of the variable (flexible) trade entrepreneurship model, are dynamic and evolving. However, the ability to select sequential actions to manage

such dependencies is formed only by a detailed and proper foundation that ensures the disclosure of the logic of its most important aspects, including the peculiarities that shape the process by which an entrepreneur conducts their activity of exchanging goods and providing services and how they modify it.

Ключові слова: торговельна платформа; підприємництво; формат торгівлі; ефект.
Key words: trading platform; entrepreneurship; trading format; effect.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ознакою ефективного функціонування та розвитку змінного (гнучкого) підприємництва є його ефективність, яка у науковій літературі прямо пов'язується з терміном "ефект". При цьому цей термін інтерпретується як її похідна (у перекладі з латинської ефект означає "результат") [1]. У такому контексті, ефективність розглянута як позитивний результат, що виникає внаслідок зміни стану певного об'єкта спричиненого дією зовнішнього або внутрішнього фактору [1]. При формалізації ефективності змінного (гнучкого) торгового підприємництва, слід зосередитися на наданні інформації про сформовані результати обміну товарів та надання послуг (що у сутності зводяться до ефективності надання послуг клієнтам), в обсязі достатньому для керування та коригування процесів надання послуг клієнтам до, під час і після обміну на всіх наявних торговельних платформах підприємця.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Над окремими теоретичними і практичними аспектами, що є елементами формування інформації про ефективність моделей торгового підприємництва працювало багато зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких: А. В. Гречко, А. С. Гречухін, Ковальчук І.В., Швиданенко Г.О., Дмитренко А.І., Олексюк О.І. Проте, варто зазначити, що питання щодо особливостей цього процесу для змінного (гнучкого) торгового підприємництва, його базових положень у процесі управління ефективності залишаються практично не розробленими.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження методичних засад формалізації ефективності моделей змінного (гнучкого) торгового підприємництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Формалізація застосована у дослідженні як базовий метод вивчення логіки ідентифікації ефективності моделей змінного (гнучкого) торгового підприємництва (далі — МЗ(Г)П). Відтак для формалізації ефективності важливим є належний процес подання інформації про неї, організований за наступними положеннями:

1. Подання інформації про окрему торговельну платформу за якої основною є ефективність надання послуг клієнтам до, під час і після обміну. Ця ефективність формалізується з урахуванням наступних особливостей:

— подання інформації щодо сформованих результатів має різні ознаки та вимірники;

— подання інформації про сформовані результати здійснюється через ознаки та вимірники їх похідних — ефектів, які гарантують доцільність використання торговельної платформи як базового елементу моделі торгового підприємництва;

— подання інформації про ознаки та вимірники ефектів повинно забезпечувати представлення інформації про узагальнену ефективність торговельної платформи як її синтезованої властивості (що залежить від формату торгівлі, асортиментної позиції) та особливостей конкретних операційних дій.

2. Подання інформації про МЗ(Г)П за якої основною є ефективність всієї комерційної діяльності підприємця. Ця ефективність формалізується з урахуванням наступних особливостей:

— подання інформації про сформовані результати має різні ознаки та вимірники;

— подання інформації щодо сформованих результатів інтерпретується через ознаки та вимірники їх похідних — ефектів, які є запоруками гнучкості управління підприємницькою діяльністю, її адаптивності до змін у ринкових умовах та в здатністю швидко реагувати на потреби клієнтів.

— подання інформації про ознаки та вимірники ефектів має забезпечувати представлен-

ня інформації про ефективність як деталізовану властивість, що формується за всіма торговельними платформами підприємця.

Відповідно до наведених особливостей та аналізу до наукової літератури з цих питань [1; 7; 3], ознаки та вимірники ефективності можна деталізувати у розрізі:

— Узагальнюючі ознаки та вимірники (першого рівня) — ці ознаки вимірюють ефективність підприємництва в цілому або ефективність надання послуг клієнтам через певну торговельну платформу [1; 7]. Узагальнююча ефективність для МЗ(Г)П або конкретної торговельної платформи формалізується за допомогою різних типів індикативних відношень або різниць між доходами та витратами (тобто в абсолютному та відносному виразі);

— результативних (ознак та вимірників другого рівня) — ці ознаки вимірюють окремі ефекти надання послуг клієнтам через певну торговельну платформу [1]. Вони можуть бути виражені у відносних або абсолютних значеннях і вимірювати використання окремих видів ресурсів або окремі операції на рівні торговельних платформ. Результативні ознаки та вимірники ефективності надання послуг клієнтам можуть бути представлені різними типами індикативних відношень.

При цьому, щодо всіх ознак та вимірників ефективності важливо аналізувати їх динаміку (що надає можливість зрозуміти, які фактори або події впливають на неї). Аналіз лише абсолютного рівня ефективності формує обмеження в формалізації, оскільки результат не враховує контекстуальних факторів та може приховувати важливі зміни. [1].

Узагальнюючі ознаки та вимірники ефективності окремої торговельної платформи повинні бути достатніми для формування загального уявлення про інтегровані операційні, валові та маржинальні ефекти (табл. 1).

Визначені ознаки та вимірники вважаються базовими для оцінки доцільності використання торговельної платформи.

Виділені у табл. ознаки та вимірники ефектів дозволяють представити ефективність як комбінаторну властивість торговельної платформи за площинами:

1. Валовий прибуток торговельної платформи є найбільш узагальнюючою площиною виміру ефекту від операційної діяльності (валового ефекту), що може бути додатково охарактеризований через значення валової маржі.

2. Маржинальний прибуток торговельної платформи можна розглядати як площину, яка вимірює різницю між доходами та витратами з

Таблиця 1. Характеристика узагальнюючих ознак та показників ефективності надання послуг клієнтам до, під час і після обміну на конкретній торговельній платформі

Вимірники ефектів	Ознака ефекту
Валовий прибуток торговельної платформи (валовий ефект)	позитивна різниця між витратом від реалізації та собівартістю товару або послуги, що утворена у межах конкретної торговельної платформи.
Маржинальний прибуток торговельної платформи (маржинальний ефект)	позитивна різниця від кожного проданого на торговельній платформі товару/послуги
Операційний прибуток торговельної платформи (операційний ефект)	прибуток від звичайної діяльності торговельної платформи, що визначається як різниця між валовим прибутком та операційними витратами.

Джерело: сформовано на основі [1; 3; 7].

кожної нової одиниці товару, що надходить на торговельну платформу підприємця (тобто маржинальний ефект). Ефект може бути додатково охарактеризований значенням точки беззбитковості.

3. Операційний прибуток торговельної платформи можна розглядати як площину, що вимірює стабільність операційного результату, який формується торговельною платформою протягом всього періоду її існування (тобто операційний ефект). Ефект може бути додатково охарактеризований значенням операційної маржі.

Так, узагальнена формалізація ефективності процесів надання послуг клієнтам до, під час і після обміну на конкретній торговельній платформі включає комплекс ознак та вимірників, що відображають всі сформовані ефекти в процесах обміну товарами, послугами і грошима, а також враховують поточний стан системи господарювання підприємця. Однак, зважаючи на ретроспективність, процес узагальненої формалізації має лише інформаційний характер і не розкриває логіку формування ефектів. Він не дозволяє коригувати особливості забезпечення функціонування та розвитку МЗ(Г)П. Ця проблема може бути усунута за умови наявності належної основи, яка дозволяє розкрити логіку його найважливіших аспектів.

Так, узагальнюючі ознаки та вимірники ефективності МЗ(Г)П повинні бути достатніми для формування загального уявлення про інтегровані ними: чисті ефекти; проміжні (між валовим і чистим) ефекти; "очищені" ефекти; ефекти економічної доданої вартості. Характеристика узагальнюючих ознак та вимірників ефективності МЗ(Г)П наведена табл. 2.

Виділені ознаки та вимірники вважаються базовими для формування загального уявлен-

Таблиця 2. Характеристика узагальнюючих ознак та вимірників ефективності МЗ(Г)П

Вимірники ефектів	Ознака ефекту
Чистий прибуток підприємця	Частина балансового прибутку підприємця, яка буде в його розпорядженні після сплати всіх податків, зборів та інших обов'язкових платежів
EBIT	Частина прибутку, що генерується підприємцем без врахування фінансових витрат та податків. Цей ефект є проміжним між валовим і чистим прибутком.
EBITDA	Частина прибутку, що генерується підприємцем до врахування витрат на відсотки, податків, зносу та амортизації.
EVA	Частина прибутку, що залишається у підприємця після вирахування вартості всього капіталу

Джерело: сформовано на основі [1-2; 3; 7].

ня про гнучкість управління підприємницькою діяльністю, її адаптивність до змін у ринкових умовах та здатність реагувати на потреби клієнтів.

Крім того, виділені у табл. ознаки та вимірники ефектів дозволяють представити узагальнюючу ефективність як збірну властивість моделей змінного (гнучкого) торгового підприємництва, що формується за рядом площинами:

1. Чистий прибуток підприємця (чистий ефект) є площиною, що за належними до неї складовими вимірює загальний фінансовий результат діяльності підприємця після вирахування всіх витрат, включаючи оперативні витрати, фінансові витрати, податки та інші витрати.

2. EBIT (ефект, що є проміжним між валовим і чистим) є площиною, що при вимірюванні операційного ефекту нівелює вплив структури капіталу (а саме частки залученого капіталу) та системи оподаткування та податкових пільг [3].

3. EBITDA (очищений ефект) є площиною, що при вимірюванні операційного ефекту нівелює вплив обсягу залучених коштів, системи оподаткування і його пільговості, негрошових витрат на амортизацію та обсягу необоротних активів [3].

4. EVA (ефект економічної доданої вартості) є площиною, що вимірює ефективність підприємництва, через створену на капітал надлишкову вартість (шляхом вирахування вартості створеного капіталу з операційного прибутку, скоригованого на податки) [5].

Так, узагальнена формалізація ефективності МЗ(Г)П формується за комплексом ознак та вимірників, які враховують сформовані ефекти за процесами обміну товарами, послугами. Проте, зважаючи на ретроспективність, процес узагальненої формалізації має лише інформаційний характер і не розкриває логіку формування ефектів, тому не дозволяє кори-

гувати особливості забезпечення функціонування та розвитку гнучкого підприємництва. Ця проблема не усувається навіть за наявності належної основи, яка дозволяє розкрити логіку його найважливіших аспектів.

Щодо результативних ознак та вимірників (другого рівня), вони визначаються для конкретної торговельної платформи, а не для всієї моделі змінного (гнучкого) підприємництва, адже при значному узагальненні втрачають свою конкретність та інформаційну цінність. Така специфіка обумовлена тим, що процес формалізації результативних ознак та вимірників ефективності придатний для визначення особливостей конкретних операційних дій для підтримки ефективності надання послуг клієнтам до, під час і після обміну на конкретній торговельній платформі. Потреба в таких показниках зумовлена тим, що кожна торговельна платформа може мати свої власні цілі та специфічні операційні потреби.

Формування результативних ознак та вимірників доцільне за напрямками:

— використання окремих видів ресурсів (ознаки ефективності використання трудових ресурсів, ознаки ефективності використання основних виробничих фондів; ознаки ефективності використання матеріальних ресурсів;

— окремих операцій на рівні торговельних платформ. Слід орієнтуватися на ознаки та показники трудомісткості операцій відповідно до схеми дій підприємця з надання послуг клієнтам).

Щодо використання окремих видів ресурсів зазначимо, що класично, ефективність торгового підприємництва є залежною від використання трудових ресурсів ([2]), разом з тим для торговельних платформ, що діють у межах МЗ(Г)П актуальним є використання основних виробничих фондів та матеріальних ресурсів (у зв'язку із залежністю від належної системи обробки, зберігання та управління запасами). Таким чином, пропонується наведена нижче характеристика результативних ознак та вимірників ефективності надання послуг клієнтам до, під час і після обміну на конкретній торговельній платформі (табл. 3).

Виділені ознаки та вимірники ефектів дозволяють представити ефективність за результативними ефектами як деталізовану властивість, що формується за окремою торговельною платформою за площинами:

1. Ефект від використання трудових ресурсів є площиною, що розкривається через специфіку їх використання за взаємозв'язком основних вимірників (серед яких виробіток,

трудомісткість, продуктивність [1]), що визначають успішність реалізації товарів або послуг на торговельній платформі за ефективного використання робочого часу, ресурсів та

2. Ефект від використання основних виробничих фондів є площиною, що розкривається через специфіку їх використання для торговельної платформи. Це здійснюється за взаємозв'язком основних вимірників (серед яких фондівіддача, фондомісткість та фондоозброєність), що визначають здатність генерувати великий обсяг реалізації при невеликих витратах на основні виробничі фонди або таких, що є доцільними з економічної точки зору [1].

3. Ефект від використання матеріальних ресурсів для торговельної платформи за взаємозв'язком основних вимірників (серед яких матеріаловіддача, матеріаломісткість реалізації, рівень використання матеріальних ресурсів за структурою реалізації), що визначають обсяги генерації продукції або послуг на використанні матеріальні ресурси, а також здатність досягати високої реалізації з меншими витратами на матеріали за ефективного їх розподілу між різними категоріями товарів або послуг [2].

Щодо окремих операцій на рівні торговельних платформ — при оцінці їх результативних ознак слід орієнтуватися на трудомісткість операцій у схемі дій підприємця з надання послуг клієнтам та зворотню до них продуктивність. Визначення інших ознак за окремими операціями є складним.

Для формалізації трудомісткості та продуктивності за типами операцій на рівні торговельних платформ необхідні:

1. Класифікація операцій торговельних платформ. Зокрема, потрібно класифікувати операції на торговельній платформі за типами. Наприклад, це можуть бути виділені операції з зустрічі покупців, операції створення ажіотажу і новизни, виявлення короткострокового попиту на унікальні товари, відпуску товарів, розрахункові операції тощо. Відтак, слід розділити всі операції на загальні категорії (наприклад, відповідно до загальних схем для рор-у, для шоу-рум та пунктів видачі/доставляння).

2. Визначення напрямків вимірювання ефекту за витратами робочого часу на виконання кожної операції з надання послуг клієнтам. Зокрема, для вимірювання трудомісткості кож-

Таблиця 3. Характеристика результативних ознак та вимірників ефективності надання послуг клієнтам до, під час і після обміну на конкретній торговельній платформі

Вимірники ефектів	Ознака ефекту
Ефект від використання трудових ресурсів	Визначається за загальним обсягом товарів або послуг, які були продані або надані на конкретній торговельній платформі за певний періоду часу
	Визначається за витратами робочого часу на виконання операцій з надання послуг клієнтам
	Визначається обсягами використаних ресурсів (в тому числі праці) для досягнення виробітку
Ефект від використання основних виробничих фондів	Визначається обсяг реалізованих товарів/наданих послуг що припадає на од. основних виробничих фондів
	Визначається обсяг вартості основних фондів, що припадає на одиницю товару, що реалізований
	Визначається обсяг вартості основних виробничих фондів, що припадає на працівника торговельної платформи
Ефект від використання матеріальних ресурсів	Визначається обсяг реалізації на кожну грн витрачених матеріальних ресурсів через відношення обсяг реалізованих товарів та послуг, що припадає на матеріальні витрати
	Визначається обсяг матеріальних витрат, що припадає на од. реалізованих товарів та послуг
	Визначається обсяг матеріальних витрат, що припадає на од. собівартості. реалізованих товарів та послуг

Джерело: сформовано на основі [1; 2; 6].

ної операції має бути відомий обсяг виторг від реалізації товарів або послуг торговельної платформи (оскільки надходження від конкретної операції не завжди можна визначити), однак працезатрати (час) на проведення робіт, з надання послуг клієнтам потрібно деталізувати виходячи з вартості 1 чол-год.

3. Узагальнення даних про кожну операцію, використовуючи дані, щодо працезатрат за нею.

4. Аналіз трудомісткі різних операцій. Аналіз продуктивності різних операцій. Слід звертати увагу на операції, які вимагають більше ресурсів та зусиль в порівнянні з іншими.

При цьому є очевидним, що зважаючи на ретроспективність, процес формалізації результативних ознак має лише інформативний зміст, адже не виявляє напрямків коригування операційних дій з підтримки ефективності, згідно їх впливу на неї. Ця проблема може бути вирішена шляхом використання належних оптимізаційних моделей.

ВИСНОВКИ

За результатами досліджень доведено, що функціонування та розвиток змінного (гнучкого) торгового підприємництва пов'язані з ефективністю діяльності у сфері обміну товарів та надання послуг. Відтак, умовою забезпечення такої діяльності є управління її процесами за різними типами узагальнюючих та результатив-

них індикативних відношень та їх підпорядкуванню дії факторів. Разом з тим, звертається увага на той факт, що:

1. Узагальнена формалізація ефективності процесів надання послуг клієнтам до, під час і після обміну на конкретній торговельній платформі включає комплекс ознак та вимірників, що відображають всі сформовані ефекти в процесах обміну товарами, послугами і грошима, а також враховують поточний стан системи господарювання підприємця. Ця формалізація має лише інформаційний характер і не розкриває логіку формування ефектів.

2. Узагальнена формалізація ефективності змінного (гнучкого) підприємництва формується за комплексом ознак та вимірників, які враховують сформовані ефекти за процесами обміну товарами, послугами. Проте процес узагальненої формалізації має лише інформаційний характер і не розкриває логіку формування ефектів.

3. Формалізація результативних ознак має лише інформативний зміст, адже не виявляє напрямків коригування операційних дій з підтримки ефективності, згідно їх впливу на неї.

Відтак, доведено, що як узагальнюючі та результативні відношення — це залежності, що у межах моделі змінного (гнучкого) торгового підприємництва є динамічними та еволюційними. Однак можливості добору послідовних дій з управління такими залежностями формує лише деталізована належна основа, що забезпечує розкриття логіки її найважливіших аспектів, серед яких особливості, які формують процес, в результаті якого підприємець здійснює свою діяльність з обміну товарів та надання послуг та змінює її.

Отримані результати можуть бути використані для розробки підходу до розкриття логіки функціонування та розвитку змінного (гнучкого) підприємництва для різних форматів мереж та оптимізації управління такими процесами.

Література:

1. Гречко А. В., Гречухін А. С. Оцінка ефективності виробничої діяльності підприємства, Ефективна економіка, 2016, Вип. № 1, URL.: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4744> (дата звернення: 01.10.2022).

2. Ковальчук І.В. Економіка підприємства: навч. Посіб, К.: Знання, 2008. — 680 с. Київ, Україна.

3. Харламова О. ЕВІТДА, ЕВІТ та ОІВДА: що стоїть за цими показниками? Вісник МСФЗ, Сві-

товий досвід. Українська практика, 2022, № 9, URL.: https://msfz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/FZ002885 (дата звернення: 11.01.2023).

4. Харченко Ю.А. Кореляційно-регресійний аналіз обсягів збуту продукції промислового підприємства, Економічний простір. 2014. № 86. С. 214—223.

5. Черкасова А.О. Застосування сучасних методичних підходів до оцінки вартості капіталу акціонерного товариства, Ефективна економіка, 2012, Вип. № 4, URL.: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=4&y=2012>. (дата звернення: 16.10.2020).

6. Швиданенко Г.О., Дмитренко А.І., Олексюк О.І. Бізнес-діагностика підприємства: Навч. посіб. К.: КНЕУ, 2008. — 344 с.

7. Шість видів прибутку, які повинен розуміти фермер і його бухгалтер, Матеріали ресурсу aggeek.net, 2017, URL.: <https://uhbdp.org/article/6-vydiv-prybutku-iaki-povynen-rozumity-fermer-ta-ioho-bukhhalter> (дата звернення: 16.10.2020).

References:

1. Grechko, A.V. and Grechukhin, A.S. (2016), "Evaluation of the efficiency of the production activity of the enterprise", *Efektivna ekonomika*, Vol. 1, available at.: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4744> (Accessed: 01.10.2022).

2. Kovalchuk, I.V. (2008), *Ekonomika pidpryemstva [Business Economics]*, Znannya, Kyiv, Ukraine.

3. Kharlamova, O. (2022), "EBITDA, EBIT and OIBDA: what is behind these indicators?", *Visnyk MSFZ, Svitovyy dosvid. Ukrayins'ka praktyka*, Vol. 9, available at.: https://msfz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/FZ002885 (Accessed: 01.10.2022).

4. Kharchenko, Yu.A. (2014), Correlation-regression analysis of sales volumes of industrial enterprises, *Ekonomichnyy prostir*. Vol. 86. pp. 214—223.

5. Cherkasova, A.O. (2012), "The application of modern methodological approaches to the assessment of the capital cost of a joint-stock company", *Efektivna ekonomika*, Vol. 4, available at.: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=4&y=2012>. (Accessed: 16.10.2020).

6. Shvydanenko, G.O. Dmytrenko, A.I. Oleksiuk, O.I. (2008), *Biznes-diahnostyka pidpryemstva [Business diagnostics of company]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.

7. aggeek.net (2017), "Six types of profit that a farmer and his accountant must understand", available at.: <https://uhbdp.org/article/6-vydiv-prybutku-iaki-povynen-rozumity-fermer-ta-ioho-bukhhalter> (Accessed: 16.10.2020).

Стаття надійшла до редакції 19.06.2023 р.

УДК 332.12

А. В. Баранов,

аспірант, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-8697-6384>

С. Г. Сторчак,

аспірант, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-2119-3351>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.13.75

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

A. Baranov,

Postgraduate student, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia

S. Storchak,

Postgraduate student, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia

FOOD SECURITY AS A FACTOR OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE'S ECONOMY DURING WAR

Забезпечення продовольчої безпеки, як фактору економічної безпеки в умовах війни в Україні набуває першочергового значення. Такі фактори як війна, вичерпання основних видів природних ресурсів, непропорційне забезпечення населення регіонів продуктами харчування та продовольством, розвиток науки, наприклад, біоенергетики, поява якої створила альтернативу вибору між виробництвом продуктів харчування та паливних ресурсів, екологічних катастроф (Каховська ГЕС) формують і вимагають нових підходів до розуміння значення продовольчої безпеки України. Метою дослідження є обґрунтування та поглиблення теоретико-методичних засад й розробка рекомендацій з забезпечення продовольчої безпеки України як фактору економічної безпеки України в умовах війни. Досліджено еволюцію концепцій продовольчої безпеки, теоретичні підходи до сутності категорія "продовольча безпека". Встановлено, що продовольча безпека — це стан економіки країни, коли населення тієї чи іншої країни в кожен момент часу має фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої в кількісному відношенні поживної їжі, що відповідає їхнім потребам, і необхідний для ведення активного та здорового життя. Продовольчу безпеку, передусім, варто розглядати з позицій забезпечення саме економічної безпеки, зважаючи на те, що остання локалізує іманентні можливості та визначає стратегічні імперативи соціально-економічного зростання для забезпечення суспільного добробуту за умов ринкових відносин. Визначено чинники, що впливають на формуванні продовольчої безпеки країни та розроблені заходи забезпечення продовольчої безпеки в умовах військового стану. Розроблено матрицю узгодження параметрів розвитку суб'єктів аграрного сектору та зміцнення продовольчої безпеки держави. Доведено, що зміцнення продовольчої безпеки України в сучасних умовах, незважаючи на значну активність державних органів за даним напрямком, все ще потребує постійної розробки та впровадження нових ефективних заходів, а також узгодження параметрів потенціалу розвитку вітчизняних суб'єктів аграрного сектору з економічними та соціально-екологічними аспектами забезпечення цієї безпеки на засадах дотримання принципів самодостатності, мультифункціональності, соціальної справедливості, незалежності, стабільності, збалансованості та раціональності.

Ensuring food security as a factor of economic security in the conditions of war in Ukraine is of primary importance. Such factors as war, exhaustion of the main types of natural resources, disproportionate supply of food and foodstuffs to the population of the regions, the development of science, for example, bioenergy, the emergence of which created an alternative choice between the production of food and fuel resources, environmental disasters (Kakhovskaya HPS) form and require new approached the understanding of the importance of Ukraine's food security. The purpose of the study is to substantiate and deepen the theoretical and methodological foundations and develop recommendations for ensuring food security of Ukraine as a factor of economic security of Ukraine in wartime conditions. The evolution of concepts of food security, theoretical approaches to the essence of the category "food security" have been studied. It has been

established that food security is the state of a country's economy, when the population of a country at any moment in time has physical, social and economic access to sufficient, quantitatively nutritious food that meets their needs and is necessary for leading an active and healthy life. Food security, first of all, should be considered from the standpoint of ensuring economic security, taking into account the fact that the latter localizes immanent opportunities and determines the strategic imperatives of socio-economic growth to ensure public welfare under market conditions. Factors affecting the formation of food security in the country were identified and measures to ensure food security in the conditions of martial law were developed. A matrix has been developed for coordinating the parameters of the development of the subjects of the agrarian sector and strengthening the food security of the state. It has been proven that the strengthening of food security of Ukraine in modern conditions, despite the significant activity of state bodies in this direction, still requires the constant development and implementation of new effective measures, as well as the coordination of the parameters of the development potential of domestic subjects of the agrarian sector with the economic and socio-ecological ones aspects of ensuring this security based on the principles of self-sufficiency, multifunctionality, social justice, independence, stability, balance and rationality.

Ключові слова: продовольча безпека, економічна безпека, фактори продовольчої безпеки, війна в Україні, економіка.

Key words: food security, economic security, factors of food security, war in Ukraine, economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема продовольчої безпеки є однією з найважливіших світових проблем сьогодні. Зростання цін на продовольчу продукцію в умовах світової кризи, падіння COVID-2019 та війни в Україні призвело до того, що продукти харчування стали недоступними для багатьох сімей, особливо в країнах, що розвиваються. Криза та пандемія продемонстрували невіддатність світової продовольчої системи. Особлива роль у системі чинників продовольчої безпеки належить якісними показниками, що робить можливим визначення рівня явищ, що характеризують продовольчу безпеку, і зіставлення стану продовольчої безпеки в різних регіонах незалежно від міжрегіональних відмінностей у структурі та рівні виробництва і споживання продовольства. Для вирішення означеної проблеми стає актуальним питання підтримки аграрних виробників з боку держави шляхом фінансування, а також організації співробітництва між науковими установами та аграрним бізнесом щодо ефективного розвитку аграрного сектору країни.

Війна Російської Федерації проти України, що розпочалась в гібридній формі у 2014 р. та продовжилась у формі активної війни у 2022 р. значно вплинула на продовольчу безпеку України, країн Східної Європи та світу загалом. Агресія Російської Федерації посилила соціально-економічну напругу на європейському континенті. На тлі зазначених подій у світі посилюється продовольча криза. Окрім, цього перебіг війни окреслив низку негативних явищ для держави, зокрема: завдання ударів Російською Федерацією по об'єктах критичної інфра-

структури, "енергетичний шантаж", руйнування промислового та сільськогосподарського потенціалу держави, нищення сільськогосподарських угідь, викрадення сільськогосподарської техніки та завдання значних екологічних збитків. Такі дії ворога мають негативний вплив на продовольчу безпеку держави. Оскільки, Україна є вагомим постачальником сільськогосподарської продукції на світовому ринку, така ситуація є загрозливою і для решти країн.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню фундаментальних основ формування продовольчої безпеки країни присвячено праці відомих вітчизняних учених-економістів, серед яких В. Андрійчук, М. Бабиц, Л. Германенко, О. Гойчук, Ю. Губені, В. Дудар, В. Замлинський, О. Котикова, С. Козловський, М. Кропивко, Т. Курман, І. Манзій, А. Мостова, Г. Мазур, В. Немченко, Б. Пасхавер, М. Сичевський, В. Третяк, Р. Тринько, І. Федулова, О. Хомаківська та ін. Серед вітчизняних економістів особливо змістовні пропозиції щодо формування системи продовольчої безпеки України у руслі реалізації Цілей сталого розвитку знайшли відображення у роботах О. Бородіної, С. Григор'єва, В. Данкевича, Т. Зінчук, О. Скидана, О. Яценко та ін. Пильну увагу на обґрунтуванні індикаторів оцінки продовольчого забезпечення зосередили О. Горняк, В. Залізнюк, Г. Калетнік, О. Кондра, Ю. Лузан, М. Одінцов, С. Ревенко, А. Рудич, С. Урба, Ю. Юрченко та ін. Поглибленого дослідження водночас потребують питання, пов'язані із механіз-

мами формування ефективної системи продовольчої безпеки України, комплексним оцінюванням її сучасного стану, виявленням трендів продовольчого самозабезпечення й ідентифікації ризиків щодо можливих втрат продовольчої незалежності у ракурсі різних сценаріїв забезпечення продовольчої безпеки.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування та поглиблення теоретико-методичних засад й розробка рекомендацій з забезпечення продовольчої безпеки України як фактору економічної безпеки України в умовах війни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Невпинне зростання чисельності населення, підвищення рівня використання природних ресурсів на тлі зменшення їх запасів зумовлює низку ризиків для продовольчої безпеки як людини, так й країни в цілому. Проблема формування продовольчої безпеки завжди залишалася у фокусі наукових інтересів як вітчизняних, так й закордонних дослідників.

Під час глобалізації це питання розглядається як одне із ключових у системі глобальних проблем сьогодення. Підтвердженням зазначеному є змістовне наповнення підсумкового документу Саміту ООН "Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030", а саме: "... в пріоритетному порядку покінути з голодом і досягти продовольчої безпеки, а також покласти край всім формам недоїдання" [1].

Рішучість такого твердження вказує на непересічне значення піднятої проблеми та нагальність її вирішення з позицій цілеспрямованості намірів сталого розвитку. Визначальною рисою ефективної політики формування продовольчої безпеки є забезпечення населення продовольством на такому рівні, який гарантуватиме якісні умови життя й життєдіяльності, а також уможливить стійке суспільне відтворення на засадах розширеного виробництва [2].

Для сталості цього процесу та всебічного задоволення якості життя громадян обов'язком держави вбачається формування дієвої системи доступності кожного із них до якісних та безпечних продуктів харчування. Зазначене можливо здійснити за допомогою розробки та реалізації виваженої загальнодержавної політики продовольчої безпеки.

Провідні країни світу розглядають продовольчу безпеку як одну із найважливіших пе-

редумов внутрішньої стабільності та зовнішньої незалежності.

Етимологія поняття "продовольча безпека" свідчить про те, що перші спроби його застосування зроблено у 1972 р. у Стокгольмі за результатами імплементації розробленого плану вирішення продовольчої проблеми у світі, який передбачав, що до кінця XX ст. голод у більшості країн світу буде подолано за рахунок НТП та упровадження його досягнень у сільському господарстві. Проте, такий соціально орієнтований підхід згодом змінено у зв'язку з виникненням специфічних факторів, що не дозволяли вирішувати проблему від глобального упровадження змін у світі в цілому, і, як наслідок, їх вирішення на національних рівнях [3].

У 1974 р. дефініцію "продовольча безпека" офіційно уведено в наукову термінологію на Всесвітньому продовольчому саміті (WFS), де його зміст інтерпретувався як "доступність у будь-який час необхідних світових продовольчих запасів основних продуктів харчування для сталого росту споживання та компенсації коливань виробництва та цін" [4].

Систематичні проведення WFS супроводжувалися постійним підкресленням місця та ролі продовольчої безпеки для розвитку людської цивілізації, запобігання поширення голоду у світі й поступовим розширенням його змісту в силу нарощування глобальних викликів та потреб. Зокрема, у 1996 р. WFS оприлюднено поглиблений підхід до інтерпретації продовольчої безпеки у ракурсі її існування на індивідуальному, домашньому, національному, регіональному та міжнародному рівнях. Увагу акцентовано, що зазначене має місце за умови фізичної та економічної доступності усіх людей до достатньої, безпечної та поживної їжі, що забезпечує їх харчові уподобання для активного й здорового життя. При цьому, така доступність повинна забезпечуватися у будь-який, зручний для споживача, час [5].

В узагальненому контексті в економічних джерелах продовольча безпека розглядається як захист життєвих інтересів людини, які виражаються в державній гарантії безпечних та якісних харчових продуктів для підтримки нормальної життєдіяльності людини [6].

Грунтовним є трактування продовольчої безпеки експертами Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), а саме як "забезпечення гарантованого доступу всіх 28 жителів планети, країни, регіону до продовольства у будь-який час і обсягах, необхідних для забезпечення активного й здорового способу життя" [7].

Таблиця 1. Еволюція концепцій продовольчої безпеки

Ким прийнята	Коли прийнята, рік	Розширення змісту продовольчої безпеки
ООН	1974	Продовольча безпека декларується в робочих документах на Всесвітньому продовольчому саміті (WFS) як: «доступність у будь-який час необхідних світових продовольчих запасів основних продуктів харчування для сталого росту споживання та компенсації коливань виробництва та цін».
ФАО	1983	Концепцію доповнено третьою складовою: забезпечення таких умов, щоб усі люди в будь-який час мали як фізичний, так і економічний доступ до основних видів продовольства, якого вони потребують.
Світовий банк	1986	Розширено концепцію з позицій домінантності продовольчої безпеки для забезпечення доступу усіх людей у будь-який час до достатньої кількості їжі для активного і здорового життя людей
ФАО	1996	Оприлюднено поглиблений підхід до інтерпретації продовольчої безпеки у ракурсі її існування на індивідуальному, домашньому, регіональному, національному та міжнародному рівнях, що має місце за умови фізичної та економічної доступності усіх людей у будь-який час до достатньої, безпечної та поживної їжі, яка задовольняє їх дієтичні потреби та харчові уподобання для активного та здорового життя.
ФАО	2001	Уточнено попереднє визначення: «... стан, коли всі люди завжди мають фізичний, економічний і рівний із соціальної точки зору доступ до безпечного і поживного продовольства кількості, достатній для задоволення своїх потреб і переваг у їжі, в обсягах, необхідних для активного й здорового життя».

У 1986 р. Світовим банком (довідка "Бідність і голод") також наголошено на домінантній ролі продовольчої безпеки для забез-

печення доступу "усіх людей у будь-який час до достатньої кількості їжі для активного і здорового життя" [8].

У Довідці Програми Розвитку Організації Об'єднаних Націй про стан людського розвитку у 1994 р. продовольча безпека трактується як "доступність основних продуктів харчування, яка передбачає наявність їх достатньої кількості та вільного доступу до них та достатню купівельну спроможність населення" [9].

У процесі еволюції концепцій продовольчої безпеки прослідковується закономірне розширення змісту цього поняття (табл. 1).

Також важливо розглянути аналіз економічного, соціального та екологічного підходів до визначення сутності даної дефініції та розкрити її основні змістовні характеристики (табл. 2).

Аналіз теоретичних підходів до сутності продовольчої безпеки з акцентом на економічній складовій свідчить про те, що науковці трактують її як стан економіки, за якого вітчизняне аграрне виробництво спро-

можне покривати внутрішні потреби в харчовій продукції незалежно від впливу будь-яких факторів.

Таблиця 2. Теоретичні підходи до сутності "продовольча безпека"

Складові продовольчої безпеки	Автори	Теоретичні підходи науковців щодо сутності «продовольча»
Економічна	Алтухов А. І., Гордєєв А. В., Вермель Д. П. [10]	Стан продовольчої незалежності або здатність агропромислового комплексу самостійно забезпечувати виробництво, зберігання, переробку і забезпечення громадян основними видами продовольства в кількості і асортименті, які необхідні для активного життя.
	Одінцов М.М., Одінцов О. М. [11]	Стан економіки, за якого, незалежно від кон'юнктури світових ринків, населенню гарантується стабільне забезпечення продовольством у кількості, що відповідає науково обґрунтованим нормам.
	Козловський С.В., Кіресєва Е.А. [12]	Це здатність задовольняти економічні, соціальні, екологічні, медичні та освітні потреби населення в обсязі, який забезпечує розвиток особи, не залежно від впливу внутрішніх, зовнішніх та світових факторів.
Соціальна	Шлемко В. Т., Бінко І. Ф. [13]	Такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання і розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий економічний розвиток.
	Коней Г., Барбера Е. [14]	Постійне гарантування доступу населення до необхідної кількості продукції для підтримки активного та здорового життя.
	Лукінов І. І., Саблук П. Т. [15]	Створення умов для доступу кожного громадянина до продовольства, у тому числі і на довготривалу перспективу.

Узагальнюючи теоретичні підходи щодо сутності продовольчої безпеки на соціальній складовій, її можна трактувати як стабільну та гарантовану доступність населення до продуктів харчування в достатній кількості для підтримки активного та здорового способу життя людини, а це, своєю чергою, зумовлює відсутність соціальної напруги в суспільстві. За соціальним аспектом в центрі продовольчої безпеки є населення, а саме людина та її здоров'я, що в повній мірі залежить від споживання продуктів харчування.

Продовольча безпека — це стан економіки країни, коли населення тієї чи іншої країни в кожен момент часу має фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої в кількісному відношенні поживної їжі, що відповідає їхнім потребам, і необхідний для ведення активного

та здорового життя. Саме тому, логічно стверджувати, що продовольчу безпеку, передусім, варто розглядати з позицій забезпечення саме економічної безпеки, зважаючи на те, що остання локалізує іманентні можливості та визначає стратегічні імперативи соціально-економічного зростання для забезпечення суспільного добробуту за умов ринкових відносин.

Законодавча база України продовольчу безпеку визнає як пріоритетну сферу національної безпеки. Закон України "Про продовольчу безпеку України" визначає стан продовольчої безпеки, який формується за допомогою відповідної системи індикаторів: економічна доступність харчових продуктів; рівень споживання населенням харчових продуктів; фізична доступність харчових продуктів; стійкість продовольчого ринку; природно-ресурсний потенціал та напрями його ефективного використання; ступінь незалежності продовольчого ринку; якість і безпечність харчової продукції; рівень розвитку аграрної сфери [16]. В Україні супроводження інституційних, організаційних, правових, економічних та інших відносин у сфері продовольчої безпеки регламентується насамперед Конституцією України [17], Законом "Про національну безпеку України" [18], низкою нормативно-правових актів, міжнародними договорами України.

Для детальнішого аналізу продовольчої безпеки сформовано теоретичний інструментарій ідентифікації та систему фільтрації чинників, що формують вирішальну роль у визначенні стану продовольчої безпеки країни (табл. 3) [19].

Чинники сформовані в дві групи — кількісні та якісні, що дозволяє визначити вплив кожного з них на формування політики продовольчої безпеки. Особлива роль у системі чинників продовольчої безпеки належить якісним показникам, що робить можливим визначення рівня явищ, які характеризують продовольчу безпеку, і зіставлення стану продовольчої безпеки в різних регіонах незалежно від міжрегіональних відмінностей у структурі та рівні виробництва і споживання продовольства [19].

Отже, продовольча безпека має національний характер, їй прита-

Таблиця 3. Чинники, що впливають на формуванні продовольчої безпеки країни

Кількісні чинники	Якісні чинники
Обсяги залучених інвестицій у розвиток аграрної та харчової промисловості	Маркетингова політика аграрної та харчової промисловості
Ціна реалізації продовольчої продукції	Природно-кліматичні умови для вирощування аграрної продукції
Обсяги державної підтримки аграрної та харчової промисловості	Нормативно-правове регулювання аграрної та харчової промисловості
Оподаткування аграрної та харчової промисловості	Інформаційне забезпечення аграрної та харчової промисловості
Спеціалізація виробництва	Репутація виробника аграрної та харчової промисловості
Детермінований і регулюючий фактор	Дієвість системи моніторингу аграрної та харчової промисловості

манна комплексність і перманентність. Залежно від особливостей національної продовольчої системи, періоду її розвитку, від того, яка складова продовольчої проблеми набиратиме на тому чи іншому етапі пріоритетного значення, завдання її забезпечення модифікуються разом із змінами внутрішніх і зовнішніх загроз [20].

Проаналізувавши основні напрямки державної політики у напрямку підтримки і розвитку продовольчої безпеки в умовах війни [21] ватро запропонувати комплекс основних заходів, які будуть спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки України в умовах військового стану (табл. 4).

Для більш детального аналізу та ефективної підтримки і стимулювання аграрного сектору економіки, як такого що зазнав значних втрат від війни і є одним з основних напрямків

Таблиця 4. Заходи орієнтовані на забезпечення продовольчої безпеки в умовах військового стану

Пропоновані заходи	Очікувані результати
Модернізація птахофабрик, тваринницьких ферм, цукрових та спиртових заводів з метою створення виробництв альтернативних джерел енергії.	Подолання енергетичної залежності за рахунок виробництва біогазу та біоетанолу Забезпечення зниження собівартості продукції та кінцевої ціни на продовольчі товари Забезпечення сільського господарства органічними добривами (дигестатом) за помірними цінами
Створення малих тваринницьких підприємств та дотування ОСГ, які утримують 2 та більше голів ВРХ	Забезпечення молочної галузі високоякісної сировиною з можливістю подальшого експорту надлишків в ЄС Нарощування поголів'я ВРХ
Дотування фермерських господарств орієнтованих на виробництво органічної продукції	Покращення якості продукції Створення додаткових робочих місць в сільській місцевості
Зменшення експортних квот на пшеницю твердих сортів	Уникнення ситуації з дефіцитом сировини для хлібопекарської галузі Мінімізація сезонних коливань цін на зерно 1-2 класу
Компенсація відсотків за кредитами на будівництво борошномельних комплексів, олійних та круп'яних виробництв малої потужності фермерським господарствам	Зменшення цін на продовольство в сільській місцевості Створення додаткових робочих місць в сільській місцевості

Таблиця 5. Матриця узгодження параметрів розвитку суб'єктів аграрного сектору та зміцнення продовольчої безпеки держави

	Економічний аспект зміцнення безпеки	Соціально-екологічний аспект зміцнення безпеки
Виробничі параметри суб'єктів аграрного сектору	Оптимізація виробничо-галузевої структури аграрного виробництва; збільшення урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин; підвищення ефективності використання кадрових ресурсів; диверсифікація виробничих ризиків аграрного сектору; інтенсифікація аграрного виробництва; організація виробництва дефіцитних видів продовольства.	Зменшення антропогенного навантаження на природні екосистеми та інфраструктуру сільських територій; диверсифікація виробничих напрямів й розширення асортименту аграрної продукції; оптимізація внесення органічних і мінеральних добрив у ґрунт; узгодження економічних, соціальних та екологічних пріоритетів розвитку аграрного сектору економіки.
Параметри розвитку переробної галузі	Нарощення потужностей переробної галузі; розвиток комунікаційних взаємозв'язків із виробниками сільськогосподарської сировини; організація кластерної співпраці; інноваційна модернізація виробничого обладнання переробних підприємств; лобювання інтересів переробних підприємств на ринку.	Приведення у відповідність до міжнародних стандартів процеси сертифікації, пакування та маркування продукції; організація замкнутого циклу переробки та утилізації відходів аграрного виробництва; розвиток мережі лабораторій контролю за бізнес-процесами підприємств.
Параметри розвитку аграрного ринку	Диверсифікація каналів збуту сільськогосподарської продукції; захист аграрного ринку від імпорту продукції аграрного сектору; стимулювання розвитку біржової торгівлі та укладання форвардних контрактів на ринку; розвиток електронної комерції на аграрному ринку; покращення інфраструктури ринку.	Реалізація державнорегіональних програм розвитку мережі об'єктів соціальних продовольчих магазинів; подолання регіональних дисбалансів розвитку аграрного ринку; зменшення посередницьких структур в системі каналів розподілу продукції від виробника до споживача.
Параметри розвитку національної економіки	Підтримка міжнародних каналів збуту продукції; забезпечення «зернової угоди»; розвиток переробної промисловості.	Впровадження сучасних технологій обробки продовольства з урахуванням катастрофи на Каховській ГЕС.

забезпечення продовольчої безпеки України, варто сформулювати матрицю основних економічних та соціальних аспектів розвитку аграрного сектору та продовольчої безпеки нашої країни в умовах війни (табл. 5) [21, 22].

Також варто зазначити, що для забезпечення продовольчої безпеки нашої держави в умовах військового стану доцільно інвестувати в створення великих промислових агропромислових підприємств [23] сфокусованих на технічні та зернові культури, що далі доцільно використовуються як паливо та корм для тваринництва.

Великі тваринницькі та птахівницькі комплекси є об'єктами підвищеної екологічної небезпеки їх доцільно модернізувати за рахунок створення підсобних виробництв орієнтованих на виробництво біогазу для власних потреб.

Загальний напрямок агропромисловості повинен зосередитися на сталих та кліматично дружніх рішеннях, а саме надання переваг агроекологічним практикам: точному землеробству, використанню сівозмін та біологічно різноманітного полікультурного підходу у рослинництві; дрібномасштабному тваринництву з високими стандартами добробуту тварин.

тву з високими стандартами добробуту тварин.

ВИСНОВОК

Проаналізувавши напрацювання науковців в контексті визначення продовольчої безпеки, можемо визначити, що продовольча безпека — це стан економіки, один із чинників національної безпеки, що забезпечує сталий розвиток суспільства [24]. Це стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства в обсязі, достатньому для розширеного відтворення кожної особи та необхідному для підтримки здоров'я та працездатності.

Зміцнення продовольчої безпеки України в сучасних умовах, незважаючи на значну активність державних органів за даним напрямком, все ще потребує постійної розробки та впровадження нових ефективних заходів, а також узгодження параметрів потенціалу розвитку вітчизняних суб'єктів аграрного сектору.

ру з економічними та соціально-екологічними аспектами забезпечення цієї безпеки на засадах дотримання принципів самодостатності, мультифункціональності, соціальної справедливості, незалежності, стабільності, збалансованості та раціональності.

Література:

1. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року (2018). 21.06.2023 URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/перетворення-нашого-світу-порядок-денний-у-сфері-сталого-розвитку-до-2030-року>
2. Мостова А. Д. Сучасний стан продовольчої безпеки України та методичні підходи до його оцінки. Причорноморські економічні студії. 2019. № 43. С. 59—68.
3. Тіхонова Н. О. Продовольча безпека держави: загрози та перспективи. Наук. вісн. Херсонського держ. ун-ту. Сер.: екон. науки. 2014. С. 46—49.
4. Report of the World Food Conference: Rome, 15—16 November 1974. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/701143> (Accessed 21 June 2023).
5. The State of Food Security and Nutrition in the World 2018. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO (2018). Building climate resilience for food security and nutrition. Rome, FAO.
6. Stamoulis K., Zezza A. (2003). Conceptual Framework for National Agricultural, Rural Development and Food Strategies and Policies. Rome.
7. FAO. Monitoring food security and nutrition in support of the implementation of the Agenda for sustainable development till 2030 (2016). 21.06.2023 URL: <http://www.fao.org/3/a-i6188r.pdf>
8. Poverty and Hunger: Issues and Options for Food Security in Developing Countries (1986). World Bank, URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/166331467990005748/pdf/multi-page.pdf>
9. Доклад о человеческом развитии 2021/2022 (2023). ООН. 21.06.2023 URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22overviewr.pdf>
10. Алтухов А. І., Вермель Д. П., Гордєєв А. В. Продовольча безпека: стан та заходи забезпечення. Економіка сільськогосподарських та переробних підприємств. 1998. № 10. С. 6.
11. Одінцов М. М., Одінцов О. М. Продовольча безпека в умовах трансформаційної економіки. Економіка АПК. 2011. № 5. С. 23—28.
12. Козловський С. В., Кірєєва Е. А. Управління регіональною продовольчою безпекою на основі сучасних методів моделювання. Економіка України. 2015. № 8. С. 57—73.
13. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення. Київ: НІСД, 1997. 144 с.
14. Conway G., Barber E. (1990). After the Green Revolution Sustainable Agriculture for Development. London, U.K.: Earthscan Publication.
15. Лукінов І. І., Саблук П. Т. Про стратегію трансформування АПК та забезпечення продовольчої безпеки України. Економіка України. 2000. № 9. С. 62—81.
16. Закон України про продовольчу безпеку України: постанова Верховної Ради України 14.06.2011 р. № 3498-VI. Законодавство України: сайт. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3498-17>
17. Конституція України (1996). Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. URL: https://ips.ligazakon.net/document/z960254k?an=&ed=2004_12_08&dtm
18. Закон України "Про національну безпеку України" (2018). № 2469-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>
19. Гмиря В. П. Особливості фінансово-кредитного механізму фінансування сільськогосподарських підприємств Черкаської області. Інноваційна економіка. 2012. Вип. 3. С. 249—252.
20. Гойчук О. І. Продовольча безпека: структура, рівні та критерії забезпечення. Загальні проблеми економіки. 2003. № 12. С. 12—18.
21. Урба, С. І., & Копитко, М. І. Зміцнення продовольчої безпеки як інструмент реалізації потенціалу конкурентоспроможного розвитку суб'єктів аграрного сектору в системі економічної безпеки України. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2022. № 5. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-5-03-07>
22. Козловський С. В., Козловський В. О., Бурлака О. М. Стійкість розвитку аграрної галузі регіону як чинник економічного зростання України. Економіка України. 2014. № 9. С. 59—73.
23. Калетнік Г. М., Козловський С. В., Козловський В. О. Стійкість економіки як фактор безпеки та розвитку держави. Економіка України. 2012. № 7. С. 16—25.
24. Kozlovskiy, S., Grynuk, R., Baidala, V., Burdiak, V., Bakun, Y. (2019). Economic security management of Ukraine in conditions of European integration. Montenegrin Journal of Economics, Vol. 15. № 3, pp. 137—153. <http://dx.doi.org/10.14254/1800-5845/2019.15-3.10>

References:

1. UNDP (2018), "Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development", available at: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/перетворення-нашого-світу-порядок-денний-у-сфері-сталого-розвитку-до-2030-року> (Accessed 21 June 2023).
2. Mostova, A. D. (2019), "The current state of food security in Ukraine and methodical approaches to its assessment", *Prychornomorski ekonomichni studii*, vol. 43, pp. 59—68.
3. Tihonova, N. O. (2014), "Food security of the state: threats and prospects", *Nauk. visn. Kher-sonskoho derzh. un-tu. Ser.: ekon. tauky*, pp. 46—49.
4. United Nations (1974), "Report of the World Food Conference: Rome, 15—16 November 1974", available at: <https://digitallibrary.un.org/record/701143> (Accessed 21 June 2023).
5. WHO (2018), *The State of Food Security and Nutrition in the World, UNICEF, WFP and Building climate resilience for food security and nutrition*. FAO, Rome.
6. Stamoulis, K. and Zezza, A. (2003), *Conceptual Framework for National Agricultural, Rural Development and Food Strategies and Policies*, Rome, Italy.
7. FAO (2016), "Monitoring food security and nutrition in support of the implementation of the Agenda for sustainable development till 2030", available at: <http://www.fao.org/3/a-i6188r.pdf> (Accessed 21 June 2023).
8. World Bank (1986), "Poverty and Hunger: Issues and Options for Food Security in Developing Countries", available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/16633146799000-5748/pdf/multi-page.pdf>
9. UNDP (2023), "Report on human development 2021/2022", available at: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22overviewr.pdf> (Accessed 21 June 2023)
10. Altukhov, A. I., Vermel, D. P. and Hor-dieiev, A. V. (1998), "Food security: status and measures to ensure it", *Ekonomika silskohospodarskykh ta pererobnykh pidpriemstv*, vol. 10, pp. 6.
11. Odintsov, M. M. and Odintsov, O. M. (2011), "Food security in the conditions of the transformation economy", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 23—28.
12. Kozlovskiy, S. V. and Kirieieva E. A. (2015), "Management of regional food security based on modern modeling methods", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 8, pp. 57—73.
13. Shlemko, V. T. and Binko, I. F. (1997), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napriamky zabezpechennia* [Economic security of Ukraine: essence and directions of provision], Kyiv: NISD, Ukraine.
14. Conway, G. and Barber, E. (1990), *After the Green Revolution Sustainable Agriculture for Development*, Earthscan Publication, London, U.K.
15. Lukinov, I. I. and Sabluk, P. T. (2000), "About the strategy of transformation of agro-industrial complex and ensuring food security of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 9, pp. 62—81.
16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), *The law of Ukraine "On food security of Ukraine"*, available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3498-17> (Accessed 21 June 2023).
17. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), *The law of Ukraine "Constitution of Ukraine"*, available at: https://ips.ligazakon.net/document/z960-254k?an=&ed=2004_12_08&dtm (Accessed 21 June 2023).
18. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), *The law of Ukraine "On National Security of Ukraine"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> (Accessed 21 June 2023).
19. Hmyria, V. P. (2012), "Peculiarities of the financial and credit mechanism of financing agricultural enterprises of the Cherkasy region", *Innovatsiina ekonomika*, vol. 3, pp. 249—252.
20. Hoichuk, O. I. (2003), "Food security: structure, levels and criteria of provision", *Zahalni problemy ekonomiky*, vol. 12, pp. 12—18.
21. Urba, S. I. and Kopytko, M. I. (2022), "Strengthening food security as a tool for realizing the potential of competitive development of agricultural sector entities in the economic security system of Ukraine", *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia: ekonomika ta upravlinnia*, vol. 5. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-5-03-07>
22. Kozlovskiy, S. V., Kozlovskiy, V. O. and Burlaka, O. M. (2014), "Sustainability of regional agrarian development as a factor of economic growth in Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 9, pp. 59—73.
23. Kaletnik, H. M., Kozlovskiy, S. V. and Kozlovskiy, V. O. (2012), "Sustainability of the economy as a factor of security and development of the state", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 7, pp. 16—25.
24. Kozlovskiy, S., Grynyuk, R., Baidala, V., Burdiak, V. and Bakun, Y. (2019), "Economic security management of Ukraine in conditions of European integration", *Montenegrin Journal of Economics*, vol. 15, no. 3, pp. 137—153. <http://dx.doi.org/10.14254/1800-5845/2019.15-3.10>

Стаття надійшла до редакції 22.06.2023 р.